

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

На правах рукопису

ВОВЧОК ЯРОСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 378.147:338.48-051

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

**Науковий керівник –
Мацук Людмила Олександрівна,**
кандидат педагогічних наук,
доцент

Івано-Франківськ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ..	12
1.1. Актуальні проблеми підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери у психолого-педагогічній науці.....	12
1.2. Дефінітивно-сутнісний аналіз проблеми дослідження в теорії і практиці сучасної вищої зарубіжної школи.....	28
1.3. Місце етнографічного туризму у змісті професійної підготовки майбутнього менеджера туризму.....	48
Висновки до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	73
2.1. Складники готовності майбутнього менеджера туристичної галузі до організації етнографічного туризму: компетентнісний підхід.....	73
2.2. Критерії, показники й рівні готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.....	96
2.3. Модель підготовки менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ України.....	99
2.4. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.....	113
Висновки до другого розділу.....	122
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ВНЗ УКРАЇНИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ..	126
3.1. Діагностика готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.....	126
3.2. Дослідження ефективності професійної підготовки менеджерів туризму за умов експериментального навчання.....	140

3.3. Динаміка формування готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.....	162
Висновки до третього розділу.....	179
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

МОН – Міністерство освіти і науки України

ВТО – Всесвітня туристська організація

ООН – Організація об'єднаних націй

ЄС – Європейський союз

ЮНЕСКО – Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Загальносвітові тенденції розвитку туризму свідчать про посилення інтересу до національних особливостей культури кожного народу. Ефективне використання природних та етнокультурних туристичних ресурсів України впливає на економічний успіх країни. Відповідно зростають вимоги до професійної підготовки фахівців туристичної галузі, які повинні вчасно реагувати на зміни, аналізувати інформацію, забезпечувати конкурентоспроможність України на ринку туристичних послуг.

Основні вимоги до професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму ґрунтуються на положеннях Конституції України, законів України «Про освіту» (1996), «Про вищу освіту» (2014), «Про туризм» (2004), Національної стратегії розвитку освіти на 2012–2021 рр., а також документах, які регулюють організацію міжнародного туризму: Хартія туризму (1985), Гаазька декларація туризму (1989), Глобальний етичний кодекс туризму (1999), Концепція Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 рр. та ін.

Водночас, як свідчить практика, вітчизняний туризм поступається світовим стандартам щодо якості послуг, використання інноваційних форм організації туристичних подорожей, культури обслуговування. Отож для системи вищої освіти України особливої актуальності набула проблема впровадження нових напрямів, змісту та форм, методів підготовки майбутніх менеджерів туризму.

В останні десятиліття зросла кількість досліджень психолого-педагогічних аспектів підготовки майбутніх менеджерів туризму: теоретичні та методичні засади організації навчання фахівців для сфери туризму виокремлено у дослідженнях Л. Кнодель, В. Обозного, Т. Сокол, В. Федорченка, Н. Фоменко, Н. Хмілярчук та ін.; формування професійної компетентності фахівців туристичної галузі вивчають Н. Бондар, Л. Грибова, В. Лозовецька, О. Черчик; різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі

досліджують М. Галицька, Ю. Лозов'юк, Г. Лоїк, І. Саух, О. Фастовець, М. Черезова; досвід професійної підготовки фахівців у ділянці туризму в інших країнах та можливості його адаптації в Україні вивчають Н. Жорняк, Л. Кнодель, Л. Польова, М. Чикалова, Г. Черній, Л. Чорна, Г. Шука.

Результати аналізу наукових досліджень у туристичній галузі свідчать, що вчені зазвичай розглядають політико-правові, фінансові, інвестиційні та культурні проблеми туризму. Значний інтерес для нашого дослідження становлять наукові здобутки, присвячені особливостям організації етнокультурного, краєзнавчого, регіонального, етнічного туризму. Означену проблему вивчають українські науковці А. Гаврилюк, О. Дутчак, М. Орлова, В. Петранівський, М. Рутинський і зарубіжні учені Г. Афонін, А. Барлукова, Р. Батлер, Лі Венг, С. Косян, В. Сміт, С. Шустова та ін.

Окремі питання порушеної проблеми підготовки майбутніх менеджерів досліджують С. Кобзова, Г. Сорокіна, В. Обозний та ін. Утім науковці приділяють недостатньо уваги питанням методики підготовки майбутніх менеджерів до використання етнографічних ресурсів регіонів України.

Актуальність і доцільність наукового дослідження доведено низкою суперечностей між: високим рівнем забезпечення туристично-етнографічними ресурсами регіонів України та недостатньою ефективністю його використання; потребою у забезпеченні розвитку етнографічного туризму висококваліфікованими кадрами та недостатньою компетентністю менеджерів туризму; вимогами до етнографічної підготовки майбутніх менеджерів туризму з урахуванням етнонаціональних, соціокультурних особливостей різних регіонів та недооцінкою означеного напрямку підготовки; об'єктивною потребою сучасного теоретико-методичного й навчального забезпечення професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму і наявністю застарілих, неузгоджених складників такого забезпечення.

Відтак, актуальність проблеми, необхідність розв'язання визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Підготовка майбутніх**

менеджерів до організації етнографічного туризму у вищих навчальних закладах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідницької теми кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в руслі комплексної наукової проблеми «Організаційно-правові засади державного управління у сфері реалізації туристичної політики в Україні (на прикладі Івано-Франківської області)», номер державної реєстрації 0108U031466.

Тему дисертації затверджено вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 30 листопада 2010 р.) та погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 29 листопада 2011 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність реалізації моделі підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Охарактеризувати сучасний стан підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ України та за кордоном.
2. Конкретизувати базові поняття і категорії дослідження: «етнографічний туризм», «готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму», «модель підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму», «професійна компетентність менеджера туризму».
3. Визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.
4. Теоретично обґрунтувати й експериментально довести ефективність розробленої технології професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ України до організації етнографічного туризму.

5. Розробити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців туристичної галузі до організації етнографічного туризму у ВНЗ України III–IV рівнів акредитації.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх менеджерів туризму у вищій школі України.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення нової парадигми вищої освіти в умовах національного відродження держави, основні положення законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про туризм», Національна стратегія розвитку освіти на 2012-2021 рр.; Концепція Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 рр. та наукові праці з проблем професійної підготовки майбутніх менеджерів туристичної галузі.

Для розв’язання поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичних* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення, моделювання) для вивчення психолого-педагогічної літератури, нормативної документації, практичного досвіду викладання навчальних дисциплін у ВНЗ, установлення сутності базових понять, створення моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; *емпіричних* (анкетування, бесіди, тестування, письмове опитування для з’ясування стану професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ); *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний та контрольний етапи для визначення ефективності професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за авторською методикою); *методи математичної статистики* (використання ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера для проведення якісного аналізу отриманих результатів на основі встановлення кількісних та якісних показників щодо оцінювання досліджуваного явища, а також підтвердження їх вірогідності).

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу проведено на базі Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Київського національного торговельно-економічного університету, Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 385 студентів та 48 менеджерів туристичних підприємств.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* визначено сутність поняття «готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму»; описано та апробовано модель підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ, що включає чотири основні компоненти – цільовий (мета і завдання), концептуальний (методологічні підходи, дидактичні принципи, психолого-педагогічні умови), технологічний (етапи підготовки, зміст навчання, методи і форми організації навчальної діяльності студентів), контрольнорезультативний (подолання утруднень, надання професійної допомоги студентам, оцінювання рівня готовності); виокремлено компоненти готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму (мотиваційно-цільовий, когнітивний, комунікативний та діяльнісний), а також її рівні, критерії та показники; визначено організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, які забезпечили ефективність авторської моделі;

- *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат дослідження («етнографічний туризм», «професійна компетентність менеджера туризму», «етнографічна підготовка майбутніх менеджерів туризму»); зміст етнографічної підготовки майбутніх менеджерів туризму у вишах України; місце етнографічного туризму в системі видів туризму та форми його організації;

-удосконалено методику використання етнографічно-туристичних ресурсів регіону в процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму шляхом упровадження спецкурсу: «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика».

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні й експериментальній перевірці методики підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за авторською моделлю; розробці навчально-методичного супроводу до спецкурсу: «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика». Результати дослідження можуть бути використані для оновлення змісту й підвищення ефективності професійної підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації, у процесі перепідготовки та підвищення кваліфікації менеджерів туризму, у самоосвітній діяльності студентів.

Вірогідність і наукова обґрунтованість одержаних результатів забезпечувалися методологічним підґрунтям вихідних положень дослідження, використанням методів, адекватних його меті, об'єктові, предметові та завданням, застосуванням сучасних методів наукового дослідження.

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** в навчально-виховний процес Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження № 01-15/03/876-1 від 04.06.2015), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 273/1 від 06.05.2015), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акт про впровадження № 1455-33/03 від 17.11.2015), Київського національного торговельно-економічного університету (акт про впровадження № 3345/22 від 24.12.2015), Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету Культури і Мистецтв» (акт про впровадження № 64/20-244 від 25.11.2015).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації апробовано під час проведення педагогічного експерименту, презентовано й обговорено на

науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ – Яремче, 2011), «Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи» (Івано-Франківськ, 2013), «Туризм і розвиток регіону» (Івано-Франківськ, 2015) та *всеукраїнських* «Восьмі педагогічні читання пам'яті М.М. Дарманського: Розвиток системи освіти у контексті викликів сучасності» (Хмельницький, 2013), «Сучасні історико-педагогічні дослідження в Україні» (Хмельницький, 2015).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 12 одноосібних публікаціях, з них: 5 статей у наукових фахових виданнях, у наукових періодичних виданнях інших держав, 5 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій, а також 1 – навчально-методичний посібник.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (224 найменувань, з них 17 – іноземною мовою), 18 додатків. Загальний обсяг дисертації – 252 сторінки, із них 186 сторінок основного тексту. Робота містить 15 таблиць та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Актуальні проблеми підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери у психолого-педагогічній науці

Розвиток сучасного суспільства ініціює пошуки нових підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної сфери, оскільки від них узалежнено економічні успіхи країни загалом. Ефективне використання природних та етнокультурних ресурсів України в руслі її соціально-економічних пріоритетів повинні забезпечувати висококваліфіковані менеджери туристичної індустрії. Основні вимоги до їх професійної підготовки ґрунтуються на положеннях Конституції України, законів України «Про освіту» (1996), «Про вищу освіту» (2014), «Про туризм» (2004), Національної стратегії розвитку освіти на 2012–2021 рр., а також документах, які регулюють організацію такої її галузі, як міжнародний туризм: Хартія туризму (1985), Гаазька декларація туризму (1989), Глобальний етичний кодекс туризму (1999), Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 рр. та ін.

Водночас, як свідчить практика, вітчизняний туризм поступається світовим стандартам щодо якості послуг, використання інноваційних форм організації туристичних подорожей, культури обслуговування. Відтак у змісті діяльності закладів вищої освіти України, які здійснюють підготовку майбутніх менеджерів туризму, особливої актуальності набуває проблема впровадження нових напрямів, змісту, методів і форм.

Результати аналізу наукових досліджень, дотичних до туристичної галузі, свідчать про те, що вчені зазвичай розглядають політико-правові, фінансові, інвестиційні та культурні аспекти туристичної сфери. За останні десятиліття зросла кількість психолого-педагогічних досліджень щодо підготовки майбутніх менеджерів туризму за такими напрямками: теоретичні та методичні

засади організації навчання фахівців для сфери туризму – Л. Кнодель, Т. Сокол, В. Федорченко, Н. Фоменко, Н. Хмілярчук [80; 165; 180; 188; 192]; формування професійної компетентності фахівців туристичної сфери – Н. Бондар, В. Лозовецька та ін. [16; 96]; професійна ідентифікація менеджерів туризму та підвищення кваліфікації працівників туристичної сфери – Л. Грибова, О. Черчик [38; 39; 198].

Системі підготовки майбутніх менеджерів туризму в Україні, на думку дослідників, притаманна низка суперечностей, зокрема, між:

- рівнем підготовки фахівців означеної сфери та новими вимогами сучасного інформаційного суспільства до їхньої кваліфікації [80; 180; 192; 201];
- тенденціями гуманізації та гуманітаризації змісту освіти та формальністю їх урахування у змісті і формах професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі [180];
- вимогами до культурологічної підготовки майбутніх менеджерів туризму з урахуванням етнонаціональних, соціокультурних та інших особливостей різних регіонів та недооцінкою цього напрямку підготовки [81; 180];
- об'єктивною потребою сучасного теоретико-методичного й навчального забезпечення спеціальних туристичних дисциплін та наявністю його застарілих і неузгоджених складників у змісті діяльності вищих навчальних закладів освіти [163; 188];
- вимогами організації ефективного менеджменту туристичної сфери, розуміння й урахування потреб туристів, забезпечення індивідуального підходу до них та недостатньою психологічною готовністю майбутніх менеджерів до організації такої діяльності [67; 80; 142].

На підставі узагальнення суперечностей нами окреслено низку актуальних проблем психолого-педагогічної підготовки майбутніх менеджерів туризму. До них відносимо такі: означення методологічних основ туристської освіти; оновлення змісту та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу; організація різних видів практики; урахування етнічних і соціокультурних

особливостей різних регіонів; забезпечення психологічного супроводу підготовки студентів на етапі їхнього навчання у виші.

Розглянемо докладніше погляди науковців на означені аспекти, визначимо ті методологічні підходи, якими будемо керуватися під час організації експериментального дослідження.

Теоретико-методологічні засади підготовки фахівців у галузі туризму в Україні започатковано в дослідженнях В. Федорченка. Дослідник виокремив низку основних вимог до туристської освіти. А саме:

- сприяти розвитку туризму та галузевих інфраструктур;
- бути доступною для всіх, хто володіє відповідними здібностями, сформованою мотивацією, адекватною підготовкою на різних етапах професійної туристської діяльності;
- її призначення полягає не лише у наданні фундаментальних професійних знань, а й у вихованні культурно, психічно і соціально зрілого громадянина нашої держави [180, с. 27].

Окрім наведених вище вимог, Л. Кнодель вказує на такі: фундаменталізація освіти задля істотного підвищення її якості; випереджувальний поступ системи освіти загалом, її спрямованість на запити майбутньої постіндустріальної цивілізації, розвиток творчих здібностей людини; єдність теорії і практики з пріоритетами щодо впровадження результатів сучасних наукових досягнень та інноваційних технологій [80].

Методологічні основи системи туристської освіти в Україні за сучасних умов В. Федорченко трактує на основі того, що туризм є розширеним освітнім простором, на тлі якого поступово відбувається розвиток особистості, становлення її інтересів, формування морально-етичних позицій, змінюється її життєве і соціальне самовизначення, окреслюється професійна кар'єра в умовах глобалізуючого світу, здійснюється самореалізація не лише на користь самої особи, а й суспільства і держави загалом [80, с. 27]. Учений розкриває сутність професійної підготовки фахівців туризму в контексті особистісно орієнтованого підходу. В «Енциклопедії педагогічних технологій» зазначено, що такий підхід

слід розглядати методологічною орієнтацією педагогічної діяльності, що дає можливість шляхом опертя на систему взаємонеподільних ідей, понять і способів підтримувати та забезпечувати процеси самопізнання, самотворення і самореалізації особистості, розвиток її неповторної індивідуальності [53, с. 138]. Відповідно в навчально-виховній діяльності вищих начальних закладів слід урахувувати індивідуальні особливості, інтереси та потреби особистості, створювати умови для саморозвитку її задатків, здібностей і творчого потенціалу.

Таким чином, підготовку майбутніх менеджерів туризму необхідно спрямовувати на формування фахової світоглядної концепції, основу якої становлять професійне мислення в поєднанні з набутими знаннями, уміннями, навичками, психологічною готовністю до діяльності в галузі туризму і здатністю вчасно реагувати на зміни в національному та світовому туристичних ринках.

Отож основу туристської освіти варто розглядати під кутом зору її спрямованості на формування особистості фахівця, здатного до самореалізації в сучасному суспільстві. Досягнення цієї мети вважаємо за необхідне забезпечувати змістом навчального матеріалу й дидактичними засобами, які сприяють його трансформуванню у знання, уміння, навички й особистісні якості майбутніх фахівців. Навчально-методичне забезпечення навчання треба добирати відповідно до *особистісно орієнтованого підходу*, який передбачає відкриття для студентів можливостей розвитку власного творчого та професійного потенціалу, вибір індивідуальних освітніх траєкторій. За таких умов у освітньому процесі ВНЗ необхідно врахувати можливість для самореалізації особистості в різних напрямках. Як зазначає Д. Чернілевський: «На цьому етапі суттєвим є: відношення до обраної спеціальності та професійна спрямованість, особистісне самовизначення, яке включає в себе формування системи особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, адаптація до умов навчання і соціального середовища, засвоєння соціальних норм та ін.» [197, с. 219].

Зміст підготовки фахівців у вищих навчальних закладах для різних галузей господарства, як зазначено в «Енциклопедії освіти» (2008), визначають потреби суспільства. А саме: «Зміст вищої освіти – це структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття освіти і певної кваліфікації, а також обумовлена потребами суспільства система знань, умінь і навичок особи, її професійних, світоглядних і громадських якостей, що має бути сформована у процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва» [186 с. 321]. Щодо підготовки фахівців для сфери туризму, дослідниця Н. Фоменко наголошує: «Відповідність змісту навчання суспільно-економічним запитам держави має бути основою нової філософії туристської освіти» [187].

У цьому аспекті слід реалізовувати *компетентнісний підхід*, що забезпечить орієнтованість навчально-виховного процесу на потреби суспільства. Компетентний фахівець буде конкурентоспроможним на ринку праці, зможе розв'язувати реальні професійні проблеми і завдання.

Один із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні полягає в оновленні її змісту на засадах деідеологізації, етнізації, а також використання міжпредметних зв'язків, індивідуалізації та диференціації, практичної і професійної спрямованості, орієнтації на самореалізацію особистості. Відповідно зміст професійної підготовки сучасних менеджерів туризму у вищих навчальних закладах України повинен відповідати низці вимог, зокрема:

1. Деідеологізація – передбачає утвердження загальнолюдських цінностей у змісті освіти. Відтак фахівці туристичного бізнесу орієнтуватимуться на клієнта, його запиту, інтереси, дотримуючись моральних та етичних норм спілкування і взаємодії.

2. Етнізація змісту туристської освіти – забезпечує використання досвіду народної педагогіки, розширення курсів навчальних дисциплін, які розкривають національну історію і культуру народів та етнічних груп України. Таким чином формуються національна самосвідомість майбутніх менеджерів

туризму, бажання популяризувати етнотуристичні ресурси окремих регіонів тощо.

3. Міжпредметні зв'язки – посилюють цілісність світоглядної спрямованості змісту навчального процесу, логічний зв'язок між різними дисциплінами, наступність знань, опертя спеціальних дисциплін на даних інших дотичних наук, комплексний підхід до опанування їхньою інформацією.

4. Індивідуалізація та диференціація – сприяє реалізації та використанню варіативних програм, елективних курсів, роботі над науковими дослідженням, організації етнографічних експедицій.

5. Практична та професійна спрямованість – забезпечує вивчення дисциплін відповідного навчального циклу та перенесення знань у різні види практики.

6. Саморозвиток та особистісне самовдосконалення – зумовлюється методологічними засадами сучасної туристської освіти у вищих навчальних закладах України.

Основою теорії змісту освіти розглядаємо культурологічну концепцію І. Лернера і М. Скаткіна, які зазначали, що в ній слід виокремлювати чотири елементи: 1) знання про природу, суспільство, способи діяльності тощо; 2) досвід реалізації певних способів діяльності; 3) досвід творчої, пошукової діяльності; 4) досвід ставлення до світу, один до одного [46, с. 102–103]. Концепція змісту туристської освіти визначається положеннями щодо педагогічної адаптації соціального і туристського досвіду. Розглянемо його основні різновиди. Це:

- загальнолюдські знання про природу, суспільство, туризм, мислення і способи діяльності людини. Їх засвоєння формує у свідомості майбутніх фахівців сфери туризму сучасну картину світу, стимулює до оволодіння адекватними методологічними підходами з організації пізнавальної та практичної діяльності;

- досвід діяльності в туристській сфері, що опирається на знання, уміння і навички особистості, яка ними опанувала;

- досвід творчої наукової діяльності з розв’язання нових проблем, які постають у суспільстві загалом і в ділянці туризму зокрема. Він вимагає самостійного інтерпретування здобутих знань і умінь у новій ситуації; забезпечує розвиток здібностей майбутніх фахівців туристичної індустрії, їхню самостійність, ініціативність, інші якості, що є показниками сформованості умінь творчої праці;

- досвід ціннісного ставлення до об’єктів соціокультурного середовища в професійній діяльності, його прояви у ставленні до навколишнього світу та до інших людей, зокрема, сприйняття особою певних особистісно-значущих явищ, які включаються в її систему цінностей [181, с. 193].

На нашу думку, професійна підготовка майбутніх фахівців туристичної галузі обов’язково має спиратися на *соціокультурний підхід*, який повинен ураховуватися під час добору змісту навчального матеріалу. Реалізується такий підхід у декількох аспектах: по-перше, урахування етнічних особливостей культури, менталітету, світогляду населення регіону, де організовується етнографічний туризм; по-друге, орієнтація менеджера туризму на клієнта, його культуру, можливості й потреби, соціальне становище тощо; по-третє, формування соціокультурної компетентності студентів – майбутніх менеджерів туризму.

Проте не лише соціальний і культурний досвід суспільства визначає конкретність змістового наповнення навчальних дисциплін підготовки фахівців туристичної галузі. Сучасні дослідники вдаються до характеристики змісту поняття «джерела туристської освіти». Відтак вони визначають принципи добору і структурування навчального матеріалу і відносять до таких джерел: теорію і практику туристської галузі, виробництво матеріальних і духовних благ, досвід туризму, духовні цінності, форми суспільної свідомості, основні види туристської діяльності (проектувальна, організаційна, управлінська, виконавська) [185].

Комплексний підхід до проектування змісту туристської освіти обґрунтовано в працях Н. Фоменко. Нам імпонують запропоновані

дослідницею взаємопов'язані чинники, які впливають на її змістове наповнення. Це: інтерес і запити особистості щодо здобуття відповідної освітньої програми; соціальний та науково-технічний прогрес; особливості праці в галузі туризму; рівень суспільного розвитку й культури; ставлення держави до проблем у сфері туристської освіти [187; 188].

Отже, «зміст туристської освіти є категорією, що характеризується системою вимог до загальнокультурних, загальнопрофесійних, загальноспеціальних і спеціальних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей особистості, що відображено у професійно-кваліфікаційних характеристиках світогляду та базових компонентів культури особистості» [187]. Апелюємо і до такого визначення означеного поняття: «Зміст туристської освіти містить поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраної професії; засвоєння спеціальних практичних навичок; формування психологічних і моральних якостей особистості, необхідних для роботи у туристичній індустрії» [147, с. 61]. Добір і структурування змісту означеної освіти зумовлено двома об'єктивними чинниками. Перший – це потреба в спеціалістах, які володіли б необхідними знаннями про стан людини, її фізичне та психічне здоров'я, пізнавальні інтереси, спілкування, відпочинку і фізичного розвитку емоційних та інтелектуальних можливостей; другий – туристична галузь потребує спеціаліста із необхідними знаннями, уміннями й навичками формування, представлення та реалізації туристичного продукту – туру [181, с. 200].

Утім, на сучасному етапі професійної підготовки фахівців туристичної галузі виокремлено і певні проблеми, зумовлені формуванням змісту освіти. На підставі аналізу історичних передумов розвитку туристської освіти в Україні встановлено, що формування її змісту започатковано наприкінці минулого століття і все ще не є достатньо фундаментальним, відкритим, гнучким, варіативним [187]. Порівнюючи освітні стандарти професійної підготовки фахівців туризму в Росії, Україні й Білорусі, очевидними постають певні недоліки в галузевих стандартах вищої освіти в Україні. Передусім, це

співвідношення між теоретичним і практичним навчанням із перевагою першого. Натомість у зарубіжних країнах простежується загальна тенденція до збільшення обсягу годин на практичне навчання [204]. Щодо навчально-методичного забезпечення освіти майбутніх фахівців туристичної галузі, дослідники зазначають те, що його зміст «часто ґрунтується на механічному перенесенні зарубіжного досвіду без належного його осмислення й обробки, відірвано від потреб туристичної практики, характеризується невизначеністю підходів, недосконалістю поняттєвого апарату, що зумовлює необхідність його вдосконалення на основі наукових досліджень» [165, с. 4].

Можемо стверджувати, що зміст професійної підготовки менеджерів туристичної індустрії в Україні на сучасному етапі перебуває в процесі розвитку й удосконалення. Основною детермінантою цього процесу вважаємо те, що напрям професійної підготовки 0504 «Туризм» було введено 2002 р. (наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 08.04.2002 р.), а галузеві стандарти вищої освіти України – 2010 р. Відповідно практика підготовки менеджерів туризму у сучасних вищих навчальних закладах України потребує нормативного доопрацювання й удосконалення навчально-методичного забезпечення загалом, а також адаптації позитивного зарубіжного досвіду з означеного напрямку саме із урахуванням соціально-економічних умов нашої країни, а також шляхом доповнення сучасними інноваційними складниками змісту освіти тощо.

Професійна підготовка майбутніх фахівців обов'язково має орієнтуватися на *діяльнісний підхід*, адже діяльність є засобом і основною умовою становлення особистості професіонала певної галузі. Майбутні менеджери під час навчання у виші повинні оволодіти практичними навичками організації різних видів туризму, уміннями проектувати тури, екскурсії, стратегіями спілкування з персоналом та розв'язання професійних проблем тощо. Таким чином потребує докладного аналізу організація практичної підготовки майбутніх менеджерів туризму до професійної діяльності у ВНЗ.

У педагогіці термін «практична підготовка» використовують для

характеристики навчання як складника професійної освіти, у якому відображено його зміст, методи і форми організації процесу з метою опанування студентами вміннями і навичками, які спрямовані на формування їхньої здатності до кваліфікованої праці згідно з обраним фахом (Л. Поважна) [182, с. 120]. Особистісні мотиви практичної підготовки майбутніх фахівців дослідниця Л. Польова розглядає таким чином: «Практична підготовка необхідна для того, щоб студент міг простежити свої дії та психоемоційний стан в тій чи іншій складній ситуації, визначити особисті риси, які домінують чи навпаки, відсутні в його поведінці в умовах практичної діяльності, поміркувати над власною участю та особистим відношенням до конкретної ситуації. У процесі підготовки, коли вона проходить без попереднього й поглибленого контакту з базою практики, у студента не формуються практичні навички поведінки в реальних проблемних ситуаціях, що в майбутньому знижує ефективність його роботи в умовах професійної підготовки» [133, с. 174].

Результати аналізу теоретичних напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених свідчать про те, що «...зміст практичного навчання в туризмі – це система професійних умінь, навичок і способів діяльності, якими опановують майбутні фахівці з туризму в процесі занять, практики у галузевих організаціях та в позааудиторний час. Його обсяг визначають програми підготовки фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які містять перелік навчальних дисциплін і форм практики із зазначенням обсягу часу, відведеного на їх вивчення та проведення» [201, с. 10].

Щодо галузевих стандартів вищої освіти України та навчальних планів ВНЗ України, то тут виокремлюємо такі етапи практичної підготовки студентів:

- практичні роботи, на яких розпочинається формування первинних професійних навичок;
- навчальна практика з метою ознайомлення студентів зі специфікою майбутньої професійної діяльності, оволодіння первинними фаховими знаннями і вміннями;

- технологічна (виробнича) практика задля ознайомлення студентів із виробничим процесом і технологічним циклом безпосередньо на туристичному підприємстві; закріплення знань, опанованих на аудиторних заняттях, набуття досвіду роботи;

- професійна практика як останній етап навчання з метою узагальнення й закріплення знань, практичних умінь і навичок та застосування їх у конкретному господарському суб'єкті, а також оволодіння професійним досвідом та ін. [128, с. 61].

Відповідно до галузевих стандартів вищої освіти України (рівень бакалавра), на практичне навчання у вищих навчальних закладах відведено 9 кредитів із 240 (3,8 % від загальної кількості), а практика та науково-дослідницька робота українських магістрантів становить лише 30% від їхнього навчального навантаження [205, с. 194]. У контексті світових тенденцій посилення впливу практичного навчання у вищій школі необхідно змінювати ситуацію на рівні стандартів і конкретного змісту освіти.

Навчальна практика як складник професійної підготовки майбутніх менеджерів туристичної сфери стала предметом дослідження Н. Хмілярчук [192]. Науковець виокремила характеристики, що обмежують можливості навчальних закладів із планування та проведення практик (відповідно до цілей підготовки фахівця): «...обмежені кошти для оплати праці керівників практик від вищих навчальних закладів, безпосередніх керівників практик від підприємства на робочих місцях та на інші потреби й обмежені можливості скерування студентів на практику в туристичні організації» [192, с. 8].

На проблемі організації туристсько-краєзнавчої практики в сучасному ВНЗ, визначення її мети і завдань зосереджує увагу Г. Сорокіна: «Вивчення туристських ресурсів України в регіональному аспекті, формування наукового світогляду, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань, розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у практичній роботі, розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх фахівців» [166, с. 132]. Під час практичної

підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, на нашу думку, розширюються й закріплюються знання студентів про етнографічні особливості окремих регіонів України, формуються уміння розробляти туристичний продукт і презентувати етноресурси на ринку туристичних послуг. Докладніше це питання розглянемо в другому розділі.

До актуальних проблем підготовки майбутніх менеджерів туризму відносимо також урахування регіональних особливостей розвитку туристичної індустрії, її етнічних та соціокультурних аспектів. Цей напрям їхньої освіти сприятиме самовизначенню студентів, формуванню їх національної самосвідомості, вихованню на культурних традиціях народу, формуванню розуміння специфіки регіону для ефективної професійної діяльності. Майбутні менеджери туризму повинні не лише любити свій край, але й пропагувати інформацію про нього, створювати новий імідж вітчизняного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Отож, у змісті туристської освіти виокремлено базові компоненти: державний і регіональний. За Н.Фоменко, «...державний компонент – це сукупність вимог держави до фахівців, а регіональний – урахування вимог регіонального ринку праці, специфіку конкретного навчального закладу та індивідуальних запитів особистості» [187].

Проектування національно-регіонального складника змісту туристської освіти охоплює природні й культурно-історичні особливості регіону, його геополітичне положення, соціально-економічний стан із урахуванням перспектив розвитку відповідно до вимог галузевих стандартів вищої освіти України задля збереження єдиного освітнього простору.

Таким чином, регіональний складник слід представляти у змісті різних наукових дисциплін, а саме: географії, економічних наук, етнографії, історії, краєзнавства, музеєзнавства та ін.

Результати аналізу сучасних наукових досліджень свідчать про посилення уваги вчених до врахування етнічних і соціокультурних особливостей регіону в процесі підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі. До прикладу,

В. Обозний розробив модель краєзнавчого навчання в сучасному педагогічному університеті, наголошуючи на тому, що «...діяльність викладачів спрямовується: на стимулювання бажання студентів пізнати свій край, оволодівати знаннями про нього і формувати уміння та навички щодо його вивчення, і це є основою їх подальшої систематичної краєзнавчо-пошукової діяльності; творчого застосування студентами краєзнавчо-пошукових знань і навичок з метою ефективного оволодіння професійною майстерністю та формування гнучкого професійного мислення» [108, с. 27].

Стосовно майбутніх менеджерів туризму, краєзнавчі знання, уміння і туристські навички трансформуються в певний рівень професійних здібностей для ефективної організації різних видів регіонального туризму. З цього приводу дослідники зазначають: «Краєзнавство – одна із найпоширеніших форм пізнання країни шляхом комплексного вивчення її окремих регіонів, місцевостей, малих територій, тому що в її основі лежить споконвічний інтерес людини до свого краю, його природи, історії, старожитностей, побуту та звичаїв своїх земляків» [98, с. 3].

Отже, ознайомлення з туристичними ресурсами окремого регіону за допомогою краєзнавчих досліджень дозволяє фахівцям сфери туризму розробляти екскурсійні маршрути, путівники, буклети, регіональні карти, схеми тощо. Актуальною в цьому аспекті, на нашу думку, є дисертаційна робота С. Кобзової. Розглядаючи підготовку майбутніх фахівців туристичної галузі до проектування регіональних маршрутів, вона досить розлого представила проблему регіонального туризму у контексті загальнопрофесійної підготовки майбутніх менеджерів [81].

Менеджер туризму потребує системних знань, високого рівня розвитку ключових та професійних компетентностей, розуміння туризму як складного соціально-економічного механізму. Отже, організація етнографічного туризму передбачає врахування економічних і географічних особливостей розвитку

регіону, глибоке знання історичних передумов формування певної етнічної групи та забезпеченість етноресурсами.

Окрім цього, регіональні аспекти розвитку туристичної індустрії досліджують учені й інших галузей. Приміром, специфіку соціально-економічного розвитку туристичних регіонів представлено у роботах О. Борисюка, М. Борушак, Н. Гук, О. Савіцької та ін.; використання історико-культурної спадщини в туризмі – у працях В. Корнієнко, Є. Панкова, С. Попович, О. Тімець та ін.; М. Орлова, В. Петранівський, М. Рутинський досліджують географію туризму і забезпеченість етноресурсами окремих регіонів України. Менеджер туризму за такого підходу має бути компетентним з окреслених питань. Відповідно до галузевих стандартів вищої освіти України, основи таких знань у студентів формуються під час вивчення навчальних дисциплін, передбачених стандартами циклів. Це, зокрема, підготовка соціально-гуманітарна, фундаментальна, природничо-наукова та загальноекономічна, професійна та практична, що сумарно забезпечує досягнення відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Не менш важливою проблемою підготовки менеджерів туризму розглядаємо формування їхньої психологічної готовності до організації різних видів туризму, зокрема етнографічного. Слід зазначити, що психологічний супровід організації туристичної діяльності передбачає формування умінь менеджера працювати з клієнтами, установлювати з ними доброзичливі стосунки, розуміти їхні потреби, знаходити швидкі та ефективні способи розв'язання конфліктних ситуацій.

Результати аналізу сучасних досліджень дозволяють окреслити основні аспекти психологічної підготовки менеджерів туризму: соціально-психологічні методи управлінського впливу в контексті менеджменту туризму (В. Кіптенко), психологію соціально-культурного сервісу і туризму (А. Руденко) [142], психологічні аспекти мотивації туризму і подорожей (М. Біржаков, В. Квартальнов) [37;73], особливості динаміки особистості майбутнього

менеджера туризму (Є. Ігнатов) [67], сутність поняття «психологічна готовність фахівців туризму до здійснення професійної діяльності» (Ю. Лозов'юк) [97].

Натомість представники психолого-педагогічної науки все частіше вдаються до вивчення проблеми психології менеджменту [183; 193].

Необхідність психологічної підготовки фахівців туристичної галузі обумовлена розумінням визначальної ролі «людського чинника» (В. Кіптенко, А. Руденко, В. Федорченко, Н. Фоменко та ін.), а також сутності туризму як соціокультурного феномена (Г. Афонін, В. Пазенок, Т. Пархоменко, Е. Слободенюк). Як бачимо, визначальним суб'єктом туризму загалом є людина, що прагне не лише побачити світ, а й пізнати його. Безпосередній живий контакт, який забезпечує туризм, сприяє гуманізації стосунків, взаєморозумінню і міжособистісній толерантності. Е. Слободенюк з цього приводу зазначає: «Потрапляючи з різних причин в інше географічне та соціокультурне середовище, інший регіон своєї або чужої країни, індивід або група індивідів зазнають певного культурного та комунікативного впливу, набувають нового досвіду. Це може досить відчутно позначитися на особливостях соціального сприйняття ключових життєвих цінностей та орієнтацій індивідів та їх груп, вплинути, навіть змінити їхні світоглядні принципи та переконання, дозволяє зрозуміти не лише нові якості навколишнього світу, а й відкрити нові, досі невідомі сторони власної особистості» [157, с. 18].

Відповідно якість роботи менеджера туризму виявляється в максимальному задоволенні матеріальних і духовних потреб туристів. Для цього необхідно актуалізувати чинники впливу на мотивацію туристів. Дослідниками виокремлено такі: вік, освіта, соціальна приналежність, менталітет, конфесія, прибутки, сімейний стан, професія, стан здоров'я, чисельність туристської групи, географічний напрям, сезонність, рівень активності [73, с. 186]. Працюючи з клієнтами, менеджер туризму повинен

уміти виявляти й аналізувати їх мотивацію для того, щоб запропонувати оптимальний варіант подорожі.

Окрім цього, психологічна підготовка фахівців туризму є необхідною для налагодження співпраці з партнерами, які забезпечують інфраструктуру туристичної індустрії, для забезпечення позитивного мікроклімату в колективі, для професійної й особистісної самореалізації тощо. Методичні та практичні аспекти формування професійної компетентності та психологічної готовності майбутніх менеджерів розглянемо в другому розділі.

Розв'язанню низки окреслених проблем у підготовці майбутніх менеджерів туризму у вищому навчальному закладі, на нашу думку, сприятиме *контекстний підхід* до проектування змісту професійної освіти. Позиваємося до праці А. Вербицького, який розробив основоположні принципи такого підходу і запропонував його визначення: «Контекстним є навчання, в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів та засобів моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на канву цієї діяльності...» [22].

Тобто відбувається наповнення професійним змістом дисциплін, які передбачають соціально-гуманітарну, фундаментальну, природничо-наукову та загальноекономічну підготовку студентів.

У контекстному навчанні, як зазначає О.Ігнатюк, його зміст проектується як предмет навчальної діяльності, що послідовно трансформується в предмет діяльності професійної, наповнюючи процес навчання особистісним значенням, створюючи можливості для цілепокладання та їх досягнення [68]. Отож положення контекстного навчання ґрунтуються на орієнтирах гуманістичної парадигми, передбачають максимальне наближення процесу підготовки майбутніх фахівців до реалій професійної діяльності, формування в них здатності аналізувати, прогнозувати й проектувати траєкторії власного професійного зростання.

Доцільність застосування контекстного підходу в підготовці майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму визначається специфікою їх професійної діяльності. До прикладу, у процесі розробки етнографічних турів та роботі з клієнтами необхідно використати знання з історії, культури, політико-економічної ситуації регіону, особливостей менталітету, набуті під час вивчення навчальних предметів «Філософія», «Культурологія», «Політологія», «Релігієзнавство». Установленню контакту, налагодженню оптимальних взаємин з клієнтами, колегами, керівництвом та підлеглими допомагатимуть дисципліни: «Психологія», «Конфліктологія», «Психологія спілкування», «Психологія менеджменту». «Іноземна мова» та «Ділова іноземна мова» сприятимуть ефективному проведенню перемовин, контактуванню з іноземними партнерами, а також розробці нових туристичних напрямів.

Результати аналізу й узагальнення сучасних досліджень проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів до регіонального розвитку туристичної індустрії презентовані в Додатку А. На нашу думку, доповнення змісту туристської освіти результатами сучасних розвідок з різних галузей знань забезпечує реалізацію загальних і специфічних принципів навчання: науковості, системності, фундаментальності й практичної спрямованості змісту, міждисциплінарних зв'язків, інноваційності й варіативності, а також сприяє формування національної самосвідомості студентів.

1.2. Дефінітивно-сутнісний аналіз проблеми дослідження в теорії і практиці сучасної вищої зарубіжної школи

Модель професійної підготовки фахівців туристичного бізнесу в сучасних ВНЗ України розвивається в результаті науково-практичного пошуку оптимальних шляхів інтеграції найкращих набутоків вітчизняної системи освіти й адаптації досвіду закордоння. Зростання туристських потоків у сучасному світі потребує єдиних стандартів професійної кваліфікації менеджерів туризму.

Як зазначають учені, основними критеріями визначення компетентності менеджера слід розглядати такі: «практичні навички організації туристичної діяльності, самостійного проектування і розробки конкурентоспроможного туристичного продукту, менеджменту і маркетингу в туризмі» [201, с. 1]; «ґрунтовні знання туристичного бізнесу та туристичних ринків світу; міжнародних інформаційних систем у туризмі; економічної, правової та соціальної сфер країн-партнерів; уміння та навички професійного мовлення; знання культурної та історичної спадщини тощо» [199, с. 1].

Н. Фоменко зауважує: «Стратегічною ціллю української системи туристської освіти з точки зору як внутрішніх потреб і з точки зору відповідності загальноосвітнім тенденціям і перспективам розвитку є інтеграція у світовий та міжнародний простір, утвердження високого статусу професійної освіти загалом і галузевої зокрема, піднесення її конкурентоспроможності» [187].

Результати аналізу наукових джерел свідчать про те, що теорію і практику туристської освіти зарубіжної вищої школи українські науковці активно досліджують за такими напрямками: загальні питання підготовки фахівців туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації (Л. Кнодель) [80; 147]; порівняльний аналіз системи професійної освіти в Україні, Росії та Білорусі (Г. Щука) [205–206]; міжнародний досвід туристської освіти (В. Федорченко) [180–181]; проблеми стандартизації галузевої освіти у розвинених країнах висвітлені (Н. Фоменко) [186–188].

У низці дисертаційних робіт порушено окремі аспекти туристської освіти у вищих навчальних закладах Європи та світу. А саме: полікультурне виховання майбутніх фахівців туризму в Канаді (Н. Жорняк) [56], особливості практичної підготовки в США (Л. Чорна) [201] та у Польщі (Л. Польова) [134], організаційно-педагогічні засади туристської освіти в Туреччині (М. Чикалова) [199], система професійної підготовки майбутніх фахівців туризму у Швейцарії (Н. Закордонець) [61].

Проаналізувати теорію і практику зарубіжного досвіду з підготовки фахівців для туризму необхідно й тому, що ще досить нетривала історія розвитку вітчизняної системи туристської освіти (близько 12 років) і за сучасних умов на неї впливають світові процеси глобалізації. Слід зазначити, що вчені досліджують не лише досвід країн-лідерів туристичної індустрії (США, Канада, Франція, Швейцарія та ін.), а й таких країн, які ще не посідають чільне місце у світовому туризмі і з окремих позицій поступаються Україні, приміром Російська Федерація, Білорусь та ін.

Здебільшого українські туризмологи (Г. Щука, В. Федорченко, Н. Фоменко) дійшли висновку про те, що досвід підготовки фахівців туризму в провідних країнах мало прийнятний в умовах нашої країни, адже зарубіжна система підготовки фахівців опирається на тісну співпрацю між навчальними закладами і туристськими підприємствами. Зазвичай це міжнародні корпорації й готельні мережі, які не лише визначають вимоги до професійної компетенції майбутніх фахівців, а й забезпечують необхідний рівень їхньої практичної підготовки. У сучасних реаліях України такі підприємства відсутні. З цього приводу Г. Щука зауважує: «Російська й білоруська системи професійної підготовки фахівців сфери туризму подібні до вітчизняної: вони будувалися на залишках єдиної колись радянської системи підготовки кадрів, мали схожі завдання: підготувати спеціалістів, які зможуть гідно представити національний турпродукт на світовому туристському ринку; їхній розвиток відбувався синхронно. Ураховуючи, що система підготовки фахівців сфери туризму в Україні все ще перебуває на стадії формування (тривають дискусії щодо змісту підготовки фахівців, навчально-методичного та кадрового забезпечення, не визначено освітньо-кваліфікаційні характеристики майбутніх фахівців, залишаються спірними запропоновані спеціалізації та ін.), а провідною формою змін у ній є реформи, варто проаналізувати досвід Росії й Білорусі, що дасть можливість осмислено підійти до організації власної системи підготовки фахівців сфери туризму та уникнути помилок і прорахунків колег» [205, с. 6–7].

Підготовка фахівців для туристичної галузі стала одним із пріоритетних напрямів розвитку системи освіти в Україні і світі. За даними Всесвітньої туристської організації (ВТО), на початку 90-х років XX століття нараховувалося близько ста п'яти вищих та сто тридцять дев'ять середніх навчальних закладів туристичного профілю, в Америці – відповідно шість і сімнадцять, в Азії та районі Тихого океану – тринадцять і тридцять п'ять. Найбільше освітніх закладів з підготовки персоналу сфери туризму на початку 90-х рр. було у Великобританії – тридцять сім, Іспанії та Італії – по двадцять вісім, Франції – двадцять два; на американському континенті виділяються Канада – двадцять п'ять, США – двадцять два та Чилі – дванадцять, а в азійсько-тихоокеанському регіоні – Австралія – шістнадцять, Китай – шість, Філіппіни – п'ять та Японія – чотири [40]. Сучасна система туристської освіти перебуває на кількісно і якісно вищому рівні.

Зауважуємо, що близько двохсот міжнародних організацій займаються питаннями розвитку туризму, сфери туристської освіти й підготовки фахівців – ВТО, ООН, ЮНЕСКО, Асоціація індустрії подорожей, Міжнародний туристський альянс, Всесвітня асоціація професійного навчання в туризмі, Всесвітня асоціація туристських агентств, Всесвітня Рада з туризму й подорожей, Європейська фундація освіти, Європейський центр розвитку професійної освіти, Міжнародна рада з охорони пам'ятників, Міжнародна організація зі стандартів, Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму та ін. Дослідниця Л. Кнодель узагальнила їх вимоги і визначила конкретні завдання професійної туристської освіти в різних країнах. Наведемо їхній зміст:

- 1) створення сприятливих можливостей для розвитку й удосконалення освіти щодо підготовки фахівців у сфері туризму в країнах-членах ВТО;
- 2) забезпечення лідерства й ініціативності в освіті означеної сфери;
- 3) розвиток необхідних стратегій в освітніх установах туристського профілю з метою досягнення якості освіти й ефективності наукових досліджень;

4) створення туристського продукту високої якості з сучасними властивостями за допомогою конкурентоспроможних високорозвинених стратегій;

5) розробка стратегічних орієнтирів модернізації вищої освіти; прагнення піднесення професійної освіти у сфері туризму на рівень вищих досягнень світової науки, техніки, передового досвіду;

6) упорядкування всесвітнього ринку освітніх послуг, які зумовлені глобалізаційними процесами в науково-освітній сфері;

7) розробка освітніх і навчальних програм відповідно до потреб ринку праці, створення програм викладання мовами, які поширені у світі; урахування виробничих вимог до оцінювання навчальних досягнень студентів;

8) модернізація філософських підвалин пізнавальної діяльності та освітнього процесу;

9) удосконалення структури ступеневої системи професійної освіти в туризмі; створення міжнародних стандартів туристської освіти, номенклатури нових професій, програм, планів, систем контролю, нового покоління підручників і навчальних посібників; запровадження системи нагромадження академічних результатів задля кількісного зростання знань на певному етапі навчання впродовж життя перетворити на нову якість;

10) розробка нормативно-правового забезпечення нових типів установ професійної туристської освіти [80, с. 22].

Отож, можемо стверджувати, що особистісно-орієнтована гуманістична парадигма є пріоритетною. Вона визначає методологічні підходи, принципи, методи навчання, натомість формування дидактичних систем підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах ВТО визначається між компонентними зв'язками – стратегічними (стратегічні принципи, способи передачі змісту), тактичними (тактичні принципи, структура змісту, форми організації і методи навчання, способи контролю), а також чинниками зовнішнього середовища (культура, технологія, методологія). Ці зв'язки

виникають у системі в процесі її створення й адаптації до динамічної мінливості характеристик соціуму, про що пише Л. Кнодель у дисертації «Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації» [80, с. 32].

Порівняльного аналізу потребують наукові підходи визначення сутності категорій у межах об'єкта порушеного дослідження унаслідок їхньої багатогранності та неоднозначності.

Відповідно дефінітивно-сміслова характеристика науково-методичного забезпечення змісту туристської освіти в зарубіжній та вітчизняній науці сприятиме з'ясуванню сутності понять «туризм», «туристська індустрія», «туристська освіта», «менеджер туризму», а також визначенню педагогічних умов підготовки фахівців до організації туризму в зарубіжній вищій школі. У дисертації ми не ставимо за мету дати власні визначення виокремлених категорій, а лише проаналізуємо розроблені науковцями й виокремимо ті, якими будемо послуговуватися в дослідженні.

Туризм як багатогранне явище є об'єктом вивчення різних наук: філософії, історії, культурології, економіки, права, географії, медицини, психології й педагогіки. Однак термінологічний апарат туризму перебуває в процесі формування, що пояснюється відносно недавнім його вивченням як соціального феномена [165, с. 19]; іншомовним походженням самого терміна (франц. *tourisme*, від *tour* – прогулянка, поїздка – подорож (поїздка) у вільний від роботи час, один із видів активного відпочинку) [111, с. 5]. Українська дослідниця Г. Щука, за результатами аналізу різних підходів до визначення сутності категорії «туризм» у сучасній науці, пише так: «Кожна із запропонованих ученими дефініцій туризму здебільшого є науково обґрунтованою й має право на існування, оскільки характеризує один чи кілька аспектів цього багатогранного явища. Водночас таке розмаїття тлумачень значно ускладнює формування системи професійної туристської освіти: туризм як специфічна область наукового знання має формувати й розвивати власну

академічну школу, яка окреслить умовні межі освітнього простору цієї галузі» [205, с. 41].

У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» наголошується на тому, що туризм є тимчасовим виїздом особи з місця проживання із оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди вона від'їжджає [58].

Для уніфікації підходів до визначення означеної категорії міжнародною спільнотою вчених упродовж 2005–2007 рр. розроблено Загальний глосарій, який рекомендовано для використання Організацією Об'єднаних Націй. У ньому туризм визначено як «...соціальне, культурне та економічне явище, пов'язане з переміщенням людей у країни та місця за межами їхнього звичайного середовища з особистими або діловими (професійними) цілями» [222]. В основі системи туризму, на думку швейцарського вченого К. Каспара, лежать дві внутрішні субсистеми:

- суб'єкт туризму – турист, тобто споживач туристських послуг з усім різноманіттям його потреб і мотивів поведінки;
- об'єкт туризму охоплює низку елементів – туристський регіон і туристську індустрію [113, с. 15].

Вивчаючи проблеми підготовки фахівців туризму, необхідно також зупинитися на визначенні змісту понять «індустрія туризму», «туристська індустрія», «індустрія гостинності» чи «сфера туризму». Виокремленими категоріями зазвичай послуговуються як синонімічними, що включають сукупність підприємств та організацій, які обслуговують туристичну галузь. У науковій літературі представлено різні підходи до визначення їхньої сутності. Приміром, в Енциклопедичному словнику-довіднику з туризму українських учених (В. Смолій, В. Федорченко, В. Цибух) та Енциклопедії туризму російських авторів (І. Зорін, В. Квартальнов) запропоновано подібні визначення, а поняття «індустрія туризму» розглядається у трьох аспектах. Це:

1. Сукупність готелів та інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів громадського харчування, об'єктів і засобів розваг, об'єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного й іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську і турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів.

2. Міжгалузевий комплекс з виробництва товарів і послуг для туризму.

3. Самостійна ланка господарської структури – економічна система, що складається з комплексу галузей і підрозділів, функції яких полягають у задоволенні різноманітного і такого, що постійно ускладнюється, попиту на різні види відпочинку і розваг [50; 63].

У словниках індустрію гостинності потрактовано як сферу підприємництва, що складається з видів обслуговування, які спираються на принципи гостинності й характеризуються щедрістю та доброзичливістю щодо гостей за такими чотирма основними напрямками: громадське харчування, розміщення, перевезення, відпочинок [50].

У США концепція такої діяльності відома як «дім поза домом» (М. Мейер). Це означає, працю готелів 24 години на добу, сім днів на тиждень і 365 діб на рік. Підвищену увагу до туристів із інших країн виражено в написах іноземними мовами у вітринах магазинів, на табло і покажчиках, меню в ресторанах, табло в аеропортах, проспектах парків і атракціонів, а також у володінні іноземними мовами гідів, персоналу готелів, різноманітності страву ресторанах [50; 63].

Фахівці ВТО пропонують таке визначення індустрії туризму: «Це група підприємств у різних галузях промисловості, які забезпечують споживання туристами товарів і послуг. При цьому відзначено, що це повинно передбачати настільки значну частку поставок, що за відсутності туристів це виробництво значно скоротиться або взагалі перестане існувати» [222].

У контексті нашої проблеми дослідження привертає увагу питання класифікації підприємств туристичної індустрії. Зауважуємо, що більшість

науковців висловлюють власні погляди на цю проблему. До прикладу, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Смолій, В. Федорченко виокремлюють такі інфраструктурні елементи туристичної галузі: підприємства, що надають послуги з розміщення (готелі, кемпінги, пансіонати, кімнати, будинки відпочинку тощо), а також заклади харчування, що є невід'ємною частиною підприємств і надають послуги з розміщення (ресторани в готелях, їдальні в пансіонатах і будинках відпочинку тощо); інфраструктура туropolерейтингу (туристські фірми, що організовують і реалізують туристські поїздки); транспортна інфраструктура туризму (транспортні організації, що займаються туристськими перевезеннями); навчальна інфраструктура туризму (навчальні заклади з підготовки і підвищення кваліфікації фахівців туристської індустрії); інформаційна інфраструктура (системи бронювання і резервування місць; інформаційні і рекламні служби); органи управління туризмом (державні установи, до функцій яких входить управління розвитком туризму в країні й у регіонах); наукова інфраструктура туризму (науково-дослідні організації, що узагальнюють і обробляють статистичні дані у сфері туризму, складають наукові прогнози і наукові дослідження в галузі економіки і соціології туризму); підприємства-виробники товарів туристського попиту; торговельна інфраструктура туризму (підприємства роздрібно́ї торгівлі з продажу товарів туристського попиту); інфраструктура виробнича (комплекс діючих споруд, будинків, мереж, систем, що безпосередньо не належать до виробництва туристського продукту, але необхідні для процесу виробництва туристських послуг, – транспорт, зв'язок, мережі енергопостачання, водопостачання тощо) [50; 63]. Т. Сокол доповнює їхній перелік організаціями з управління туризмом, підприємствами роздрібно́ї туристської торгівлі та ін. [164, с. 81]. К. Борисов до індустрії туризму відносить утримання, відновлення й експлуатацію історичних та архітектурних пам'яток, музеїв, побутові послуги тощо [18, с. 6].

Науковці включають до індустрії туризму підприємства, які обслуговують не лише туристів, а й екскурсантів, осіб, які відпочивають, місцевих мешканців

тощо. Цікавим для нашого дослідження є підхід В. Карсекіна, який розробив класифікацію підприємств туристичної індустрії, що обслуговують:

- винятково туристів (туроператори та турагенти);
- практично лише туристів (готелі, міжміський транспорт, автопарки при готелях);
- переважно туристів та частину місцевого населення (річкові теплоходи, приміський транспорт, об'єкти сфери послуг при готелях);
- переважно місцевих мешканців та окремих туристів (підприємства роздрібної торгівлі, побуту, підприємства громадського харчування, міський пасажирський транспорт, підприємства зв'язку) [72].

До туристських підприємств та організацій учений беззаперечно відносить лише туроператорів і турагентів. З цього приводу Г. Щука зауважує: «...до першої групи підприємств варто віднести також заклади розміщення, оскільки основну їхню послугу (послугу розміщення) надають виключно туристам» [205, с. 46].

Спираючись на філософські основи співвідношення між туризмом і готельним господарством (індустрії гостинності), американські дослідники К. С. Чен і Д. Грув обґрунтували три моделі підготовки фахівців. Розглянемо їх:

М1 – зберігається баланс між туризмом та індустрією гостинності, коли кожна з галузей зберігає свої особливості, але спостерігаються спільні точки перетину. У цій моделі навчання процес важливіший за зміст: переважають науково-дослідницькі завдання, стажування, практикуми тощо. Майбутні фахівці комплексно вивчають туризм та готельний бізнес і, відповідно, розуміють загальну картину їх розвитку й функціонування.

М2 – індустрія гостинності домінує над туризмом. У цьому випадку туристичні подорожі є однією зі складових частин індустрії гостинності. Увагу акцентують на підготовці кадрів до роботи в готельному секторі – управління клубами, ресторанами, готелями. Навчання може тривати 2 або 4 роки.

МЗ – головний акцент у підготовці майбутніх фахівців належить туризму. Зміст навчальних програм містить економічні передумови розвитку туризму, соціальні, культурні та екологічні аспекти туристичної індустрії. Гостинність розглядають одним із сегментів туристичного бізнесу [211].

У контексті підготовки менеджерів туризму, на нашу думку, можемо мовити про підготовку кадрів для туристичних операторів і турагентств. Для надання послуг розміщення туристів у сучасних вищих навчальних закладах України і світу готують фахівців за спеціальністю «Готельне господарство». Для всіх інших підприємств та організацій туристичної індустрії кадри готують у галузевих системах відповідно до виду економічної діяльності.

Таким чином, простежуємо дві системи підготовки професійних працівників для туристичної галузі – масову і спеціалізовану. Масова система освіти готує бухгалтерів, економістів, юристів, медиків та інших фахівців, які обслуговують різні галузі господарства, у тому числі – туризм. Спеціалізована система зорієнтована на підготовку кадрів для конкретної галузі, зокрема – туристської.

У наукових дослідженнях широко використовується поняття «туристська освіта» (Н. Фоменко, Л. Кнодель), «професійна освіта в туризмі» (Г. Щука), «спеціальна туристська освіта» (І. Зорін, В. Квартальнов) та ін. Зауважуємо, що категорія «туристська освіта» розглядається вченими з двох позицій: система підготовки фахівців для туристичної галузі та освіта населення засобами туризму. Таку думку поділяють І. Зорін, Г. Щука, Л. Кнодель, Г. Сорокіна та ін. Існування двох концепцій зумовлено наявністю і двох предметів праці сучасної педагогіки туризму – формування особистості під час заняття туризмом і підготовка фахівців для обслуговування туристів та екскурсантів [64, с. 55]. Натомість поняття «професійна туристська освіта», як зазначає Г. Щука, можна використовувати в трьох значеннях системи. Це:

- професійна підготовка кадрів міжгалузевого туристичного комплексу;

- професійна підготовка фахівців туристичних підприємств та закладів розміщення;

- підготовка працівників туристичних фірм [205, с. 53].

Проте, як підкреслює дослідниця, такий підхід не є науково обґрунтованим, оскільки відсутня теоретична основа й практична можливість для єдиної системи підготовки фахівців різного профілю (економістів, юристів, медиків та ін.), які обслуговують туристичну індустрію; щодо другого аспекту – у світі спостерігаємо розмежування професійної підготовки кадрів для готельної індустрії і туристичних підприємств (у ВНЗ за напрямом підготовки «Туризм» виокремлюють спеціальності «Туризм» і «Готельне господарство»); третій підхід передбачає підготовку працівників туристичних операторів та агентств [205, с. 53]. Відповідно, професійна туристська освіта спрямовується на підготовку фахівців туризму у профільних навчальних закладах.

Автори «Енциклопедичного словника-довідника» пропонують таке визначення: «Туристська освіта – це система професійної підготовки кадрів для сфери туризму або освітньо-педагогічний процес підготовки й перепідготовки фахівців сфери туризму» [50, с. 327].

Професійну туристську освіту Г. Щука розглядає як систему підготовки в навчальних закладах фахівців відповідного рівня кваліфікації для трудової діяльності в ділянці туризму. Це передбачає вивчення наукових основ і технологій обраного виду професійної діяльності, формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи в обраній сфері [205, с. 57]. Автором виокремлено структурні елементи професійної освіти в туризмі. Взаємозв'язок між ними визначає ефективність її функціонування. Такими є навчальні заклади з підготовки фахівців у галузі туризму; наукові, науково-методичні та методичні установи, науково-виробничі підприємства, залучені до їхньої підготовки; державні й місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти, які регулюють підготовку фахівців сфери туризму; державні стандарти їхньої підготовки, у яких уміщено освітні

програми різних рівнів та державні вимоги до її якості; навчальні плани й програми, розроблені на основі освітніх стандартів; учасники освітнього процесу [205, с. 62].

Підготовка фахівців туристичної галузі з вищою освітою в Україні, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014), здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень [59].

У технікумах, коледжах, інститутах, академіях, університетах студенти здобувають вищу освіту в туристичній галузі (в Україні понад 140 ВНЗ різних форм власності та рівнів акредитації). До вищої ланки професійної освіти в туризмі в нашому дослідженні відносимо лише підготовку бакалаврів та магістрів. Підготовка фахівців з туризму акредитована:

- у класичних університетах країни, де створені окремі інститути чи факультети (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Ужгородський національний університет), спеціалізовані кафедри туризму на географічних факультетах (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка), на економічних факультетах (Київський національний лінгвістичний університет) тощо;

- в університетах економічного профілю (у Київському університеті туризму, економіки і права, Київському національному торговельно-економічному університеті, Інституті екології, природоохоронної діяльності та туризму імені В'ячеслава Чорновола, Львівський інститут економіки і туризму);

- у вузькопрофільних ВНЗ (культури і мистецтв, туристичного бізнесу, авіаційних і морських і т.д. (Національний аерокосмічний університет ім. М. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Національний університет культури і мистецтв, Уманський національний університет садівництва)), які охоплюють актуальні спеціальності, орієнтовані на попит на ринку освітніх послуг (менеджер туризму, менеджер готельно-ресторанного бізнесу).

Проаналізуємо специфічні особливості підготовки фахівців у теорії та практиці туристської освіти в зарубіжній вищій школі. Стосовно системи вищої освіти, у європейських країнах функціонують такі види: «бінарна», де підготовку фахівців туризму здійснюють університети й спеціалізовані заклади (Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.) та «унітарна» системи вищої освіти, до складу якої входять лише університети (Італія, Іспанія, Фінляндія, Швеція). Українські вчені, досліджуючи системи освіти в Австралії, Канаді, Росії, США, Швейцарії і Туреччині, указують на їхню бінарність.

Здійснимо аналіз системи туристської освіти в названих країнах за такими критеріями: загальна характеристика та принципи професійної підготовки фахівців туризму; перелік освітніх установ; специфічні особливості навчальних планів та програм; педагогічні умови підготовки менеджерів туризму; можливості адаптації зарубіжного досвіду у вітчизняних ВНЗ.

Цікавим для нашого дослідження є досвід швейцарської системи туристської освіти, яка, на думку багатьох науковців (Т. Бігер, К. Веймар, Н. Закордонець, Д. Лякішев), набула світового визнання. Дослідники виокремлюють основні тенденції розвитку професійної туристської освіти у цій країні – розширення спектра пропонованих спеціальностей для сфери туризму; інтернаціоналізацію; диверсифікацію професійної туристської освіти; вплив технологічних змін на традиційні методи навчання та інші. Основними умовами забезпечення її розвитку стала реалізація наступності між

навчальними програмами, безперервність професійної підготовки, підготовка педагогічних кадрів, а також різнорівневість підготовки фахівців у ділянці туризму [209].

У контексті дослідження особливостей практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі у США до характеристик системи освіти віднесено її відкритість і доступність для вибору профілю навчання відповідно до здібностей та інтересів абітурієнтів; гнучкість завдяки її варіативності й постійному оновленню; неперервність, зумовлену узгодженістю змісту й координації навчання на різних освітніх рівнях; науковість, оскільки вона забезпечує можливість здобути наукові знання про суспільство та конкретну сферу професійної діяльності; функціонування на основі кредитно-модульної системи організації навчального процесу й інтегрування з наукою і виробництвом [201, с. 9].

Фахівців туристичної галузі готують університети Флориди, штатів Колорадо, Мічиган, а також Техаський університет, Університет штату Арізона і Університет ім. Джорджа Вашингтона у США.

Австралійський дослідник Д. Венг пропонує перелік дисциплін, які вивчають майбутні фахівці туристичної індустрії. Серед них: економічні та правові засади туризму, гостинності та бізнесу; організація конференцій, виставок, фестивалів; управління людськими ресурсами; інформаційні технології в туризмі; міжнародні тенденції та глобальні проблеми в туризмі; організація і розвиток туристичних підприємств; маркетинг і менеджмент індустрії туризму й гостинності та ін.. [224, с. 42]. Серед ВНЗ Австралії виокремлюємо Технологічний інститут Мельбурна, Міжнародну школу готельного бізнесу «Блакитні гори», Університет Гріффіта, Університет Бонда та ін.

Щодо канадської системи вищої освіти, то можемо виокремити три основні принципи її функціонування: доступність, рівні можливості та врахування етнічних, расових, вікових, гендерних і соціальних відмінностей.

Класична типологія свідчить про те, що нею не охоплено складної структури канадської вищої освіти. У контексті зазначеного Н.Жорняк за результатами здійсненого дослідження пише: «Поява трансферних програм сформувала симбіотичні відносини між коледжами, університетами та програмами допрофесійної підготовки, особливості практичних аспектів підготовки тісніше прив'язали їх до галузі. Зорієнтуватись у професійних програмах допомагають також відділи кар'єрного планування у вишах. Виокремлено освітньо-кваліфікаційні рівні професійної туристської підготовки в Канаді: магістр, бакалавр, а також дипломи різних типів (післяшкільний підготовчий, звичайний, підвищеної складності, післяступеневий, додаткових вмінь), різноманітні сертифікати (відрізняються рівнем та складністю програм)» [56, с. 10].

У Туреччині забезпечують підготовку кадрів для сфери туризму такі типи навчальних закладів за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр та магістр. Перший тип – школи туристичного спрямування на базі дев'яти класів загальноосвітньої школи (3-річний період навчання) та повної середньої освіти (2 роки навчання): відповідно студенти набувають знання з вузькопрофільних дисциплін і отримують диплом «спеціаліста Турецької Республіки». Така підготовка дозволяє виконувати виробничі функції в окремих секторах індустрії туризму. Другий – професійні школи (структурні одиниці університетів), факультети комплексного спрямування з підготовки фахівців для різних галузей народного господарства Туреччини за напрямом «туризм». Період навчання триває чотири роки, що дозволяє здобути ступінь бакалавра та забезпечувати подальшу професійну діяльність на керівних посадах у готельних і туристичних закладах. Водночас рівень бакалавра відкриває можливості для отримання ступеня магістра в турецьких університетах та зарубіжних університетах-партнерах відповідно до обраної спеціальності. Ступеневу підготовку фахівців в університетах Туреччини забезпечують відповідно до міжнародних освітніх стандартів, що дозволяє здобути вчений

ступінь PhD (доктор філософії) після завершення наукових досліджень і написання дисертації відповідно до галузі [199, с. 9]. До таких вищих навчальних закладів належать: Середземноморський університет (м. Анталія), Мугла-університет (провінція Мугла), Босфорський університет (м. Стамбул), Бількент – університет (м. Анкара), університет імені Ататюрка (м. Ерзурум), Анатолійський університет (м. Ескішехір), університет Яшар (м. Ізмір) та ін.

Навчальні плани у вишах Туреччини охоплюють широкий спектр інформації, який аналогічно подаємо за відповідними блоками, зокрема: фаховий, економічний, загальноосвітній. Оскільки вивчення фахових предметів починається вже з першого семестру водночас із загальноосвітніми і набуває прикладної спрямованості на наступних курсах; у фаховому блоці вміщено дисципліни, які в майбутньому уможливлують вибір випускника: працювати у будь-якому секторі туристичної індустрії чи застосовувати здобуті знання, а також практичні навички в інших секторах економіки. Дисципліни економічного блоку неподільні із туристичною сферою та загальноосвітніми предметами. Відтак усі навчальні дисципліни в університетах Туреччини є туристично зумовленими [199, с. 9–10].

Туристська освіта в Росії детермінована задоволенням потреб чотирьох основних суб'єктів туризму. Це: особистість, суспільство, виробництво, власне туристська освіта на засадах гуманізації, демократизації, випереджувального навчання і неперервної освіти [65, с. 78].

Структурно професійна підготовка фахівців туризму в Росії охоплює початкову, середню, вищу, післявишівську і додаткову професійну освіту (підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів) [205, с. 63]. Вищу освіту майбутні фахівці туризму здобувають у майже трьохста спеціалізованих вищих навчальних закладах (Російська міжнародна академія туризму, Російський державний університет туризму і сервісу, Інститут туризму і гостинності, Міжнародний інститут готельного менеджменту і туризму, Московський інститут реклами, туризму і шоу-бізнесу та ін.), а також у інших університетах

(Санкт-Петербурзький державний університет, Російський університет дружиб народів) та ін.

Вибір змісту підготовки майбутніх фахівців туристичної індустрії у ВНЗ Росії узалежнено від галузі та видів їхньої діяльності в майбутньому. У трьох циклах основної освітньої програми вміщено гуманітарний, соціальний та економічний; природничо-науковий і професійний блоки. Розглянемо навчальні дисципліни підготовки бакалаврів за напрямом «Туризм». У перших двох блоках передбачено вивчення історії, соціології, іноземної мови, філософії, географії, математики, інформатики та ін. Щодо фахової спрямованості, то її забезпечують: туристсько-рекреаційне проектування, організація туристської діяльності, інформаційні технології в туристській індустрії, технології продаж, психологія ділового спілкування, людина та її потреби, іноземна мова (друга). За такого планування, нормативна частина становить менше 50%, решта – варіативний складник [204, с. 195].

Швейцарський досвід діяльності подібних освітніх установ складається із державних (кантональні) університетів, університетів прикладних наук і вищих професійних шкіл. На підставі аналізу їхньої діяльності і специфіки підготовки фахівців для туристичної індустрії виокремлюємо з-поміж загалу: Університет Берна, Університет Санкт-Галлена, Університет Лозанни та Університет Лугано (кантональні університети); Університет прикладних наук Люцерна, Університет прикладних наук міста Хур та Швейцарську школу туризму Університету прикладних наук Західної Швейцарії (університети прикладних наук); Вищу школу туризму Люцерну, Вищу школу а туризму Академії Самедана, Міжнародну школу туризму Цюріху, Державну школу готельного і туристичного менеджменту Беллінцона (вищі професійні школи) [60, с. 140].

Для вивчення туризму, готельної та ресторанної справи в університетах студенти опановують великим обсягом теоретичного матеріалу. Позитивною ознакою цього аспекту підготовки розглядаємо відсутність вузької спеціалізації та акцентування на самостійного вивчення матеріалів відповідно інтересів, а

також посилену увагу до наукової роботи й самостійних досліджень. Заслуговує на вивчення методика їх кооперативного навчання; стажування. Показово, що оцінюють результати підготовки відповідно до ECTS. Цікавим з точки зору творчих запозичень двомовне викладання бізнес-дисциплін, що стимулює налагодження партнерських відносин і з студентами вузів інших країн, а також сприяння їхній мобільності [60, с. 143].

Для започаткованого дослідження становлять особливий інтерес результати аналізу навчальних планів університетів закордоння з підготовки кадрів для туристичної індустрії. Їх характерною особливістю є варіативність, оскільки три типи курсів (обов'язкові, частково елективні (за вибором), повністю елективні) забезпечують якнайширші запити майбутніх фахівців.

В університетах і професійних школах готельного й туристичного менеджменту Швейцарії [217] фахівців готують за такими спеціальностями і спеціалізаціями, які передбачають опанування знаннями із досить широкого спектру дисциплін. Для зручності переліку надаємо їх за такими блоками, які були виокремлені дослідниками: економіка й управління (міжнародний менеджмент, управлінська економіка; стратегічне лідерство; стратегічний менеджмент; методи бізнес-досліджень; теорії управління; туристичний маркетинг); гуманітарний (іноземні мови; міжкультурна комунікація; технології презентації та модерації; риторика та комунікації; діловий етикет); природничо-науковий (туристичні пам'ятки та події; політика навколишнього середовища та природних ресурсів; нові місця і напрями; географія туризму; підприємство і навколишнє середовище); культура і мистецтво (культурологія; інтерпретація культурної спадщини; полікультурний менеджмент; архітектура й туризм; музейна справа та охорона пам'яток); соціальний (корпоративна соціальна відповідальність; правові основи діяльності у сфері туризму; соціологія; міжнародне право); комп'ютерно-телекомунікаційний (новітні засоби масової інформації у сфері туризму; технології зв'язку; прикладні інформаційні технології); сервіс (менеджмент сфери послуг; управління готельною

індустрією; поведінка споживача); міждисциплінарний (рекреалогія; міждисциплінарний проект, проектні технології) [60, с. 142].

За результатами аналізу теорії і практики туристської освіти в зарубіжній вищій школі нами виокремлено низку загальних закономірностей:

- неперервність освіти і наступність між навчальними програмами (США, Швейцарія);
- гнучкість і варіативність навчальних курсів (водночас із обов'язковими вивчають частково елективні (за вибором) і загалом елективні курси) (Канада, Росія, США, Швейцарія);
- єдність науковості змісту навчання із обов'язковим їх використанням у дотичній до нього практичній діяльності (Австралія, Канада, США, Туреччина);
- орієнтація на міжнародні туристичні проекти, на обслуговування туристичних турів іноземців (двомовне вивчення спеціальних фахових дисциплін) (Австралія, Туреччина);
- підготовка майбутніх фахівців до використання новітніх засобів масової інформації у сфері туризму і технологій зв'язку (США, Росія, Швейцарія);
- мобільність студентів (Австралія, США, Швейцарія);
- розгалужена мережа вищих навчальних закладів з підготовки фахівців туристичного профілю (Росія, Канада, Швейцарія);
- урахування етнічних, расових, вікових, гендерних та соціальних особливостей (Австралія, Канада, США).

Зауважуємо, що на сучасному етапі професійна підготовка фахівців туризму в Україні розвивається досить стрімко. Простежується її поступ за такими напрямками: розробка наукового підґрунтя, стандартизація фахового навчання, упровадження новітніх програм і курсів, відкриття спеціальностей туристичного напрямку у вищих навчальних закладах, актуалізація регіонального компонента у змісті професійної підготовки тощо. Відповідно можемо виокремити комплекс організаційно-педагогічних умов забезпечення

ефективної підготовки майбутніх менеджерів туризму у вищих навчальних закладах України. До них відносимо такі:

1) мотиваційні – особистісний вибір освітньої траєкторії з урахуванням нахилів, здібностей, можливостей і бажань; навчальний заклад здатний формувати освітню програму відповідно до запитів народного господарства з урахуванням його регіональних особливостей, рекреаційних ресурсів і культурної спадщини;

2) інформаційні – використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у професійній підготовці менеджерів туризму і формування умінь їхнього використання у майбутній фаховій діяльності;

3) змістовні – формування професійних освітніх програм з урахуванням принципів наступності, інтегрованого підходу до навчання, єдності теоретичного та практичного складників підготовки та ін.;

4) фінансові – використання коштів, спонсорської допомоги підприємств туристичної індустрії задля рентабельності професійної туристської освіти;

5) кадрові – формування кадрового потенціалу педагогів – колективу кваліфікованих викладачів, згідно з вимогами їхнього рівня і профілю освітніх програм;

6) організаційні – реалізація різних освітніх програм туристської підготовки в освітніх установах різного типу;

7) матеріально-технічні – утілення освітніх програм відповідно до сучасних вимог туристичної галузі;

8) національно-регіональні – збереження рекреаційних ресурсів регіону із урахуванням їхніх можливостей щодо розвитку туризму, стимулювання ринкової економіки загалом та соціально-культурної сфери зокрема;

9) місцеві – урахування регіональних особливостей і традицій населеного пункту (міста, села) та навчального закладу професійної підготовки фахівців для означеної галузі.

1.3. Місце етнографічного туризму у змісті професійної підготовки майбутнього менеджера туризму

У сучасному суспільстві на тлі процесів глобалізації та в руслі утвердження єдиної системи цінностей увиразнена тенденція до усвідомленого збереження культурної самобутності кожного народу. Ознайомлення з надбаннями унікальної культури і звичаями іншого народу стимулює пізнавальні мотиви туристів. Такі складники культури, як мистецтво, освіта, релігія, історія, національна кухня тощо, викликають і посилюють інтерес туристів щодо їхнього сприйняття і поширення.

Рівень забезпеченості цінними природними й історико-культурними ресурсами в Україні досить високий, розвитку сфери туризму і діяльності курортів загалом притаманна позитивна динаміка. У Законі України «Про туризм» (стаття 6) туристичну галузь визначено як одну з найпріоритетніших у сучасній економіці[58].

За даними ВТО, кількість тих, хто подорожує у світі зростає на 3–5 % щороку. Зокрема, 2012 р. уперше за історію кордони перетнуло понад один мільярд осіб, а до 2020 року очікується зростання цієї цифри до 1,6 млрд. Така тенденція свідчить про стрімкий розвиток туристичної галузі й економіки загалом. Рейтинг України за рівнем конкурентоспроможності у світовій системі туризму, за розрахунками Всесвітнього економічного форуму, 2011 р. понизився до 85 місця серед 130 країн (2007 р. – 78 місце). Зазначений індекс формується із складових (субіндексів), які визначають рівні розвитку нормативно-правової бази, умови для бізнесу та наявність інфраструктури, а також людських, культурних та природних ресурсів [23, с. 20]. Розрахунки цих субіндексів для України наступні: законодавство – 64 місце, бізнес-середовище та інфраструктура – 77 місце, а за наявністю людських, природних та культурних ресурсів – 118 місце [23].

Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу нашої країни гальмують негативні чинники: несприятлива політична ситуація, повільні темпи

реорганізації системи управління туристичною галуззю, необізнаність широких закордонних кіл туристичного бізнесу, недостатня забезпеченість кваліфікованими кадрами та ін.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій свідчать про посилення інтересу науковців до проблеми підготовки фахівців етнографічно-туристичної діяльності. Зокрема, особливості професійної підготовки майбутніх фахівців для сфери туризму схарактеризовано в працях А. Коноха, О. Фастовець, В. Федорченка, Н. Хмілярчук, М. Чикалової та ін.; різновиди туризму розглядаються в роботах В. Кифяка, М. Кляпа, М. Крачила, В. Серебрій, О. Старовойтенко, Ф. Шандора та ін.; етнічний туризм став предметом наукового дослідження А. Гаврилук, О. Дутчак, М. Орлової, В. Петранівського.

Удосконалення системи професійної освіти у туристичній галузі зумовлено новими вимогами роботодавців до якості підготовки фахівців з боку. Сучасний навчальний заклад повинен упроваджувати такі підходи до навчання, які забезпечать розвиток комунікативної, творчої та професійної компетентності студентів на основі варіативності змісту та форм організації освітнього процесу. Зміст освіти у вищих навчальних закладах України, визначається «...цілями і завданнями, що відповідають потребам суспільства, типом і рівнем освітньої установи, змістом навчальних дисциплін, а також віковими і пізнавальними можливостями тих, що навчаються» [52, с. 321].

Виразною тенденцією професійної підготовки фахівця, затвердженням В. Лозовецької, слід розглядати інтеграцію навчання і виробництва на основі пошуково-дослідницької діяльності. З цього приводу автор пише: «Професійне навчання на такій основі за спеціально розробленими методиками і формами інтеграції забезпечує професійну компетентність майбутніх фахівців стосовно їх посад на виробництві, покращує їхню здатність до самостійного застосування комплексу знань при розв'язанні завдань сучасного виробництва» [190 с. 29].

Відтак майбутній фахівець туристичної сфери повинен вирізнятися високою духовною культурою, мобільністю, комунікативними якостями, вільно орієнтуватися в новітніх досягненнях науки і практики.

Формування національних систем туристської освіти відбувається згідно із загальними й локальними закономірностями. До загальних відносимо: 1) неперервність туристської освіти; 2) гнучкість навчальних курсів і програм; 3) мобільність студентів; 4) єдність науковості навчання з практичною реалізацією цих досягнень; 5) між- і мультидисциплінарність навчальних планів.

Локальні – зумовлені культурними, соціальними, політичними й економічними ситуаціями тих країн, у яких створюється система туристської освіти і забезпечується професійна підготовка кадрів для туристської діяльності [80, с. 23].

Отож, у підготовці майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у вищих навчальних закладах передбачаємо ґрунтовне оволодіння теоретичними знаннями і навичками, уміннями їхньої реалізації в безпосередній практичній діяльності. Варіативність навчальних курсів і програм дозволяє впроваджувати етнографічний компонент у зміст професійної підготовки менеджерів туризму, ураховуючи економічні, соціальні, культурні, закономірності розвитку певного регіону.

Розглянемо основні теоретичні аспекти організації етнографічного туризму в Україні. Проблему етнічного туризму порушено у дисертаційних розробках з різних наукових галузей: географічний аспект ресурсів етнічного туризму (М. Орлова); культурно-просвітницький потенціал туризму (Л. Устименко); філософський підхід до туризму як чинника гуманізації стосунків між людьми (Е. Слободенюк); підготовка педагогів до туристсько-краєзнавчої роботи (О. Тімець, І. Ткачівська); національно-регіональний компонент й етнокультурні аспекти туризму (Г. Афоніна, А. Барлукова, С. Косян, С. Шустова) та ін.

У дослідженнях прикарпатських учених проблеми етнічного туризму та туристсько-краєзнавчої діяльності розглядаються за характерними напрямками краєзнавства в Галичині, етнотуризм у контексті історичних аспектів (Г. Гуменюк, О. Дутчак, Б. Савчук), туристсько-краєзнавча діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах (С. Оришко), етнотуристичні ресурси Івано-Франківщини (С. Філюк, В. Шикеринець) та ін.

Перед нами постає завдання теоретичного обґрунтування поняття «етнографічний туризм», на матеріалах аналізу й узагальнення змісту здійснених досліджень, а також визначення його місця у системі різновидів туризму та виокремлення форм організації етнографічного туризму в Україні.

Сучасний ринок туристичних послуг розмаїтий за своїм змістовим наповненням, формами вираження та способами реалізації. Виокремлення етнографічного туризму з-поміж інших видів потребує окреслення його сутнісних характеристик, теоретичного обґрунтування дефініції. У низці наукових праць українських та зарубіжних учених розглядаються окремі аспекти проблеми щодо різновидів туризму. Класифікація в туристичній галузі має прикладне значення, оскільки «...дозволяє більш ефективно: визначати попит і формувати ринок туризму; вирішувати проблеми його територіальної організації; планувати розвиток туристичної інфраструктури; розробляти і реалізовувати туристичний продукт» [122].

Класифікація видів туризму залежить від впливу різних чинників: наявності та тривалості вільного часу, віку, статі, стану здоров'я, рівня розвитку, особистих смаків людей та їх матеріального становища; різноманітності природи й сезонності; наявності інфраструктурних та транспортних можливостей та ін. Етнографічний (етнічний) туризм науковці виокремлюють за метою подорожі і відносять до спеціалізованих видів, водночас із освітнім, фестивальним, гастрономічним та ін. Проте в сучасній літературі все ще відсутній єдиний підхід до визначення категорії «етнографічний туризм». Близькими за значенням і змістом розглядаємо «етнічний туризм», «культурний туризм», «етнокультурний туризм» тощо.

У науковій літературі зазвичай послуговуються поняттям «етнічний туризм», яке вперше впровадив В. Сміт у 1977 р. й схарактеризував його як подорожі задля вивчення культури та життя рідкісних або екзотичних народностей. Учений досліджував культуру індіанців о. Сан-Блас Панами і торайя (плем'я, що живе на півдні о. Сулавесі (Індонезія)). Він виокремив такі елементи етнотуризму: ознайомлення з умовами побуту і змістом культових церемоній [210]. У дослідженнях зарубіжні учені послуговуються поняттями, близькими за значенням до «корінний туризм» (Джетс, Джеймсон, 1997; Мерсер, 1995), «аборигенний туризм» (Батлер, Хінч, 1996; Раян, Айскен, 2005). Російські дослідники А. Глушко та А. Сазикін визначають «етнографічний туризм» як відвідування місць проживання аборигенів [36, с. 52]. Спільним для виокремлених понять є зосередження на ознайомленні подорожуючих з умовами життя, побуту, культури переважно невеликих, часто ізольованих від цивілізації етнічних груп [214, 2009. – Р. 83 – 95.].

Результати аналізу й узагальнення наведених досліджень представлено в працях доктора Лі Юнь. Дослідник зазначає, що основною метою етнічного туризму є пошук екзотичного культурного досвіду через взаємодію з відмінними етнічними групами. Етнічний туризм включає поїздки, упродовж яких турист ознайомлюється з артефактами, ритуалами, культурою конкретної етнічної групи. Процес споглядання таких речей, на думку вченого, є важливою частиною мотивації до поїздки. Етнічна група – це окрема в соціально-культурному аспекті група людей, які поділяють спільну історію, культуру, мову релігію та спосіб життя [215, с 311 – 338.]

З-поміж українських учених відсутня узгодженість у визначеннях категорій «етнічний туризм» та «етнографічний туризм». До прикладу, в Законі України «Про туризм» (2004) перераховані різновиди туризму, серед яких не виділено етнічного або етнографічного [58]. Найбільш близькими до предмета нашого дослідження вважаємо культурно-пізнавальний та сільський види туризму [58]. Дослідники В. Кифяк, М. Кляп та Ф. Шандор ототожнюють поняття етнічний, етнографічний та ностальгічний туризм і визначають як «...

поїздки з метою побачень з рідними та близькими» [74, с. 89]. Ця форма туризму пов'язана з відвідуванням і виїздом у віддалені регіони або інші країни; «...різновид туризму, який здійснюється туристами на місця свого історичного проживання» [170, с. 198]. Т. Сокол виділяє подорожі двох видів: «...поїздки для побачення з рідними та відвідання місць, з якими пов'язана історія народу або життя предків» [164, с. 108]. У контексті етнічного туризму науковець подає і такий його різновид як прикордонний. Аналогічне бачення знаходимо у російської дослідниці Н. Малої [101].

Такий підхід, на нашу думку, є дискусійним, оскільки дослідники пропонують характеристики ностальгічного туризму, не врахувавши специфічні риси етнічного й етнографічного видів туризму. Т. Пархоменко з цього приводу зауважує: «Іноді ностальгічний туризм може накладатися на туризм етнічний, наприклад, коли емігранти відвідують свою етнічну батьківщину» [120, с. 64]. Науковець підкреслює, що етнічний туризм сприяє підкріпленню національної ідентичності людини, приналежності її до певної етнічної групи на підставі спільного походження, культури, мови, стереотипів світосприйняття, побутових традицій тощо. Ностальгічний туризм винятково індивідуальний, він «камерний порівняно з етнічним, це не поклик національної ідентичності, це – відтворення власного життєвого шляху, намагання подолати незворотність часу просторовим поверненням» [120, с. 64].

Нам імпонує визначення української дослідниці М. Орлової, яка розглядає етнічний туризм як «...підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з життям, історією, побутом, матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території» [115, с. 7]. Н. Семкіна та Т. Прокоп'єва пропонують подібне визначення поняття «етнотуризм» і вказують на його універсальність – він може викликати інтерес будь-якої категорії туристів: громадян власної країни та іноземців, молоді, які цікавляться історією й побутом своїх предків, і старшого покоління, яке може мати різну мотивацію [151, с. 106]. А. Барлукова,

розглядаючи означену проблему в дисертаційному дослідженні, акцентує увагу на пізнанні самобутності етносу, на який не вплинули інші культури [7, с. 9].

Відтак, основним спонукальним мотивом туриста при цьому стає «занурення» у культуру певного народу, незалежно від того, у яких генеалогічних зв'язках з цією спільнотою він перебуває.

Для з'ясування сутності категорії «етнографічний туризм» вважаємо за необхідне вивчити його етимологію. Поняття «етнографія» грецького походження: «*Εθνος*» – народ і *γραφειν*» – пишу. Дослівно це означає «народоопис». Слово «етнос» у давньогрецькій означало «історико-культурну спільність людей, відмінну від інших спільностей мовою, традиційним побутом, віруванням та іншими ознаками. Поняття «етнос» стосувалося племен, осілих і кочових народів» [54, с. 4].

У сучасній науці етнос визначають як «...особливий вид спільності людей, яка утворилася історично і є особливою формою їхнього колективного існування... якісні характеристики етносу – мова, специфічні елементи матеріальної та духовної культури (звичаї, обряди, норми поведінки), релігія, самосвідомість» [55]. Етнографічна група, як стверджує С. Макарчук, є «...частиною етносу-народу, який має окремі специфічні елементи культури» [54, с. 7]. Представники такої групи можуть сприймати себе як окрему спільність (не обов'язково), проте неодмінно усвідомлюють себе частиною певного етносу і спільної історичної долі.

Вирізняються етнографічні групи з-поміж інших традиційною народною культурою: самобутність житла, одягу, харчування, форм побуту, світогляду, народних знань, вірувань і марновірства, обрядів і звичаїв. Отож, «етнографічна група – це локальна частина етносу, яка має спільну з ним етнічну самосвідомість, але відрізняється деякими рисами традиційно-побутової культури» [177, с. 56]. Натомість етнічну групу визначають як частку якогось іншого народу, який проживає не на своїй етнічній території, тобто як національну меншину. Так, в Україні етнічними групами є росіяни, євреї, поляки, угорці, а етнографічними – поліщуки, гуцули, лемки та ін. [там само].

Етнографічний туризм, на нашу думку, передбачає ознайомлення туристів і з способом життя й матеріального виробництва, особливими видами і формами знарядь праці, житла та господарських будівель, одягу і прикрас, специфікою харчування, моральними нормами, звичаями, обрядами й іншими рисами окремих етнографічних груп. Відповідно можемо сформулювати визначення категорії: *етнографічний туризм* – це вид туризму, мета якого полягає в ознайомленні з локальними особливостями традиційної матеріальної і духовної культури певної етнографічної групи.

Окремі дослідники [37] розглядають етнографічний туризм напрямом культурно-пізнавального або підвидом пізнавального. Проте існує низка чинників, які свідчать про те, що в сучасному світі етнографічний туризм доцільно вивчати як окремий вид туризму. По-перше, у різних регіонах нашої планети збереглися унікальні зразки етнічної культури (матеріальної та духовної), з якими можуть ознайомитися туристи. По-друге, процеси глобалізації, втрата ідентичності окремими етносами посилює прагнення пізнати їх самобутню матеріальну й духовну культуру. По-третє, формується толерантне ставлення до різних етнографічних груп, зберігається культурна, соціальна й ландшафтно-екологічна різноманітність у світі.

Актуальним для нашого дослідження є виокремлення функцій етнографічного туризму – пізнавальної, соціокультурної, економічної, комунікативної, розважальної.

Пізнавальна функція реалізується у створенні умов для ознайомлення споживачів туристичних послуг і з специфічними особливостями духовної та матеріальної культури етнічної групи, історичними передумовами її розвитку, автентичними звичаями, обрядами, традиціями тощо.

Соціокультурна – спрямована на пізнання культури, менталітету, світогляду населення регіону, де організовується етнографічний туризм.

Економічна функція передбачає орієнтацію на економічний розвиток регіону, удосконалення туристичної інфраструктури, залучення туристичних потоків та додаткових коштів.

Комунікативна функція полягає в тому, що організація етнографічного туризму передбачає впровадження активних форм роботи з групами туристів різних категорій, а також спілкування і міжособистісну взаємодію.

Розважальна функція реалізується в оптимальному співвідношенні пізнання нової культури, відпочинку та емоційної насиченості етнографічних турів. Позитивні емоції туристи отримують під час безпосередньої участі в народних обрядах, традиціях, опановуючи ремесла, ознайомлюючись з національною кухнею тощо.

Етнографічний туризм охарактеризуємо за певними ознаками. У результаті аналізу сучасних наукових досліджень у сфері туризму (В. Кифяк, М. Кляп, Т. Олексійчук, Т. Сокол, Ф. Шандор) доходимо висновку про те, що:

- етнографічний туризм за спрямованістю туристичних потоків може бути місцевим або національним (поїздка в межах країни в інший історико-етнографічний регіон), прикордонним (туристична поїздка в сусідню країну для ознайомлення з етнографічними особливостями прикордонних районів), міжнародним (відвідування іншої країни з метою пізнання культури та побуту етнографічних груп, які проживали або проживають на її території);
- за соціодемографічними показниками етнографічний туризм може привернути увагу різних категорій населення: діти й молодь, які прагнуть дізнатися більше про історію й побут певного етносу, старше покоління, яке може мати різну мотивацію (відвідання місць проживання родичів або їх нащадків, задоволення певних духовних потреб тощо), громадяни країни або іноземці, які хочуть пізнати духовну та матеріальну культуру певної етнічної групи;
- за формою організації етнографічний туризм поділяємо на груповий та індивідуальний види, хоча деякі вчені виокремлюють сімейний туризм як форму подорожі (Т. Сокол);
- за мотивами етнографічного туризму розглядаємо науково-дослідницький (подорож, метою якої є аналіз і дослідження матеріальної та побутової культури етнографічної групи), сентиментальний або ностальгійний

(відвідування родичів, або місць їх проживання), пізнавально-етнографічний туризм (подорож з метою задоволення пізнавальних потреб, зацікавлення певною етнографічною групою);

- за терміном поїздки етнографічний туризм може бути короткотривалим (до 3-х діб) або довготривалим (від 3-х діб до 2–3 місяців), а також «вікенд-туром» («подорож вихідного дня»).

Докладного вивчення все ще потребує організація етнографічного туризму. Учені виокремлюють специфічні умови, необхідні для успішного розвитку означеного виду туризму в конкретному регіоні. Серед них: визнання туризму однією із пріоритетних галузей економіки, збереження туристичних традицій конкретного регіону, збагачення історико-культурної спадщини, визнання етнічної різноманітності населення, наявність етнографічних об'єктів [37].

Слушними розглядаємо зауваги М. Боруцака, який наголошує на тому, що «...повинна існувати можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на які очікує клієнт» [19, с. 9]. Мовиться про якість туристичної інфраструктури, а саме: «...сукупність підприємств й інституцій, які є територіальним, матеріальним і організаційним підґрунтям розвитку туризму, що охоплює чотири основні елементи: об'єкти розміщення, харчування, супутню та комунікаційну сферу, а також соціокультурне середовище, що їх оточує» [50].

Таким чином, туристичний регіон повинен бути забезпечений належним рівнем транспортних послуг, відповідними умовами проживання та харчування й організації дозвілля. У цьому аспекті звертаємо увагу на поняття дестинації (від лат. «місцезнаходження»). Її розглядаємо як географічну територію, привабливу для туристів. І. Зорін і В. Квартальнов зазначають, що не всяка територія може бути дестинацією і, відповідно, вони виокремлюють вимоги до неї, з-поміж яких:

- 1) налагоджена система послуг такої якості, на яку очікує турист (транспортні послуги, умови проживання й харчування);
- 2) наявність визначних місць, пам'яток, які можуть зацікавити туриста;

3) наявність інформаційних систем (реклама, система бронювання, резервування), які є важливим складником просування туристичного продукту [63, с. 42].

Фактично всі регіони України мають можливості для подальшого розвитку туризму, зокрема й етнографічного.

Розглянемо розлогіше особливості організації означеного виду туризму.

По-перше, це наявність етнографічних об'єктів та їхнє використання в туристичній індустрії задля задоволення культурно-пізнавальних потреб споживачів. Об'єктом етнографічного туризму зазвичай є культурно-історичний об'єкт, який містить інформацію про етнічні прояви традиційно-побутової культури. Етнографічний об'єкт – це система ознак, які характеризують культуру етносу, поєднану з його оригінальними і специфічними конкретними формами. При цьому до оригінальних віднесено явища й предмети традиційно-побутової культури, властиві певному господарсько-культурному типові, що визначають неповторність етносу (прикраси, орнаменти, обряди, фольклор). Натомість специфічні – зумовлені природно-географічною зоною, етнокультурним регіоном, а також впливом сільської й міської культур і сучасними етнічними процесами.

По-друге, науковий супровід організації етнографічно-краєзнавчих турів. Інформація, яку повідомляє екскурсовод, повинна бути історично достовірною, доступною і цікавою для туристів. В означеному аспекті вчені також розглядають поняття «туристична культура», що передбачає попередню підготовку туристів до сприймання самотутньої матеріальної й духовної культури певного етносу. З цього приводу В.Петранівський зазначає: «Туристична культура – це сукупність традицій, норм поведінки, що реалізуються у межах туристичної діяльності й ґрунтуються на загальнолюдських та національних цінностях» [122].

По-третє, розвиток національної культури (відродження забутих традиційних ремесел, пошук і відновлення предметів побуту, народного фольклору, звичаїв, обрядів) відповідно реалізує ідею збереження,

примноження і передачі прийдешнім поколінням історико-культурної спадщини предків. У Глобальному етичному кодексі туризму з цього приводу сказано: «Туристську діяльність слід планувати таким чином, щоб забезпечити збереження і процвітання традиційних ремесел, культури та фольклору, а не вести до їх стандартизації і збіднення» [35].

Слід зазначити, що сучасні туристи зорієнтовані не лише на відпочинок, адже посилюється їхня увага до наповнення туру культурним контекстом. Програми різноманітних подорожей або спеціалізованих турів включають ознайомлення з місцевими пам'ятками, традиціями, самобутньою культурою. Фахівці Східного Мічиганського університету туризму і подорожей розробили Концепцію адекватного туризму. В його основі – збереження й раціональне використання культурних, історичних та природних багатств певної місцевості [73, с. 194]; таким чином створюються умови для пошуку унікальних етноресурсів і популяризації етнографічного туризму.

Аналіз і узагальнення особливостей етнографічного туризму дозволяє виокремити *принципи*, яких необхідно дотримуватися для його ефективної організації:

- 1) пріоритетність збереження культурних, історичних і природних ресурсів кожного регіону;
- 2) визнання унікальності культури певної місцевості відносно інших територій, популяризація її самобутності;
- 3) формування в місцевого населення почуття гордості й відповідальності за збереження культурної самобутності, а також розуміння можливостей економічного розвитку регіону завдяки організації етнографічного туризму;
- 4) розробка програми розвитку туризму в кожному регіоні з урахуванням культурної та етнографічної самобутності, рівня розвитку інфраструктури, етнопсихологічних характеристик місцевих мешканців.

У контексті нашого дослідження виникає потреба виокремити *форми організації етнографічного туризму* в Україні. Серед них: етнографічні музеї,

скансени (музеї просто неба), анімаційні шоу-музеї, етнографічні тури, етнофестивалі тощо.

Етнографічні музеї збирають, зберігають, вивчають і експонують матеріали, які знайомлять відвідувачів з етногенезом, матеріальною і духовною культурою певної етнічної групи різних історичних періодів.

Більшість сучасних *етнографічних музеїв* нашої країни репрезентують відвідувачам тематичні експозиції традиційної культури українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII – початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, низинне Закарпаття, Західне і Східне Поділля, Волинь і Центрально-Східне Полісся, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Донеччина, Надчорномор'я).

Класичні етнографічні музеї України були створені як колекційні музеї, що проводять етнографічні експедиції, збирають, систематизують та експонують етнографічні колекції із речових пам'яток матеріальної культури. Їхні експозиції будуються головним чином на речових джерелах; вони відтворюють середовище проживання людини, її повсякденний побут, культурні смаки.

Відтворення репрезентативних елементів побуту визначеної епохи й соціальної групи (селяни, міщани, інтелігенція) сьогодні входить у завдання багатьох етнографічних музеїв України. Приміром, з кінця 1990-х рр. окремі етнографічні музеї активно комплектують фонди з міської етнографії і побуту (скажімо, Одеський музей приватних колекцій) [145, с. 42].

Науковці зауважують, що в західних областях України розташовані найбільш колоритні та експозиційно багаті етнографічні музеї. Це: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Національний музей у Львові, Історико-етнографічний музей «Бойківщина» у Самборі Львівської області,

музеї «Сріберна Земля» у с. Грушовому Тячівського району та «Лемківська садиба» у с. Зарічеві Перечинського району на Закарпатті [145, с. 42].

Особливе місце з-поміж етнографічних музеїв належить *скансенам* (походить від шведського «skansen», що означає «окоп»). За визначенням Міжнародної Ради ЮНЕСКО, культурно-етнографічний центр-музей – це «...колекція приміщень, відкрита для загального огляду, яка складається із будівель доіндустріальної епохи, завжди обладнаних меблями і посудом відповідного періоду» [37]. Як бачимо, це своєрідний архітектурно-етнографічний комплекс просто неба, у якому проводиться комплексна реконструкція минулого. До визначальних функцій скансенів віднесено такі: компенсаторну, рекреативно-оздоровчу, культурно-просвітницьку, екологічну, комунікативну, соціальну, економічну тощо [44].

Історія скансенів налічує понад сто років. Уперше 1867 р. такий музей спробували організувати норвежці: на окрему територію поблизу Осло були перенесені декілька селянських будівель та церква. До перших у практиці світового туризму віднесено музей, заснований ученим-етнографом А. Газеміусом 1891 р. у Стокгольмі, згідно з місцем свого розташування він отримав назву «Скансен». Зараз у світі нараховується близько 2000 таких музеїв, адже: «...для розміщення будівель вибирають ділянки, які найбільше відповідають уявленням про особливості національного пейзажу. Просторова композиція території таких скансенів повинна етнографічно відтворювати народні традиції і прийоми планування сіл, житлових садиб, культових, оборонних та інших споруд, як-от музей-агрооселя «Хата Савки» на Слобожанщині» [123, с. 43].

М. Рутинський зауважує: «Характерним прийомом показу народного побуту на початку ХХІ ст. стала присутність в історико-етнографічних музеях-скансенах живих тварин, доглядачів-аніматорів, включення в експозиції об'єктів нематеріальної спадщини, застосування прийомів театралізації, проведення фестивалів народних ремесел (із майстер-класами для туристів) та календарно-звичаєвих обрядодійств із залученням професійних та аматорських

творчих колективів» [123, с. 42]. За такого підходу реалізуються елементи анімаційного обслуговування – створення комфортних умов для туриста, коли він є активним учасником дійства, і відпочинок запам'ятовується значно краще [43, с. 207].

Відтак туристів у таких музеях приваблюють не лише окремі споруди, предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну й духовну культуру попередніх епох. Вони репрезентують традиційні ремесла та види діяльності, характерні для відповідної місцевості й часу, наприклад, працю мірошника, ткача, коваля, гончара, тесляра, винокура, пасічника й багато інших. Відвідувачі музеїв також можуть спробувати свої сили за керівництва фахівців з давніх ремесел, а також узяти участь у змаганнях, обрядах, виставах, приготуванні традиційних страв тощо.

Як зазначають дослідники, в Україні сьогодні налічується 7 великих та середніх за площею музеїв просто неба. За масштабом діяльності (адміністративно-територіальною ознакою) з-поміж них можна виокремити такі:

1) всеукраїнський – Національний музей народної архітектури та побуту в с. Пироговому;

2) регіональні – Переяслав-Хмельницький музей архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Музей народної архітектури та побуту у Львові «Шевченківський гай», Скансен у Чернівцях;

3) обласні – Закарпатський музей народної архітектури та побуту у м. Ужгород, Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття у с. Крилос, Івано-Франківської області, Волинський музей історії сільського господарства, у селі Рокині.

4) локальні – на Закарпатті створено окремі хати-музеї в селах Антонівка Ужгородського, Зубівка Мукачівського, Горінчове Хустського районів. Реконструйовано місцеві житлові споруди в селах Бронька та Довге Іршавського району.

Цілий комплекс будівель старого угорського села відтворено у с. Петрове Виноградівського району. До нього ввійшли садиби заможного селянина і бідняка, школа, криниця-журавель, водяний млин. Оригінальний музей лісообробки і лісосплаву створено на Чорній Річці і біля озера Синевір у Міжгірському районі; в Івано-Франківській області – самодіяльний музей Довбуша в с. Космачі Косівського району, Музей «Хата-гражда» гуцульської господарки в с. Криворівня Верховинського району.

Аналогічні музеї діють і в інших областях України. Відомий хуторець із хатою-мазанкою, кузнею і вітряком біля м. Красноград на Харківщині; за участі працівників краєзнавчих музеїв відтворено садибу початку XIX ст. у с. Калинівка та однокамерну хату з курним опаленням у містечку Сарни на Рівненщині [3, с. 83; 44].

Дослідник М. Рутинський наголошує на зародженні й географічному поширенні нової тенденції: у гірських районах Українських Карпат виникає перспективна форма етнографічного музею – сільські етномузеї ансамблево анімаційного типу, що зберігають та демонструють туристам традиційні форми матеріальної культури гірських мешканців безпосередньо в середовищі побутування гуцулів, бойків та лемків [145, с. 43].

У будь-якій рекреаційній місцевості, орієнтованій на розвиток масового туризму в майбутньому, можна організувати сільські етномузеї: реставрувати старі будівлі, зібрати в них старовинні предмети побуту й відтворити атмосферу певної епохи.

Етнофестивали є однією з форм етнографічного туризму, які зберігають, розвивають і популяризують звичаї й обряди, автентичний фольклор. Н. Петрик, О. Чубрей вважають, що «...організація і проведення етнофестивалів є найбільш вдалим способом адаптації народного та культурного надбання до використання у туристичному бізнесі» [124, с. 154].

Фестивали присвячуються певним заняттям, обрядам чи навіть продуктам і зазвичай їх проводять в традиційний час, відповідно до визначних подій у житті

громади – збору врожаю, закінчення посту, повернення горян з полонин [175, с. 151].

До заходів подієвого етнотуризму науковці відносять релігійно-обрядові, етнографічно-мистецькі, гастрономічні, історико-культурні, екологічно-рекреаційні та стилістично-дизайнерські фестивалі, у яких найяскравіше представлено особливості українського національного туристичного продукту [30], відомими стали українські етнофестивалі «Країна мрій», «Шешори» та ін.

Сучасним видом етнофестивалів розглядаємо історичні реконструкції – відтворення історичних подій методами рольової гри. Користуючись археологічними даними, письмовими та образотворчими джерелами, реконструктори реалістично показують певні епізоди з історії країни (визначні битви, оборони замків), створюючи атмосферу відповідного часу. Реконструкції зазвичай приурочені до свят або річниць з нагоди важливих історичних подій. Їх проводять найчастіше в місцях, у яких відбувалася певна подія. Традиційно фестивалі історичної реконструкції включають різні змагання і конкурси – фехтування, стрільбу з лука чи арбалета, масові бої, конкурси на найбільш автентичний однострій. Такі фестивалі збирають не лише іноземних туристів, а й учасників з багатьох країн. Найвідомішими фестивалями-реконструкціями в Україні стали Битва Націй на території Хотинської фортеці, Стародавній Меджибіж та Терра Героїка на Хмельниччині [212].

Цікавим для нашого дослідження розглядаємо досвід організації етнографічного туризму за кордоном. Його активний розвиток на сучасному етапі простежуємо в Австралії, Канаді, Росії та інших країнах.

Проаналізуємо досвід Канади, оскільки він різниться з-поміж інших специфічними рисами, зокрема етнічною різноманітністю. Згідно з переписом населення, 2006 р. корінним населенням Канади визнали себе 1172790 осіб, що становить близько 4 % усього загалу, з цієї кількості 54 % – є статусними індіанцями, 31 % – метиси, 10 % – нестатусні індіанці і 5 % – інуїти.

Спеціально створений Комітет з питань туризму Канади CTC (Canadian Tourism Council) називає 5 особливостей, які виокремлюють цю країну на світовому ринку туристичних послуг. Розглянемо їх ширше:

1. Міста, що межують з неосвоєною природою. Туристи можуть відвідати знаменитий театр у Торонто – одне із найбільш культурно-різноманітних міст; спуститися пінними водами (рафтинг) ріки Сент-Лоренс у Монреалі. На території Канади розташовані 14 об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО [219, р. 54].

2. Одноосібні мандрівки морем, повітрям чи сушею. Цей досвід змінює погляди на життя: подорож дикими безкрайніми просторами Юкону на санках, які запряжені собаками; випробування пішими переходами узбережжями Ньюфаундленда [219, р. 61]. До важливих візитівок віднесено культуру «перших націй», оскільки її здобутки поступово залучають у туристський сектор. Унікальний стиль життя корінного населення, їхнє мистецтво та фольклор у поєднанні з неймовірною природою та історичними взаєминами між корінними мешканцями і поселенцями створюють передумови для приваблення туристів до Канади.

3. Активні пригоди з-поміж чудес природи – споглядання загадкового північного саява, відчуття могутньої сили Ніагарського водоспаду, спостереження за білими ведмедями з вікна юрти, адже на території Канади розташовано 25% світової дикої природи [219, р. 67].

4. Знаменита національна кухня канадських місцевостей усієї країни. Розмаїття її страв та напоїв – це досвід, який широко популяризується. Окрім знаменитих на весь світ кленового сиропу та віскі, туристам запропонують холодні вина Онтаріо; продемонструють виготовлення сирів Квебеку; на острові Принца Едварда навчать виймати устриці [219, р. 71].

5. Зв'язок із канадійцями. Канада відома своїми спільнотами, отож багато мандрівників виявляють бажання взяти участь у житті однієї з них: до прикладу, у церемонії очищення індіанців є щось подібне до відвідин парної, однак із більшою кількістю ритуалів; цікавою є культура Акадії з її

неповторною сумішшю французького шарму та місцевого колориту; навчання ловити лобстерів у місцевого рибалки з острова Принца Едварда [219, р. 78].

Одним із прикладів організації етнографічного туризму розглядаємо «Історичне поселення та живий музей Ксан» корінного народу — «джитксан» (Gitxsan). Його назва походить від: «Git» («people of» – «народ», а «Xsan» означає «the River of Mist» – «ріка туману»). Історичне поселення та живий музей Ксан відчинені для відвідин цілорічно. Тут можна за власним бажанням обрати одне або кілька занять (екскурсій), оглянути різні типи жител, ознайомитися зі стародавніми технологіями і знаряддями праці, які використовувалися для виготовлення каное, з технологією обробки хутра, виробництва кошиків. Колекція музею складається з майже 600 найменувань. В елементах матеріальної культури представлено: вигнуті коробки, церемоніальні маски, ковдри, вбрання, рибальські снасті, мисливське приладдя та ін. Щорічно в етнічному поселенні готується нова театральна вистава за сюжетом стародавніх легенд. У національній кав'ярні на території села пропонують традиційні страви аборигенів [213].

Відокремленість Австралії від решти материків дозволила зберегти їй недоторкану природу, самобутню культуру та звичаї. Етнографічний туризм у цій країні представлено човниковими, культурними та екологічними (подорож в дику природу) турами на землях корінного населення, у національних парках і традиційно племінних територіях. Туристичними підприємствами володіють корінні народи, які зацікавлені в збереженні культурного й природного розмаїття, а також у працевлаштуванні місцевого населення. Етнографічний туризм в Австралії відповідає всім чинним вимогам, забезпечуючи раціональне використання ресурсів і виконуючи освітні функції [208].

Розвиток етнографічного туризму в Росії обмовлений її етнічним колоритом: тут є приблизно 180 етнічних груп, які є представниками різних культурно-мовних та етноконфесійних спільнот. Як стверджують російські дослідниці Н. Семкіна і Т. Прокоп'єва, у процесі реалізації саме цього виду туризму виникає чимало перепон. А саме: відсутність налагодженої

інфраструктури, підготовлених кадрів, належного рівня транспортних послуг тощо. Відтак приватні туристичні фірми організовують етнографічні проекти лише за умови їх часткового фінансування держави (до 70 %) [151, с. 107].

Приклади успішної реалізації таких проектів на Алтаї, у Бурятії, Комі, Карелії, на Кавказі, Уралі стимулюють ініціативу населення до розробки етнотурів, популяризації власної культури, збереження самобутності. Приміром, у Якутську реалізовано проект «Інноваційна модель розвитку аборигенного туризму в Росії», у межах якого стажувалися представники корінних народів з організації екологічного та етнографічного видів туризму [151, с. 107].

Таким чином, можемо стверджувати, що основою етнографічного туризму є інтерес до самобутнього життя етносу, знайомство туристів із його побутом, творчістю, культурою, звичаями місцевого населення. Розвиток такого виду туризму в Україні теж відносимо до перспективних передусім тому, що він викликає зацікавлення різних категорій мандрівників: іноземців, громадян України з інших регіонів, молоді, яка цікавиться історією, культурою своїх предків, старших людей із різною мотивацією. До важливих аспектів розвитку етнографічного туризму належать і стимулювання почуття гордості місцевого населення за свою культуру, творчість, бажання зберігати національні традиції, ремесла тощо.

Виокремлюємо такі *передумови розвитку етнографічного туризму в Україні*:

- 1) різноманітність і самобутність культури та побуту етнічних груп, які проживають на території України (гуцули, лемки, бойки, поліщуки, литвини та ін.);
- 2) привабливість етнографічних об'єктів у різних регіонах України;
- 3) пропаганда міжетнічної толерантності й взаємоповаги;
- 4) потреба в збереженні й популяризації традиційної культури етнічних груп в умовах світових тенденцій глобалізації та деструктивного впливу урбанізації;

5) необхідність підвищення туристичного рейтингу різних регіонів нашої країни з метою залучення коштів для розвитку туристичної галузі загалом.

Організаційний механізм етнографічного туризму ми зобразили у вигляді структурно-логічної схеми, представленої на рисунку 1.1

Рисунок 1.1. Організаційний механізм етнографічного туризму

Вочевидь, що ефективний розвиток етнографічного туризму в Україні неможливий без компетентних працівників, здатних реагувати на запити і суспільства, і громадян. Майбутній менеджер туризму повинен володіти достовірною інформацією про культуру та звичаї етнічної групи, розуміти менталітет її представників, ураховувати культурні потреби туристів і бути готовим їх фахово задовольнити відповідно до запитів осіб, які подорожують.

Висновки до першого розділу

Результати аналізу теоретичних засад підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму переконують нас у тому, що туристська освіта в Україні перебуває на етапі становлення: розробляється теоретико-методологічна основа, затверджуються стандарти, удосконалюються навчальні плани, програми тощо. Унаслідок цього актуалізується низка проблем, зумовлених професійною підготовкою майбутніх менеджерів туризму. З-поміж них: обґрунтування методологічних засад туристської освіти; недостатня розробленість понятійного апарату; оновлення змісту та навчально-методичного забезпечення; організація практичної підготовки; урахування етнічних і соціокультурних особливостей різних регіонів; психологічний супровід професійної освіти. Проаналізовані нормативно-правові акти в галузі туризму й туристської освіти, наукові здобутки провідних учених, публікації, матеріали семінарів і конференцій свідчать про посилення уваги до різних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців туризму.

У процесі дослідження нами доведено особистісно орієнтований підхід як методологічну основу туристської освіти в Україні. Теорія змісту освіти визначається культурологічною концепцією (І. Лернер, М. Скаткін) і охоплює: загальнолюдські знання про природу, суспільство, туризм, мислення і способи діяльності людини; досвід діяльності в туристській сфері і творчої наукової діяльності з розв'язання нових проблем; досвід ціннісного ставлення до об'єктів соціокультурного середовища в процесі професійної діяльності.

У контексті професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, на нашу думку, слід розширювати й закріплювати знання про етнографічні особливості окремих регіонів України, формувати вміння розробляти туристичний продукт і презентувати етноресурси на ринку туристичних послуг. Пропонуємо при цьому використовувати контекстний підхід, при якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів та засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності кожного фахівця. У дисертаційному дослідженні ми також орієнтувалися на діяльнісний, компетентнісний та соціокультурний методологічні підходи.

Дефінітивно-смысловий аналіз проблеми дослідження в теорії і практиці вищої школи переконує в тому, що в сучасній науці все ще є чимало підходів до визначення ключових категорій започаткованого дослідження: «туризм», «туристична індустрія», «туристська освіта», «професійна освіта у туризмі». Отож ми не пропонували власні визначення, а лише виокремили ті, якими послуговуватимемося у процесі дослідження.

Докладніше зупинилися на тлумаченні змісту поняття «етнографічний туризм» та формах його організації у змісті професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму. На підставі здійсненого аналізу констатуємо, що дефініцією «етнографічний туризм» у науковій літературі послуговуються вкрай рідко, натомість дослідники використовують близькі за значенням поняття «етнокультурний туризм», «етнічний туризм», «аборигенний туризм», «адекватний туризм» та ін. Відповідно до цього, нами сформульовано таке визначення: **етнографічний туризм** – це вид туризму, мета якого полягає в ознайомленні з локальними особливостями традиційної матеріальної і духовної культури певної етнічної групи. Нами виокремлено також основні функції етнографічного туризму (пізнавальна, соціокультурна, комунікативна, економічна, розважальна), форми організації (етнографічний музей, скансен, анімаційний шоу-музей, етнографічний тур, етнофестиваль тощо), принципи (пріоритетність збереження культурних, історичних і природних ресурсів

кожного регіону; визнання унікальності культури певної місцевості відносно інших територій, популяризація її самобутності; формування в місцевого населення почуття гордості й відповідальності за збереження культурної самобутності, а також розуміння можливостей економічного розвитку регіону завдяки організації етнографічного туризму; розробка програми розвитку туризму в кожному регіоні з урахуванням культурних та етнографічних надбань, рівня розвитку інфраструктури, етнопсихологічних характеристик місцевих мешканців) та передумови розвитку етнографічного туризму в Україні (різноманітність і самобутність культури та побуту етнічних груп, які проживають на території України (гуцули, лемки, бойки, поліщуки, литвини та ін.); привабливість етнографічних об'єктів у різних регіонах України; пропаганда міжетнічної толерантності і взаємоповаги; потреба збереження й популяризації традиційної культури етнічних груп в умовах світових тенденцій глобалізації та деструктивного впливу урбанізації; необхідність підвищення туристичного рейтингу різних регіонів нашої країни й залучення коштів для розвитку туристичної галузі загалом).

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Складники готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму: компетентнісний підхід

На розвиток теорії і практики туризму впливає низка об'єктивних чинників, а саме: формування нових видів, відкриття нових напрямів, створення яскравих атракцій для тих, хто подорожує та інші, що в змозі забезпечити лише висококваліфіковані фахівці, які працюють над створенням турпродукту. З цього приводу Н. Фоменко зазначає: «Здобуття майбутнім фахівцем туристської галузі знань, умінь і навичок, їх трансформація в компетентності сприяють як особистісному культурному розвитку, так і еволюції туристичних технологій, що допомагають швидко реагувати на запити часу» [188, с. 3].

Доцільність використання категорії «професійна компетентність» у вищій освіті є беззаперечною, адже це поняття охоплює професіоналізм, кваліфікацію, професійні знання, уміння і здібності у взаємозв'язку і взаємозалежності. Тобто всі аспекти професійної діяльності, якими повинен володіти випускник ВНЗ задля успішної фахової самореалізації.

Актуальність та соціально-економічна значущість професійної підготовки менеджерів туризму зумовили посилення наукового інтересу українських та зарубіжних дослідників до означеної проблеми. Окремі аспекти формування професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму досліджують Н. Бондар, Н. Гулієв, І. Зорін, Л. Кнодель, В. Лозовецька, Г. Лоїк, І. Саух, О. Черчик та ін.

Сучасній освіті притаманний компетентнісний підхід, який передбачає відповідний зміст та досягнення очікуваних результатів освітньої діяльності. Концептуальні основи такого підходу використовуються і в професійній підготовці майбутніх менеджерів туризму. Передусім визначимо сутність категорій «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність»

зادля визначення змістового наповнення поняття «професійна компетентність менеджера туризму».

Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх менеджерів туризму, на нашу думку, передбачає аналіз особливостей практичної діяльності, специфіки завдань, вибір стратегії їх розв'язання, що створює ефективні умови для формування професійного мислення фахівця. В. Лозовецька з цього приводу зауважує: «...основним у цьому є адекватне сприйняття майбутнім фахівцем вимог та потреб сучасного ринку туристичного продукту, усвідомлене розуміння необхідності професійного удосконалення, формування додаткових знань і умінь відповідно до аналізу уподобань та потреб сучасного споживача» [96, с. 19].

У змісті вищої освіти туристичного напрямку необхідно структурувати професійно-спрямовану інформацію проблемного змісту; виокремлювати конкретні цілі навчального процесу, які спрямовані на конкурентоспроможність турпродукту; залучати студентів до створення реальних проектів та програм задля вдосконалення якості турпослуг. Мета вищої освіти в туристичній галузі полягає в підготовці менеджера туризму, який володітиме професійними знаннями та уміннями і зможе реалізувати їх у практичній діяльності з урахуванням досягнень науки про туризм та у руслі сучасних тенденцій розвитку суспільства загалом.

Для порушеного дослідження актуальним розглядаємо виокремлення складових професійної компетентності менеджерів з організації етнографічного туризму. Як зазначено в Енциклопедії професійної освіти, «...складові професійної компетентності – це набір конструктів (складових), які відповідають стандартам кваліфікації певної спеціальності й визначальній професійній компетентності фахівця» [51, с. 302].

Проаналізуємо вимоги нормативних освітніх документів. В Україні, відповідно до «Закону України про вищу освіту» (2014), вищу освіту здобувають у коледжі, інституті, університеті, академії. Особи, які успішно виконали освітню програму, отримують відповідний ступінь: молодший

бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. Проте у системі вищої освіти України триває етап реформування – ВНЗ продовжують підготовку фахівців за освітнім рівнем «спеціаліст» до 2016 року.

Посада менеджера туризму передбачає отримання особою ступеня бакалавра, спеціаліста або магістра. Отож акцентуємо увагу на вимогах до професійної підготовки випускників ВНЗ за спеціальністю «Туризм» зі ступенем бакалавра, спеціаліста та магістра.

Актуальним для нашого дослідження також є виокремлення виробничих функцій, типових завдань діяльності та умінь, якими повинен володіти випускник вищого навчального закладу за спеціальністю «Туризм». Задля стандартизації вимог щодо професійної підготовки випускників ВНЗ Міністерством освіти і науки України у 2004 році було розроблено освітньо-кваліфікаційні характеристики бакалавра за напрямом 0504 «Туризм». Як зазначається в документі: «Освітньо-кваліфікаційна характеристика (далі – ОКХ) випускника вищого навчального закладу є державним нормативним документом, в якому узагальнюється зміст освіти, тобто відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі господарства держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей» [155].

Основними виробничими функціями фахівця туристичної галузі є проектувальна, організаційна, управлінська, виробнича (технологічна). Наводимо приклади типових завдань діяльності та умінь, якими повинен володіти випускник ВНЗ (відповідно до Складових галузевих стандартів). Це такі функції:

Проектувальна:

- визначення форм, видів і типів туристської діяльності у складі групи фахівців та в умовах визначеного терміну виконання із урахуванням досвіду щодо напрямів розвитку туристської галузі;

- обґрунтування рішень з питань розробки проекту туристського маршруту, окремої туристської послуги, проекту турпродукту.

Організаційна функція:

- організація рекламної діяльності туристичного підприємства;
- організація розробки та реалізації турпродукту;
- організація партнерських відносин і діяльності турпідприємства.

Управлінська:

- управління якістю та конкурентоспроможністю туристських послуг.

Виробнича (технологічна):

- формування туристичного продукту;
- оформлення спеціальної документації на різних стадіях формування та реалізації туру;
- перевірка функціонування системи споживання турпродукту, окремої туристської послуги;
- контроль та оцінка якості туристської послуги [155].

Проаналізуємо чинні Галузеві стандарти вищої освіти України за напрямом підготовки 6.140103 «Туризм» (ГСВОУ 6.140103-12). Бакалавр з туризму повинен уміти проектувати організаційну структуру підприємств у сфері туризму, управляти бізнес-процесами таких підприємств, застосовувати основи комунікативного менеджменту в практичній туристичній діяльності, аналізувати та прогнозувати результати господарської діяльності підприємств у туристичній галузі, вести облік формування та використання фінансових результатів у туризмі, проводити комплексні маркетингові дослідження та визначати ринкові можливості розвитку підприємств туристичної індустрії, перспективні цільові сегменти споживачів, обґрунтовувати товарну, цінову, комунікаційну, збутову політику та брендинг підприємств сфери туризму.

Фахівець туристичної галузі повинен аналізувати тенденції та закономірності розвитку туризму, економічні, соціальні, політичні, культурологічні чинники для прогнозування розвитку туризму, економічну та соціальну ефективність туристських обмінів, доходів від туризму, мультиплікативного його впливу на розвиток економіки, обсяги реалізації

туристичного продукту, ризику підприємницької діяльності в туристичній сфері [32, с. 11–13].

Для підготовки спеціалістів за напрямом 7.14010301 «Туризмознавство (за видами)» перелічені вище вимоги є базовими, оскільки в стандарті не визначено додаткових вимог щодо їх знань та умінь. Здобуті на бакалаврат і знання майбутній спеціаліст може використати для написання дипломної роботи. Така діяльність актуалізує спеціальні знання на рівні сучасних досягнень науки про туризм, розв'язання складних професійних завдань у галузі, використання сучасних наукових методів для аналізу проблем і обґрунтованих шляхів їх розв'язання [33, с. 12].

Магістр зі спеціальності «Туризмознавство (за видами)», відповідно до вимог ГСВОУ 8.14010301-12, повинен виконати магістерську роботу проблемного змісту, у якій відображаються актуальні питання розвитку туризму у світі, країні (регіоні, дестинації), формування і реалізації національних туристичних продуктів спеціалізованого (видового) туризму на основі регіонального підходу, розробки програм туристичного (екскурсійного) обслуговування, обґрунтування заходів щодо розвитку туристських дестинацій та туристичних кластерів в Україні, практичного використання прогресивних технологій туристичного й екскурсійного обслуговування з урахуванням досягнень сучасної теорії та методології науки про туризм [34, с. 12].

Ураховуючи те, що базова підготовка до практичної діяльності майбутніх менеджерів туризму здійснюється уже на рівні бакалаврату, ми зосередимо увагу саме на цьому освітньому рівні. Підставою для такого підходу є також згадані вище положення Закону України «Про вищу освіту».

Успішність професійної підготовки майбутнього фахівця туристичної галузі, на нашу думку, забезпечується особливостями організації навчального процесу та рівнем викладання навчальних дисциплін у сучасних ВНЗ. При цьому виокремлюємо такі характеристики здобуття освіти у ВНЗ:

- нормативно-правове забезпечення навчального процесу (затверджені галузеві стандарти вищої освіти, навчальні плани, освітньо-професійні

програми та інші документи, які регулюють організацію навчального процесу ВНЗ);

- отримання ґрунтовних знань з фахових дисциплін, а також предметів соціально-гуманітарного, природничо-наукового та економічного циклів (психології, іноземної мови, екології, безпеки життєдіяльності, комп'ютерних технологій тощо);
- безперервна практична підготовка, що забезпечується організацією різних видів практики під час навчання у ВНЗ;
- максимальне наближення навчального процесу до реалій сучасного туристичного бізнесу.

Відповідно до нормативних вимог стандартів, рівень професійної підготовки бакалаврів спеціальності «Туризм», а також спеціалістів та магістрів спеціальності «Туризмознавство» дозволяє їм працювати на різних посадах. А саме: директора туристського комплексу, керівника туристичного підприємства чи агентства, менеджера різного рівня в туристичних підприємствах, фахівця чи консультанта з питань туризму, відпочинку, організації подорожей в апараті органів державної влади тощо. Конкретні види туристичної діяльності, які може виконувати випускник ВНЗ, указані в Державному класифікаторі видів економічної діяльності ДК 003:2010, затвердженим наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327 (кодифікація та конкретні галузі діяльності зазначаються у варіативних компонентах) [79].

У таблиці 2.1 наведено професійні назви робіт, коди та назви класифікаційних угруповань професій за Державним класифікатором професій ДК 003:2010 [79].

Таблиця 2.1.

Професійні назви робіт, які здатен виконувати бакалавр спеціальності «Туризм»

№ з/п	Код та назва професійної групи	Професійна назва роботи (за ОКПДТР)
1	1210.1 Керівники підприємств, установ та організацій	Директор комплексу (оздоровчого, спортивного, туристського) Керівник підприємства (туристичного). Керівник готельного господарства
2	1229.3 Начальник відділу (місцеві органи державної влади)	Завідувач – головний фахівець (з туризму)
3	1229.6 Керівники підрозділів у сфері відпочинку, культури і спорту	Завідувач бюро (подорожей, екскурсій) Начальник туристської бази Начальник табору туристського. Керівник туристської групи
4	1317 Керівник агентства (страхового, торговельного, нерухомості, рекламного і т. ін.)	Керівник агентства (туристського)
5	1319 Керівники інших малих підприємств без апарату управління	Директор (керівник) малого підприємства (у сфері туризму)
6	1448.1 Менеджер (управитель) з туризму	Менеджер підприємства, агентства (туристичного)
7	3414 Консультант з подорожей та організатор подорожей	Інструктор оздоровчо-спортивного туризму (за видами туризму) Організатор подорожей (екскурсій) Організатор туристичної і готельної діяльності Фахівець з розвитку сільського туризму Фахівець з туристичного обслуговування Фахівець із організації дозвілля Фахівець із туристичної безпеки
8	3431 Секретарі адміністративних органів	Консультант в апараті органів державної влади (з туризму)
9	3439 Інші технічні фахівці в галузі управління	Інспектор з туризму
10	3340 Інструктор-методист з туризму	Інструктор-методист з туризму
11	3444 Інспектори з ліцензій	Інспектор з ліцензування (туристської діяльності)

Докладніше розглянемо особливості професійної компетентності менеджера туристичної галузі. Поняття «компетентність» широко використовується в сучасній педагогіці. Як бачимо, конкретні знання та уміння в сучасному суспільстві не забезпечують особистості гідне місце в житті. Натомість затребуваними сьогодні розглядаємо універсальні якості, моделі

поведінки, гнучкість мислення, уміння оперувати інформацією й співпрацювати з іншими. Як зауважує Т. Смагіна, «...компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв’язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя» [160, с. 138], тобто це певні способи мислення та практичні навички, якими людина послуговується в житті.

Слід розмежовувати категорії «компетенція» та «компетентність». Р. Скірко зазначає: «Поняття «компетенція» означає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, тоді як «компетентність» – семантично первинна категорія, що відображає їх інтеріоризовану (засвоєну як особистісний досвід) сукупність. За результатами вивчення соціально-філософських джерел виявлено принципову відмінність компетенції від компетентності, яка полягає в тому, що компетенція є інституціональним поняттям, яке визначає статус особи, а компетентність є поняттям функціональним» [154, с. 8].

А. Хуторський з цього приводу підкреслює, що компетенція є наперед заданою вимогою до освітньої підготовки того, хто навчається, а компетентність є сукупністю сформованих особистісних якостей і мінімального досвіду діяльності у відповідній сфері [195]. У дослідженні ми використовуємо саме цей підхід.

Теоретико-методичні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті відображено в дослідженнях європейських учених. Міжнародна комісія Ради Європи (програма «DeSeCo» – Визначення і вибір компетентностей: «Defenition and Selection of Competencies») пропонує таке визначення: «Компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь. Саме такий алгоритм є прикладом для моделювання внутрішньої структури компетентності, орієнтованої на потреби» [110, с. 14]. І. Зимня пропонує класифікувати ключові компетентності особистості й виокремлює такі групи:

- стосуються самої людини як суб’єкта життєдіяльності;

- стосуються взаємодії з іншими людьми;
- стосуються діяльності людини в усіх її формах і різновидах [62, с. 9].

У системі вищої освіти в руслі реалізації Болонського процесу також впроваджується програма «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe). Відповідно до неї визначення кінцевих результатів навчання та компетентностей розглядається в комплексному проекті «Тьюнінг» (Tuning). Його впровадження повинно забезпечити порівняльність, сумісність та прозорість навчальних програм системи вищої освіти в різних країнах. Компетентність у проекті визначено як «...динамічне поєднання когнітивних та метакогнітивних умінь, навичок, знань та розумінь, міжособистісних, розумових та практичних умінь, навичок і етичних цінностей» [135, с. 3].

Якість результатів професійної підготовки у ВНЗ зумовлюється сучасними вимогами суспільства й визначає відповідний рівень професійної компетентності випускників. У Законі України «Про вищу освіту» зазначено: «...компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [59].

Відповідно якість вищої освіти в контексті її модернізації визначається не наявністю знань, умінь і навичок, а характеризує уміння людини їх мобілізувати для розв'язання конкретних професійних завдань у потрібний момент.

Визначення змісту поняття «компетентність фахівця» пропонує Ю. Татур і наголошує на тому, що «...це прояв на практиці його прагнення і здібності (готовності) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості та ін.). Для успішної продуктивної діяльності у професійній та соціальній сферах, усвідомлюючи соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідно її постійно вдосконалювати» [171, с.67].

Як стверджує В. Лозовецька, «...професійна компетентність – це інтегративна якість, яка включає рівень оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється, перш за все, у комунікативності, творчості і креативності. Важливими є також особистісна варіативність, гнучкість, готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Особистісний компонент професійної компетентності зумовлює здатність спеціаліста до самостійного вибору власної стратегії професійної діяльності в нових умовах праці» [96, с. 7]. У її структурі дослідниця виокремлює власне професійну, соціально-комунікативну компетентність та самоуправління.

А. Маркова вважає, що професійна компетентність є сукупністю психічних якостей, психічних станів, які дозволяють діяти самостійно і відповідально, уміння і здатність людини виконувати певні професійні функції [102, с. 23]. У посібнику «Психологія професіоналізму» російська авторка обґрунтовує такі види компетентностей: спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна. І. Болотнікова [15] вказує, що професійна компетентність та професіоналізм є складниками психічної зрілості особистості і доповнює виокремлені А. Марковою види екстремальною компетентністю. Це видове розмаїття компетентностей характеризує рівень професіоналізму працівників у різних сферах. А саме:

- 1) спеціальна – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- 2) соціальна – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;
- 3) особистісна – володіння прийомами особистісного самовиявлення й саморозвитку, засобами протистояння професійній деформації особистості;
- 4) індивідуальна – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного росту, здатність

до індивідуального самозбереження, стійкість до професійного старіння, уміння раціонально організувати власну працю без перевантаження часу й сил, здійснювати її без напруження, втомити і навіть із дещо активізуючим ефектом;

5) екстремальна – готовність до роботи в ситуації раптового ускладнення, що виявляється в здатності розв'язувати проблеми, пов'язані зі зміною професії, перенавчанням, і, як результат – зменшення ризику безробіття [15].

Отже, науковці розглядають професійну компетентність як системну, інтегровану цілісну категорію, взаємозв'язок знань, умінь, навичок, особистісних якостей (цінності, риси характеру, рівень креативності, активності, відкритості новому), що дозволяє людині успішно самореалізуватись у професійній діяльності, використати власний потенціал, оперативно адаптуватися до змінних умов.

На доцільність застосування категорії «професійна компетентність» у контексті підготовки майбутніх фахівців указує його інтегративність і системність (поєднання понять «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності» тощо).

І. Саух визначає професійну компетентність менеджера туризму як «...найбільш загальну характеристику здатності фахівця ефективно виконувати професійні обов'язки (функції) у своїй професійній сфері діяльності (туристичній індустрії), своєрідний вимірник, індикатор, якісно-кількісну характеристику рівня професіоналізму ...важливий аспект його професійної культури, здатність до здійснення стратегічних, аналітичних, організаційно-розпорядчих, консультативно-дорадчих, контрольних функцій та ефективної самореалізації в умовах практичної діяльності на підставі спеціальних знань, умінь, цінностей, необхідних для професійної діяльності у сфері туристичної індустрії» [148].

Конкретизуємо зміст професійної компетентності менеджерів туризму дотно до предмета започаткованого дослідження. Як відомо, «менеджер – це людина, яка ефективно здійснює управління у системі ринкових відносин» [193, с. 18]. Передусім звертаємо увагу на функції менеджера туристичної

галузі, вимоги до професійних обов'язків і принципи його діяльності. В. Кіптенко, узагальнюючи функції, які виконують менеджери туристичних організацій різного типу, наголошує на таких:

- підготовка, ухвала й реалізація управлінських рішень; при цьому менеджер має право ухвалювати управлінські рішення й несе відповідальність за їхні наслідки;
- інформаційна – для ухвалення рішень менеджером необхідно отримати й обробити інформацію про розвиток системи управління; від повноти та її достовірності значною мірою залежить результат його роботи;
- формування стосунків усередині і за межами організації;
- мотивація членів колективу на досягнення стратегічних цілей організації.

За умови правильного функціонування бізнесу менеджер має можливість аналізувати роботу організації, її відділів і конкретних працівників, скажімо, з метою добору стратегічних партнерів, розширення кола користувачів турпослуг тощо [78, с. 342].

Функціональні обов'язки менеджера туризму передбачають створення, просування і реалізацію турпродукту. Менеджер туроператора взаємодіє з вітчизняними і зарубіжними підприємствами та особами, які задіяні до туристичної інфраструктури: готелями, закладами харчування, транспортними компаніями, музеями, екскурсійними бюро, розважальними закладами тощо, укладає угоди для обслуговування туристів, оформлює документацію, веде перемовини, формує турпродукт.

У посадовій інструкції конкретного підприємства з урахуванням його специфіки докладно виписані посадові обов'язки, права, відповідальність, підпорядкування, умови роботи та оплата праці менеджера туризму. Інструкції керівництво може доповнити власними положеннями, які не суперечать трудовому законодавству та іншим нормативно-правовим документам.

Посада менеджера в туристичній організації передбачає складання бізнес-плану, пошук потенційних вітчизняних і закордонних партнерів, підготовку

презентацій, залучення клієнтів, організацію і керівництво роботою персоналу тощо. На основі систематизації професійних функцій та посадових обов'язків менеджерів туристичних підприємств нами створено узагальнену схему їхньої діяльності (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Зміст діяльності менеджера туристичного підприємства

Отже, як вказано на рис. 2.1, зміст професії менеджера туризму полягає в організації діяльності туристичного підприємства. Організуючи діяльність, менеджер повинен виконувати різноманітні функції.

Для ефективного *управління персоналом* він повинен володіти певними особистісними якостями (відповідальність, емоційна саморегуляція, вимогливість і водночас лояльність до працівників, уміння впливати на людей тощо) та знаннями з психології для заохочення до командної роботи, створення позитивного мікроклімату, розв'язання конфліктних ситуацій, дотримання правил етики тощо. *Створення турпродукту* потребує від фахівця високого

рівня професійної підготовки, креативності, здатності організувати працівників для розробки туру, розподілити функціональні обов'язки, працювати з інформацією, визначати попит, використовувати оптимальні ресурси для цього.

Успішна *розробка й реалізація управлінських рішень* можлива за умови володіння технологіями менеджменту, використання методів мотивації і контролю виконання розпоряджень керівника працівниками. Економічне мислення та творчий підхід необхідні для створення бізнес-планів. З-поміж функцій менеджера виокремлюємо також *роботу з клієнтами*. У цьому аспекті діяльності менеджер повинен уміти вчасно реагувати на запити клієнтів, розуміти їхні потреби, мотивацію, володіти високим рівнем комунікативної культури (культура мовлення, володіння іноземною мовою, доброзичливість, уміння викликати довіру у співрозмовника та ін.).

Результати аналізу сучасної фахової літератури [78; 92; 96; 193] свідчать про те, що менеджмент будь-якого підприємства повинен підпорядковуватися низці принципів. Учені пропонують поділяти їх на основні й часткові. Основні: пристосованість; системність; багатофункціональність; інтегрування [78, с. 19]. За умов ринкової економіки важливості набувають такі часткові принципи: оптимального співвідношення між централізацією та децентралізацією управління; наукової обґрунтованості; плановості; поєднання прав із обов'язками та відповідальністю; автономії та свободи; ієрархічності та зворотного зв'язку; мотивації; демократизації управління; державної законності системи менеджменту; органічної цілісності об'єкта та суб'єкта управління; стійкості та мобільності системи управління [78, с. 20].

Професійна діяльність менеджера туризму реалізується в системі «людина – людина» і передбачає постійне контактування з іншими людьми (клієнти, співробітники, бізнес-партнери та ін.). Попри високий рівень конкуренції в сучасному бізнесі, дотримання правил ділового етикету є економічно вигідним і стимулює ефективність діяльності. Стиль управління, цінності взаємин, психологічна атмосфера турфірми впливають не лише на комфорт у роботі персоналу, а й на позитивне ставлення клієнтів, авторитет у партнерів. У цьому

аспекті виокремлюємо такі принципи менеджменту: вимогливість і водночас лояльність до працівників; відповідальність; етичні норми ведення бізнесу; перспективність розвитку підприємства; чесність і довіра у стосунках з працівниками; вчасна реакція на запити клієнтів; спільна робота працівників задля досягнення результатів; опертя на якість, сервіс, нововведення та ін.

Фахівець із належним рівнем професійної підготовки повинен уміти дотримуватися норм ділової етики, що охоплює такі правила:

- за рахунок руйнування навколишнього середовища не повинна досягатися максимізація прибутку;
- у конкуренції використовувати дозволені прийоми, згідно правил ринкової гри;
- справедливий розподіл благ;
- особистий приклад дотримання етичних норм на роботі й у побуті [138, с. 281].

Проте у випадках недостатньої фахової підготовки менеджер не здатний реалізувати свої функціональні обов'язки, на які впливає передусім низка його негативних особистісних якостей. До них відносимо:

- 1) невизначені особистісні цінності й життєві цілі – керівник, який не дотримується певних принципів, не здатний визначити життєву мету, важко досягає успіхів в управлінській діяльності;
- 2) низький рівень психічної саморегуляції – менеджер, який не вміє керувати своїми емоціями, адекватно реагувати на стреси, конфліктні ситуації та розподіляти час, не може ефективно управляти людьми;
- 3) відсутність здатності швидкого реагування на проблеми та ухвалу рішень – у роботі з людьми виникають різні суперечності, зіткнення інтересів, потреб, характерів; менеджер повинен бути готовим до таких ситуацій;
- 4) нездатність до саморозвитку – сучасному суспільству притаманні стрімкі темпи розвитку, упровадження нових технологій, що вимагає від особистості постійного навчання, удосконалення умінь і навичок; менеджер, який не розвиває здібності – безперспективний;

5) невміння впливати на людей – відсутність упевненості в собі, неадекватне використання невербальних засобів (міміка, жести, зовнішній вигляд тощо) негативно впливає на виконання управлінських функцій;

6) відсутність творчого підходу до роботи – для досягнення високих результатів, реалізації стратегічних цілей підприємства необхідно експериментувати, ризикувати, застосовувати інноваційні підходи; керівник, який діє згідно із застарілими принципами, не вдосконалює свої навички, не здатний ефективно керувати роботою;

7) низькі організаторські здібності – менеджер не може ефективно організувати діяльність працівників, які не використовують свій потенціал, почуваються невпевнено, працюють нижче від рівня своїх можливостей; у такому випадку керівник також не зможе сформувати колектив на основі спільної мети діяльності, цінностей та встановлення емоційного зв'язку;

8) невміння навчати – удосконалення професійних умінь і навичок працівників, підвищення їх компетентності є необхідною умовою розвитку підприємства; як відомо, керівник повинен вчасно реагувати на зміни в суспільстві, удосконалюватися і навчити цього працівників.

Учені (В. Кіптенко, Л. Кнодель, В. Лозовецька, І. Саух А. Руденко та ін.), вивчаючи порушену нами проблему, доходять висновку про те, що для успішної діяльності за сучасних ринкових умов менеджер туризму повинен володіти низкою професійно значущих якостей. Наводимо їх узагальнений і систематизований перелік на основі здійснених досліджень:

1) особистісні й моральні (орієнтація на загальнолюдські моральні цінності, національна самосвідомість, гуманізм, висока загальна культура, відповідальність, терпимість, чесність, інтелігентність, тактовність, ввічливість, толерантність, доброзичливість, оптимізм, почуття гумору, прагнення і здатність до саморозвитку, емоційність і самовладання, креативність, відкритість, стійкість до стресів та ін.);

2) професійні (сучасне економічне мислення, комп'ютерна грамотність, комунікативні навички, системний підхід до роботи, здатність генерувати ідеї,

ухвалювати рішення, володіння іноземними мовами, технологіями менеджменту, уміння знайти й проаналізувати інформацію, швидкість реакції, спостережливість);

3) теоретичні знання (фундаментальні положення мікро- й макроекономіки, менеджмент та маркетинг туристичної галузі, правові знання, діловодство, соціологія і психологія, краєзнавство і країнознавство);

4) ділові (мотивація персоналу до високопродуктивної праці, раціональна організація праці, забезпечення високої трудової дисципліни, об'єктивний добір кадрів, забезпечення самоорганізації трудового колективу, створення сприятливого психологічного мікроклімату, налагодження ділових взаємин з іншими керівниками, ораторські здібності, уміння переконливо й аргументовано проводити перемовини, почуття гумору, висока ерудиція, здатність ефективно діяти за умов економічного ризику, здібності до лідерства, стратегічне мислення, самостійність, наполегливість, рішучість);

5) педагогічні (уміння навчати підлеглих, розвивати потрібні професійні навички персоналу, організовувати загальнокультурне, естетичне, фізичне виховання, чітко та логічно формулювати розпорядження, аргументувати свої погляди) [78, 80, 96, 142, 148].

Підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, на нашу думку, передбачає формування й низки інших якостей. Для дисертаційного дослідження становить інтерес досвід підготовки менеджерів туризму у країнах із високим рівнем професійної освіти фахівців туризму та багатими ресурсами етнографічного туризму. Удамося до аналізу прикладу Канади та Австралії.

У канадських стандартах професійної туристської діяльності виокремлено знання, вміння та навички, необхідні для компетентності в цій спеціальності (знання про територію, культуру, етнічні, соціальні та гендерні особливості цільової аудиторії, потенційного туристичного об'єкта та його геополітичного оточення; уміння працювати в диверситивному середовищі, заохочувати командну роботу, передбачати потреби потенційних клієнтів, урахувати їхні

індивідуальні відмінності; навички міжкультурного спілкування, розв'язання конфліктів, етичність, дипломатичність). Стандарти, які розроблені галузевими професіоналами, є колективним професійним досвідом діяльності фахівців туристичного сектора всієї Канади. З цього приводу Н. Жорняк зазначає, що на відміну від вітчизняних, канадським стандартам властива вузька спеціалізація, чітка деталізація знань, ціннісних ставлень, умінь та навичок, доступний і зрозумілий виклад [56, с. 10].

Ключовими напрямками професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в Австралії дослідники (Д. Венг) розглядають такі:

1. Підготовка до роботи з туристами (розуміння мотивації, досвід усвідомлення запитів, задоволення потреб, співробітництво).
2. Уміння організовувати туристичний бізнес (менеджмент, маркетинг, кадрове забезпечення, транспортні послуги, розміщення туристів).
3. Розуміння тенденцій розвитку суспільства (економічні, соціальні, культурні впливи).
4. Підтримка екологічного стану довкілля.
5. Співпраця з державними органами регулювання туристичної галузі.
6. Урахування економічних, естетичних і соціокультурних наслідків туризму [224, с. 43].

Беручи до уваги високий потенціал розвитку етнографічного туризму в Україні, під час професійної підготовки фахівців вважаємо за необхідне звертати більшу увагу на регіональний компонент у змісті освіти і, відтак, формувати якості, які сприятимуть ефективній реалізації етнотуристичного потенціалу конкретного регіону.

Задля систематизації та визначення змісту професійної компетентності менеджера з організації етнографічного туризму нами насамперед проаналізовано підходи українських учених і з'ясовано, що Л.Кнодель визначає такі основні компоненти моделі професійної компетентності менеджера туризму: 1) фундаментальні знання у сфері туризму; 2) технічні вміння та навички; 3) особистісні характеристики [80, с. 34]. І. Саух тлумачить

компетентність менеджера туризму як таку, що містить такі компоненти: 1) інтегративна – здатність до інтеграції знань, умінь і навичок та їх ефективного використання за умов швидкої адаптації організацій до вимог зовнішнього середовища; 2) соціально-психологічна (емоційна, перцептивна, концептуальна і поведінкова компетентність) – здатність до лідерства, до цілепокладання, уміння реалізувати стратегії, плани і здатність до новаторської діяльності, знання і вміння у сфері сприйняття, розуміння поведінки людей, мотивація їх діяльності, високий рівень емпатичності й комунікативної культури; 3) організаційна компетентність у специфічних сферах управлінської діяльності – ухвала рішень, збирання й аналіз інформації, методів роботи з людьми, використання комп'ютерної та обчислювальної техніки і новітніх технологій тощо [148].

Під час виокремлення складників професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму ми спиралися на результати досліджень В. Лозовецької, Л. Кнодель, І. Саух, В. Федорченка та ін. Отож на підставі аналізу нормативних освітніх документів (ГСВОУ 6.140103-12, Освітньо-кваліфікаційні характеристики бакалавра за напрямом 0504 «Туризм», Закон України «Про вищу освіту» тощо), опрацювання результатів наукових досліджень провідних учених щодо проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму, аналізу функціональних обов'язків менеджерів туризму ми дійшли висновку про те, що оптимальним є виокремлення таких компонентів професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму: мотиваційно-цільовий, когнітивний, комунікативний, діяльнісний. Водночас визначальними характеристиками менеджера туризму як особистості є його психофізіологічні властивості, морально-етичні норми та особистісні якості (рис. 2.2).

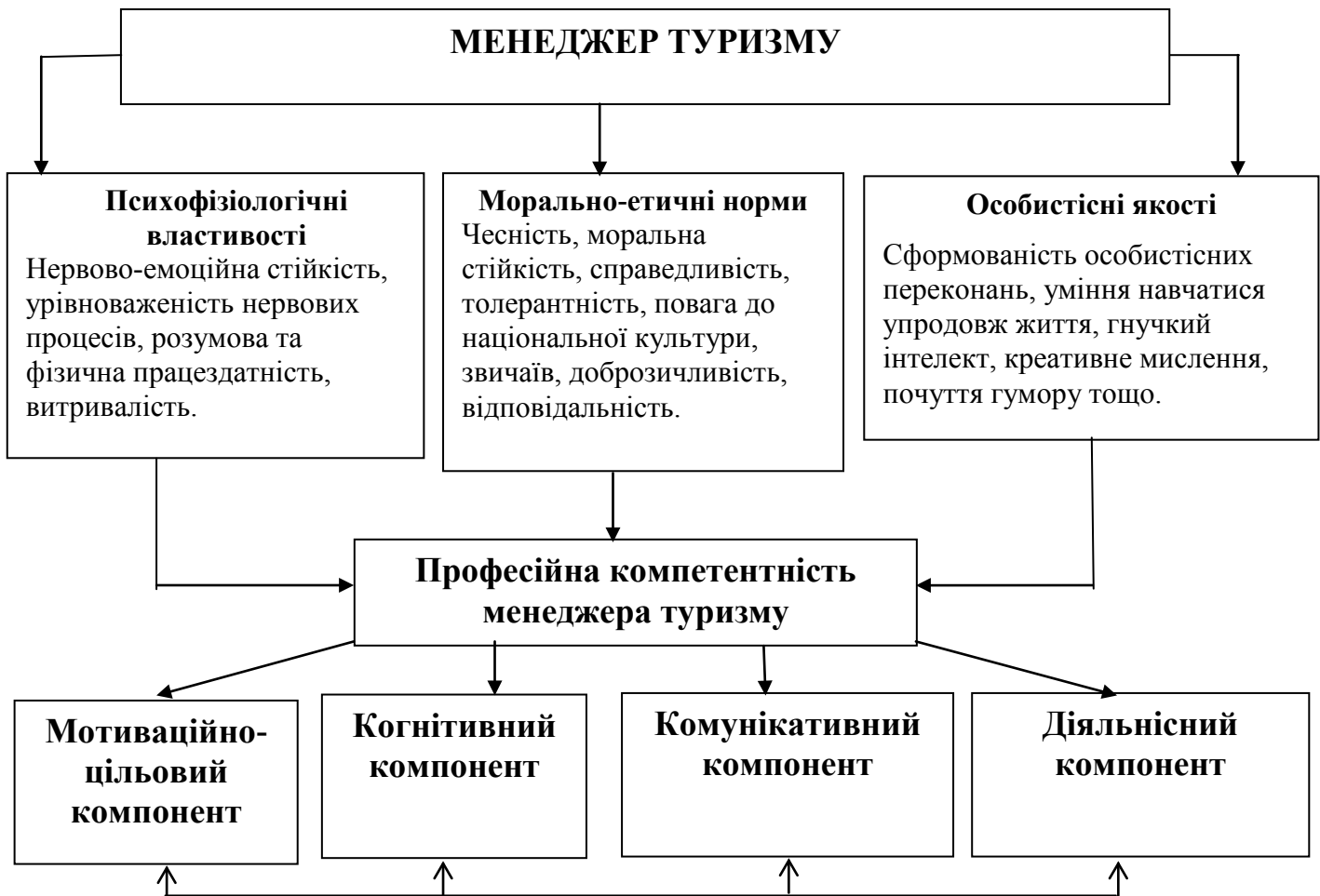

Рисунок 2.2. Структура професійної компетентності менеджера туризму

У запропонованій нами схемі (рис. 2.2) наголошено на тому, що на формування професійної компетентності менеджера туризму впливають психофізіологічні властивості індивіда, морально-етичні норми та особистісні якості. Професійна компетентність реалізується в динамічній комбінації професійних знань, умінь, навичок, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей тощо. Відповідно результатом професійної туристичної освіти очікуємо професійну компетентність кожного фахівця.

У процесі її формування акцентуємо увагу на підготовці менеджерів до організації етнографічного туризму. Отже, у цьому аспекті необхідно, передусім, конкретизувати зміст поняття «професійна готовність» до певного виду діяльності та його співвідношення із категорією «професійна компетентність».

Формування готовності майбутнього фахівця туристичної галузі до виконання різних аспектів професійної діяльності розглядається однією із ключових у наукових дослідженнях проблем вищої освіти. Українські вчені, вивчаючи концептуальні основи підготовки до професійної діяльності майбутніх фахівців туристичної галузі (Л. Кнодель, В. Лозовецька, Т. Сокол, Н. Фоменко, В. Федорченко та ін.), оперують поняттям «професійна компетентність». Окремі аспекти порушеної проблеми представлено в сучасних дисертаційних роботах. Приміром, у дослідженні М. Галицької йдеться про формування у майбутніх фахівців сфери туризму готовності до іншомовного спілкування [31]; Н. Жорняк з'ясувала полікультурний складник професійної підготовки фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах Канади [56]; С. Кобзова – сутність поняття «готовність до проектування регіональних маршрутів» [81] та ін.

Таким чином, поняттям «готовність» у контексті професійної освіти послуговуються для означення результатів підготовки майбутнього фахівця до певного виду діяльності, категорія «професійна компетентність» характеризує оволодіння особою цілісною системою знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду в процесі здобуття фахової освіти.

З. Курлянд зазначає: «Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у ній, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним» [93, с. 225].

Результати аналізу літератури свідчать про те, що вчені по-різному визначають структуру професійної готовності фахівців туристичної галузі й виокремлюють такі складники, як мотиваційно-особистісний, змістово-когнітивний, діяльнісно-практичний (С.Кобзова); комунікативно-мотиваційний, змістовий, процесуальний, самооцінний (М.Галицька); когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісний (Черезова М.) та ін.

На підставі врахування результатів означених наукових розвідок та їх узагальнення ми дійшли висновку про те, що професійна готовність фахівця до

організації того чи іншого виду туризму є структурним елементом професійної компетентності і, відповідно, реалізується в мотиваційно-цільовому, когнітивному, комунікативному та діяльнісному компонентах.

У контексті нашого дослідження мотиваційно-цільовий компонент забезпечує формування в студентів позитивної внутрішньої мотивації і потреби розвивати етнографічно-туристичний потенціал регіону. Когнітивний компонент – це знання особливостей організації етнографічного туризму в структурі професійної компетентності майбутнього менеджера туризму. Комунікативний компонент реалізовується в рівні розвитку комунікативної компетентності фахівців туристичної галузі. Діяльнісний компонент забезпечує виконання функцій менеджера туристичного підприємства, а також практичні уміння організації етнографічного туризму.

Наведемо змістові характеристики кожного з представлених компонентів. А саме:

1. *Мотиваційно-цільовий* – упевненість у собі, наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність, прагнення досягати успіху, здатність до рефлексії, рішучість.
2. *Когнітивний* – наукові положення економіки, менеджменту та маркетингу, що визначають специфіку етнографічного туризму; правові чинники та нормативна документація організації цього виду туризму; знання про територію, історію й культуру етнічних груп різних регіонів України; стійкі уявлення про рівень розвитку туристичної інфраструктури в конкретному регіоні.
3. *Комунікативний* – досконале володіння рідною мовою; здатність усно й письмово висловлювати думки іноземними мовами; орієнтація на клієнта; уміння вести перемовини з урахуванням менталітету та соціально-психологічних особливостей місцевого населення; міжкультурна компетенція; уміння працювати в команді; здатність аргументувати свої погляди.
4. *Діяльнісний* – володіння професійними методами роботи; здатність урахувати регіональну специфіку соціально-економічних умов населення в

процесі проектування етнографічних турів; уміння знаходити, опрацьовувати інформацію, використовувати сучасні технології на практиці; готовність і здатність до лідерства, саморегуляція поведінки.

Діяльнісний компонент передбачає також наявність у менеджера туризму уміння визначати мету і завдання діяльності, визначати потребу в ресурсах, установлювати послідовність та тривалість виконання певних дій, здійснювати оптимальний вибір необхідних засобів.

Отже, у контексті дисертаційної роботи розглядаємо готовність менеджера до організації етнографічного туризму як структурний елемент його професійної компетентності і пропонуємо таке визначення його змісту: *готовність менеджера до організації етнографічного туризму* – це результат спеціальної туристичної підготовки, стан особистості, який виявляється в мотиваційно-цільовому, когнітивному, комунікативному та діяльнісному компонентах і забезпечує здатність організовувати діяльність суб'єктів туристичної індустрії. Такий підхід став визначальним для проектування моделі підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму під час дослідницької роботи у вищих навчальних закладах України, охоплених експериментом.

2.2. Критерії, показники й рівні готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Ефективність освітнього процесу ВНЗ виявляється в кількісних та якісних показниках. У контексті нашого дослідження необхідно визначити ступінь готовності студентів до організації етнографічного туризму. Виникає потреба обґрунтування системи критеріїв, показників та рівнів, на які ми будемо спиратися в процесі експериментальної роботи.

У науковій літературі поняття «критерій» розглядається як: підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось [13; 158]; орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка або класифікація чого-небудь, визначається значущість або незначущість об'єкта [84, с. 174]. Отож, можна стверджувати,

що критерії характеризують якісні ознаки явища, його сутність. У педагогіці, як зазначає В. Ягупов, «...критерії практично визначають зміст і перебіг навчально-пізнавальної діяльності учнів та безпосередньо встановлюють її результативність» [207, с. 411]. Таким чином, критерії відображають якості, властивості об'єкта, дозволяють порівняти ступінь розвитку досліджуваного явища в осіб.

Науково обґрунтовані критерії оцінки певного явища зумовлюють вибір системи показників. Показники – це кількісна характеристика ознак, за якими можна визначити рівень розвитку певного педагогічного явища й об'єктивно його оцінити.

Вибір критеріїв та показників певного педагогічного явища повинен бути підпорядкований відповідним вимогам та принципам. В. Ягупов виокремлює основні вимоги до перевірки та оцінки успішності учнів: індивідуальність, систематичність, достатня кількість даних про оцінки, тематична спрямованість, об'єктивність, умотивованість оцінок, єдність вимог з боку тих, хто контролює, оптимальність, усебічність, дієвість та гуманність [207, с. 412]. У дослідженнях В. Беспалька вказано, що критерії оцінки певних педагогічних явищ повинні відповідати таким вимогам: адитивність (повна міра критерію отримується шляхом складання окремих результатів); адекватність (критерій має відповідати досліджуваному явищу, відображати його основні ознаки); кількісність (критерій повинен бути числовим, вимірюваним).

Ураховуючи вищезазначене, у процесі виокремлення критеріїв та показників готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму ми керувалися такими вимогами: об'єктивність, надійність, простота та зручність виміру, узгодження і з складниками професійної компетентності менеджерів туризму, адекватність, взаємозумовленість критерію з його показниками, однозначність тлумачення показників експертами; ймовірність визначити методики отримання кількісних і якісних даних. Важливим аспектом визначення критеріїв та показників є однакові вагові коефіцієнти. Тому кожен з критеріїв представлений трьома адекватними показниками. При цьому ми

спиралися на результати досліджень Л. Кнодель, С. Кобзової, В. Лозовецької, Г. Лоїк, Т. Сокол, Н. Фоменко, Г. Щуки з проблем професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі.

Критерії та показники готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму представлені на рис. 2.3, відображають цілісність процесу професійної підготовки фахівців туризму, а саме: засвоєння студентами необхідних знань, практичних умінь, комунікативних навичок та усвідомлення потреби розвивати етнографічний потенціал регіонів України.

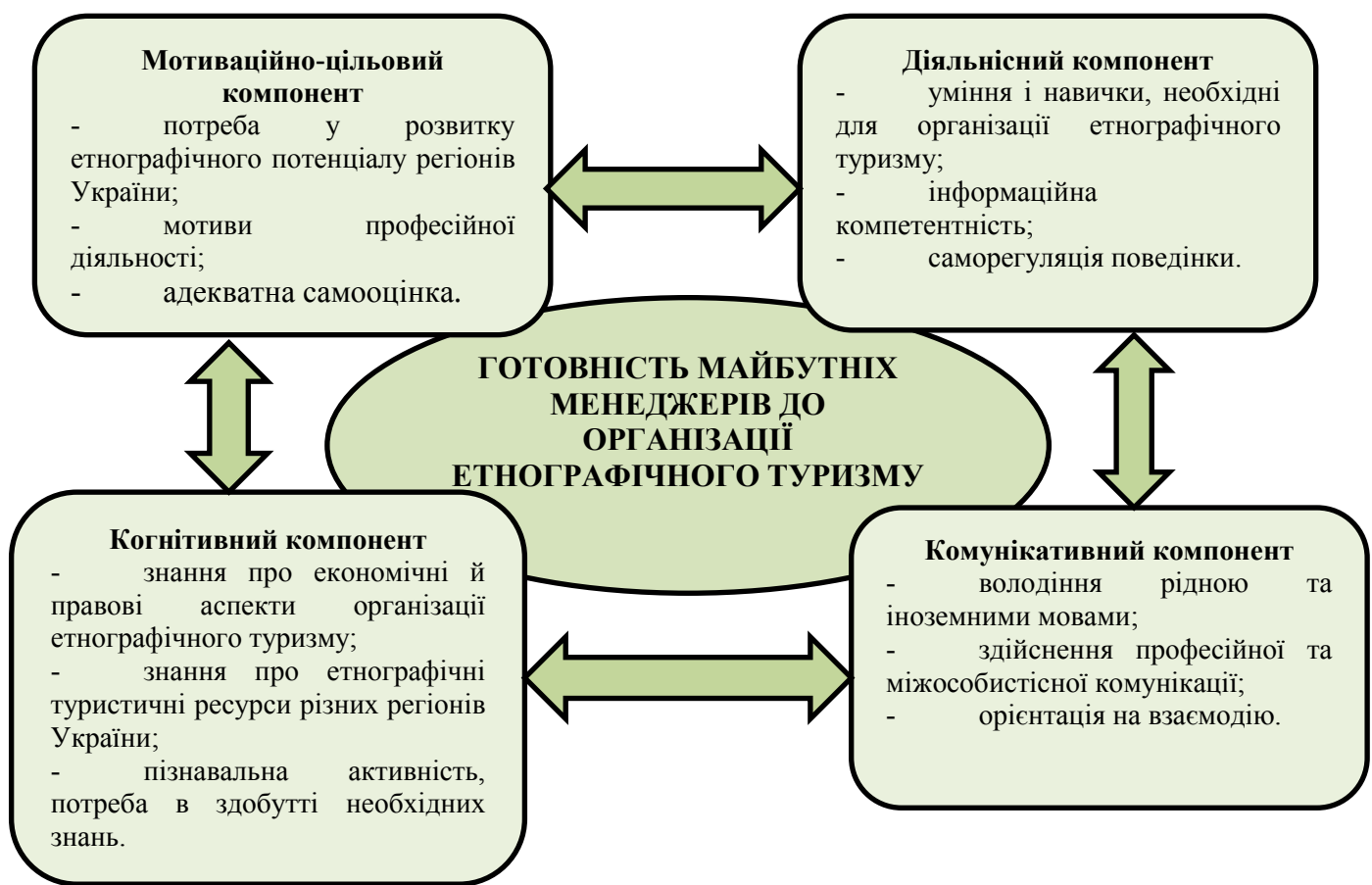

Рис. 2.3. Структура готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Щоб проаналізувати стан готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, ми зосередили увагу на визначенні відповідних рівнів за кожним критерієм. Рівень – це ступінь досягнення в чому-небудь [84, с. 128], дозволяє вивчити предмет дослідження, його властивості, зв'язки та відносини. У нашому дослідженні це ступінь готовності майбутніх менеджерів до

організації етнографічного туризму. Отож у кожному із критеріїв ми виокремили ступінь прояву його показників на чотирьох рівнях: низький, середній, достатній, високий. Розроблені нами якісні характеристики кожного рівня готовності (див. Додаток Б) дозволили більш наочно й ґрунтовно представити результати експериментальної роботи.

Низький рівень готовності характеризується типовими моделями професійної поведінки, використанням загальновідомих фактів щодо ресурсів етнографічного туризму, відсутністю креативності, проблемами в комунікативній сфері, а також мотиваційно-вольовою неготовністю до розв'язання професійних завдань.

Середній рівень свідчить про ситуативну готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму: певною мірою сформований мотиваційно-цільовий компонент, проте переважає зовнішня негативна мотивація професійної діяльності (фахівець прагне уникнути невдачі, покарання, осуду оточення, а не досягнути успіху); знання про етнографічні ресурси наявні, але не систематизовані; може організовувати етнографічний туризм за наперед заданим зразком або загальновідомим алгоритмом.

На *достатньому рівні* простежуються певні труднощі в організації етнографічного туризму, однак існують передумови для їх подолання: володіння професійно значущими вміннями та навичками, можливість поповнення необхідних знань сучасними інформаційними технологіями, саморегуляція поведінки дозволяють підготувати майбутніх фахівців до здійснення професійної діяльності на достатньому рівні.

Високий рівень свідчить про комплексну готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму: ґрунтовні знання, глибокі й міцні вміння та навички, внутрішня спрямованість на досягнення високих результатів, досконалість комунікативних якостей особистості, здатність до саморозвитку та прагнення до самовдосконалення. На високому рівні фахівець туристичної галузі здатний творчо розв'язувати професійні завдання, ефективно організовувати етнографічний туризм, ураховуючи попит туристів з

використанням сучасних інформаційних технологій для створення і просування турпродукту.

2.3. Модель підготовки менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ України

Підготовка майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму потребує системного підходу. У сучасних педагогічних дослідженнях поширеним науковим методом стало моделювання, що дозволяє впорядкувати інформацію, схематично відобразити структурні елементи освітнього процесу, представити взаємозв'язки між ними. Під час моделювання розкривається сутність педагогічного явища. Дослідники порушеної проблеми зазначають: «Широке поширення моделювання в педагогічних дослідженнях пояснюється різноманітністю його гносеологічних функцій, які зумовлюють вивчення педагогічних явищ і процесів на спеціальному об'єкті – моделі, яка є проміжною ланкою між суб'єктом – педагогом, дослідником і предметом дослідження, тобто певними властивостями і відношеннями між елементами навчально-виховного процесу» [106, с. 5].

Різні аспекти використання методу моделювання у теорії та практиці педагогіки представлено в працях С. Архангельського, Ю. Бабанського, О. Дахіна, І. Зязюна, В. Лозовецької, В. Маслова, І. Підласого, В. Пікельної, Н. Тализіної та ін. У сучасних наукових працях увиразнено потенціальні можливості моделювання у визначенні освітньої мети, змісту, форм, методів підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Метод моделювання спрямований на створення відповідної моделі (франц. *modele*, від лат. *modulus* – міра, зразок, норма) як аналогу (схеми, структури, знакової системи) визначеного фрагменту природної чи соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення – оригіналу [184, с. 328]. Отож модель сприймаємо як об'єкт в ідеалі, образ реально існуючих явищ, процесів у сукупності взаємозв'язків між їхніми компонентами, принципами діяльності тощо.

Сучасні педагогічні моделі визначають зміст освіти, організацію навчальної та виховної діяльності, управління освітніми закладами тощо. Педагогічна модель у ВНЗ є спеціально створеною і теоретично обґрунтованою схемою, яка презентує розв'язання конкретних завдань освітнього процесу. Освітня модель презентує логічну систему взаємопов'язаних елементів: цілі, зміст освіти, проектування та визначення ефективності педагогічних технологій, організацію навчання, види і способи контролю, оцінювання тощо.

У педагогіці виокремлюють певні види моделей, які можуть бути частиною проекту: прогностична (спрямована на оптимальний розподіл ресурсів і конкретизацію цілей); концептуальна (заснована на інформаційній базі даних і програмі дій); інструментальна (підготовка засобів виконання і формування умінь працювати з педагогічними інструментами); моніторингу (призначена для створення механізмів зворотного зв'язку і способів коректування можливих відхилень від запланованих результатів); рефлексивна (створюється для підготовки плану дій у випадку виникнення несподіваних і непередбачених ситуацій) [45]. Не менш важливим критерієм класифікації педагогічних моделей розглядаємо їхню відповідність дослідницьким завданням: структурні, функціональні, нормативні, теоретичні, емпіричні тощо. Освітні моделі можуть бути семіотичними, імітаційними й соціальними.

Оптимальною для нашого дослідження є структурно-функціональна модель підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. В її структурі розглядаємо цільовий, концептуальний, технологічний та контрольний-результативний компоненти.

Моделювання дослідники трактують як «...науковий метод дослідження різних освітніх систем та підсистем шляхом створення моделей цих систем, який зберігає їх основні властивості та дозволяє вивчати функціонування моделей з переносом отриманих результатів» [103]; виокремлюють такі його етапи: постановка завдання; визначення аналога; створення (вибір) моделі; розробка конструкту; дослідження моделі; переведення знань із моделі на оригінал [93, с. 336].

У педагогічних дослідженнях учених України моделювання використовується для обґрунтування різних аспектів фахової підготовки студентів у сучасних вищих навчальних закладах. А саме: організація навчального процесу з конкретної дисципліни, формування професійно значущих якостей, підготовка до певних видів професійної діяльності. У запропонованій нами моделі на основі взаємозалежності презентовано сукупність цілей, змісту, методів, засобів і форм навчання задля забезпечення підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

У моделі нами враховано виокремлені дослідниками вимоги: педагогічна валідність [118]; інформативність; несуперечливість; наявність технологічних механізмів управління перебігом навчального процесу через вплив на окремі компоненти моделі; наявність чіткого зв'язку між компонентами моделі, визначеної структури, у якій відображено істотні співвідношення і взаємозв'язки; відповідність реаліям педагогічної практики; здатність почасти замінити змодельований об'єкт; можливість інтерпретації в педагогічних термінах [119].

Технологізація процесу моделювання передбачає дотримання певних етапів. Це: визначення сутності проблеми; формулювання мети створення моделі; виокремлення основних компонентів системи та встановлення зв'язків між ними; установлення критеріїв добору інформації та способів (засобів) оцінювання одержаних даних; фіксація даних для збереження та подальшого використання.

Схарактеризуємо етапи моделювання:

1. Початковий – визначення сутності проблеми підготовки майбутніх менеджерів туризму. На цьому етапі нами проаналізовано особливості професійної підготовки фахівців за напрямом «Туризм» у системі вищої освіти; визначено функції менеджера в туристичній фірмі, сутність етнографічного туризму та особливості його організації; окреслено методологічні принципи моделювання.

2. Постановка завдань моделювання на основі результатів теоретичного та емпіричного етапів дослідження. Метою моделі визначено розробку механізму підготовки майбутніх фахівців до організації етнографічного туризму в конкретному регіоні. Професійна підготовка фахівців туризму передбачає формування цілісної системи знань, умінь, навичок, мотивів, цінностей, практичного досвіду, які забезпечують здатність майбутнього менеджера ефективно працювати в туристичній сфері та організовувати етнографічний туризм.

3. Розроблена нами модель складається із таких взаємозалежних і взаємозумовлених компонентів:

- цільовий – передбачає постановку мети і завдань дослідження;
- концептуальний – розкриває сутність методологічних підходів, принципів та педагогічних умов підготовки майбутніх менеджерів туризму;
- технологічний – передбачає оптимальний добір змісту, методів та форм організації навчальної діяльності студентів у ВНЗ;
- контрольнорезультативний – забезпечення мотиваційної, теоретичної, комунікативної та практичної готовності студентів до організації етнографічного туризму з подоланням утруднень та наданням професійної допомоги.

4. Змістове наповнення виокремлених компонентів, визначення критеріїв і показників готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, вибір методик емпіричного дослідження, конкретизація логічних і функціональних взаємозв'язків між компонентами розробленої моделі.

5. Застосування моделі в педагогічному експерименті, управління навчальним процесом, аналіз і коригування змісту виокремлених компонентів моделі.

6. Інтерпретація та узагальнення одержаних результатів, формулювання висновків, визначення педагогічних умов реалізації розробленої моделі в педагогічному процесі сучасних ВНЗ туристичного профілю.

Реалізація розробленої нами моделі (рис. 2.4) передбачає створення найбільш сприятливих умов для формування готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. По-перше, нами здійснено цілепокладання (конкретизовано мету й визначено завдання); по-друге, досліджено потенційні можливості та найбільш сприятливі умови для реалізації моделі шляхом педагогічної діагностики; по-третє, спрогнозовано результативність і враховано можливість коригування окремих елементів педагогічного процесу вищої школи.

Рис. 2.4. Модель підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ

Докладніше схарактеризуємо змістове наповнення кожного із виокремлених компонентів моделі: *цільовий* – у ньому відображено мету та завдання досліджуваного процесу. Мету вбачаємо в комплексній підготовці студентів – майбутніх менеджерів туризму – до організації етнографічного туризму в конкретному регіоні. Її досягнення забезпечується розв’язанням завдань, які представлено в моделі, що включають формування виокремлених на основі компетентнісного підходу діяльнісного, когнітивного, комунікативного, мотиваційно-цільового компонентів готовності майбутніх менеджерів туризму до професійної діяльності. Перелічені складники професійної готовності, на нашу думку, охоплюють основні якості фахівця, які необхідні для успішної організації етнографічного туризму.

Концептуальний – спирається на мету та завдання досліджуваного процесу і відображає методологічні підходи, дидактичні принципи та педагогічні умови успішної професійної підготовки майбутніх менеджерів.

У сучасній теорії і практиці вищої освіти розробляється й реалізовується широкий спектр методологічних підходів. Щодо підготовки менеджерів туризму вчені виокремлюють: технологічний, системний, практико-орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, прогностичний, контекстний, синергетичний, соціокультурний підходи тощо (І. Зорін, С. Кобзова, А. Конох, В. Лозовецька, В. Федорченко та ін.). Ураховуючи особливості когнітивної, діяльнісної, комунікативної та мотиваційної підготовки майбутніх менеджерів туризму у ВНЗ, а також специфіку організації етнографічного туризму, орієнтувалися на певні методологічні підходи. А саме:

- Особистісно орієнтований підхід забезпечує самовизначення та самореалізацію кожного суб’єкта навчально-виховного процесу, урахування індивідуальності, особистого досвіду, заохочення самостійності, ініціативи та творчості, визнання права на помилку та надання можливостей для її виправлення, а також створення сприятливого психологічного мікроклімату у процесі здобуття вищої освіти.

- Компетентнісний – ґрунтується на професійних компетенціях, якими повинен володіти менеджер з організації етнографічного туризму. Такий підхід визначає відповідні зміст, форми і методи навчання, які повинні відображати вимоги й потреби сучасного ринку туристичних послуг. У навчальному процесі ВНЗ формується здатність розв'язувати реальні проблеми професійної діяльності.

- Діяльнісний – стимулювання внутрішньої активності студента спеціально організованими змістом і методами навчання. Відповідно він стає суб'єктом, який виявляє активність у пізнанні, спілкуванні, професійній діяльності, власному розвитку. У майбутніх менеджерів формуються уміння цілепокладання, організації власної діяльності, аналізу та оцінки її результатів.

- Контекстний – наповнення професійним змістом дисциплін, які передбачають соціально-гуманітарну, фундаментальну, природничо-наукову та загальноєкономічну підготовку студентів, а оволодіння їхнім змістом перетворюється на предмет професійної діяльності. Відповідно до проблеми нашого дослідження, у змісті кожної дисципліни необхідно враховувати різні аспекти професійної діяльності майбутнього менеджера з організації етнографічного туризму.

- Соціокультурний – реалізується в кількох аспектах: по-перше, урахування етнічних особливостей культури, менталітету, світогляду населення регіону, в якому організовується етнографічний туризм; по-друге, орієнтація менеджера туризму на клієнта, його культуру, можливості та потреби, соціальне становище тощо; по-третє, формування соціокультурної компетентності студентів – майбутніх менеджерів туризму.

Окрім методологічних підходів, досліджуваний процес регулюється *дидактичними принципами*, тобто «...системою вихідних положень, які визначають закономірності формування знань, умінь і навичок у практичній підготовці студентів» [182, с. 110]. Дотримання принципів забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу, досягнення поставленої мети адекватними засобами. Загальновизнаними освітніми принципами, на думку

I. Підласого, є такі: свідомості й активності, наочності, систематичності й послідовності, міцності, науковості, доступності, зв'язку теорії з практикою [127, с. 406]. Безумовно, кожен із перелічених принципів нами враховано в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Результати аналізу наукової літератури з порушеної проблеми [47; 52; 93; 186] переконують у тому, що все ще відсутній єдиний підхід дослідників до виокремлення дидактичних принципів вищої освіти, попри це спільними є окремі положення. Ми орієнтувалися на поставлену мету дослідження для конкретизації дидактичних принципів професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму, зокрема:

- фундаментальність і практична спрямованість змісту, методів і форм навчання. Його реалізація передбачає наукову обґрунтованість та орієнтацію на практику всіх компонентів педагогічного процесу, відтак реалізуються діяльнісний і контекстний підходи;

- раціональне поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи – розвиток навичок самостійної роботи та умінь студентів працювати в команді, досягати спільної мети. У сучасному суспільстві такі якості є життєво необхідними для самореалізації кожної особистості;

- міждисциплінарні зв'язки – формування системного мислення студентів, уміння застосовувати набутий ними навчальний досвід у реальних ситуаціях, у професійній діяльності;

- інноваційність та варіативність – принципи, які характеризують сучасні тенденції розвитку суспільства. Конкурентоспроможний фахівець повинен орієнтуватися на застосування інноваційних технологій у власній діяльності, шукати різні варіанти розв'язання професійних завдань;

- формування національної самосвідомості задля успішної організації етнографічного туризму, менеджер повинен знати, цінувати та пропагувати українську культуру, традиції, звичаї, мову, етнічні особливості регіону;

- створення позитивного емоційного клімату – мотивація, інтерес і потреба пізнання є необхідними компонентами освітнього процесу. Зміст навчального

матеріалу на різному емоційному тлі сприймається студентами по-різному, що залежить від способів повідомлення, мотивів сприйняття та спрямованості пізнавальних інтересів.

Значущим елементом розглядаємо *організаційно-педагогічні умови*, необхідні для цілеспрямованого формування готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у вищих навчальних закладах, а також розвитку їхніх професійних та особистісних якостей. Під час дослідження в освітньому процесі актуалізували такі організаційно-педагогічні умови:

- активізація мотивації майбутнього менеджера туризму до розвитку етнографічного потенціалу регіону, емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності;

- етнографічне наповнення змістового компонента шляхом реалізації контекстного підходу й запровадження спецкурсу;

- розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму в процесі формування їх комунікативної компетентності (діалогізація процесу навчання, моделювання комунікативних ситуацій);

- реалізація суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму (виробнича практика, проектні технології, професійні тренінги).

Докладний аналіз організаційно-педагогічних умов наведено у підрозділі 2.4.

Методологічні підходи, дидактичні принципи, організаційно-педагогічні умови набувають діяльнісного вираження в *технологічному компоненті*, який включає зміст, організаційні форми й методи навчання та відображає поетапність формування професійної готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Сукупність перелічених компонентів, їх взаємозв'язок та взаємозалежність спрямовувалися на формування творчої особистості кожного студента, розвиток його професійної компетентності й самореалізації. Динамічність і послідовність упровадження розробленої моделі забезпечують виокремлені нами етапи підготовки фахівців туристичної галузі:

мотиваційно-ціннісний (II – IV семестри), когнітивний (V – VI семестри), професійно-діяльнісний (VII – VIII семестри).

1. *Мотиваційно-ціннісний етап* забезпечує формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, стимулювання розвитку професійно значущих якостей, внутрішньої мотивації навчальної діяльності.

Визначення основних етапів дослідницько-експериментальної роботи ми співвідносили з характерними особливостями навчально-виховного процесу на різних курсах. Як свідчить аналіз психологічних особливостей освітньої діяльності першокурсників, у I навчальному семестрі відбувається зміна соціального статусу особистості, адаптація до нового освітнього середовища, підпорядкування новим вимогам тощо. У II семестрі вивчається курс «Основи туризмознавства», тоді необхідно закласти основи інтересу до етнографічних особливостей регіону, сформувати уявлення про туристичну привабливість регіону.

На цьому етапі відбувається постановка цілей і завдань професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; визначення специфіки й можливостей навчальних дисциплін щодо підготовки студентів до організації етнографічного туризму; формування професійного образу конкурентоспроможного менеджера туристичної галузі.

2. *Когнітивний етап (V – VI семестри)* забезпечує формування цілісного уявлення про сутність етнографічного туризму, стан його розвитку в Україні та світі, а також засвоєння знань про особливості матеріальної і духовної культури етнографічних груп Івано-Франківщини, які можуть становити інтерес для туристів різних категорій. На цьому етапі формується комунікативна компетентність, яка дає можливість розвивати й етнографічно-туристичну привабливість регіону та поширювати інформацію про це, а також здійснювати функції менеджера в майбутній професійній діяльності. Реалізується когнітивний етап здебільшого через опанування авторського спецкурсу, вивчення іноземної мови (англійської), а також шляхом контекстного підходу під час вивчення предметів професійного циклу.

3. *Професійно-діяльнісний етап* охоплює VII –VIII семестри навчання і має на меті демонстрацію сформованості в майбутнього менеджера складників готовності до організації етнографічного туризму: мотиваційно-цільового, когнітивного, комунікативного і діяльнісного. На цьому етапі студенти реалізують накопичені знання, уміння, навички, досвід у процесі розробки авторських проектів, етнографічних турів, популяризації етнографічних атракцій регіонів Івано-Франківщини під час проходження виробничої практики.

Тоді ж здійснюється аналіз труднощів у практичній діяльності менеджера туризму, корекція необхідних для професійної діяльності знань, умінь, навичок та індивідуального стилю через співвідношення об'єктивних вимог до професії менеджера та особистісних якостей фахівця.

Задля визначення змісту підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму нами проаналізовано освітньо-кваліфікаційну характеристику та освітньо-професійну програму підготовки бакалавра за напрямом 0504 «Туризм», фахове спрямування 6.050400 «Туризм» [155], навчальні плани та робочі програми дисциплін «Туристичне краєзнавство», «Організація туристичних подорожей», «Історико-культурна спадщина Карпатського Єврорегіону», «Природно-рекреаційні ресурси Українських Карпат», «Організація туризму», «Туристичні ресурси України» Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

На підставі аналізу та узагальнення опрацьованих матеріалів визначено місце етнографічної підготовки майбутнього менеджера туристичної галузі з урахуванням сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні; схарактеризовано етнографічний потенціал туристичних ресурсів Прикарпаття; з'ясовано якості, які є необхідними для менеджера з метою ефективної організації ним етнографічного туризму; виокремлено аспекти відповідної підготовки, які залишаються поза увагою під час вивчення перелічених дисциплін.

На підставі науково-методичного обґрунтування структури, змісту і компонентів етнографічної підготовки майбутніх менеджерів туризму було розроблено і впроваджено спецкурс «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика», а також доповнено завдання для самостійного опрацювання під час проходження початкової практики «Вступ до фаху» і виробничої практики на четвертому курсі.

Організаційні форми навчання як «...стійкі способи організації педагогічного процесу» [197, с. 288] у вищій школі відображають узгоджену діяльність педагога та студента, яка здійснюється у встановленому порядку і послідовності. Освітній процес у ВНЗ реалізується в таких традиційних формах організації навчання: лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, спецкурси, педагогічна практика, консультації, колоквіуми, контрольні, курсові й дипломні роботи. Кожній із форм притаманні специфічна дидактична структура, мета, відповідні методи навчання.

У контексті професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму нами використано різноманітні форми організації навчання відповідно до програм навчальних дисциплін та змісту матеріалу для опанування. Творчий підхід до означеної проблеми дозволив нам їх модифікувати. До прикладу, водночас із традиційними лекціями задля активізації студентської молоді проводили лекції-візуалізації, лекції-прес-конференції, мультимедійні, діалогічні, проблемні лекції тощо; семінарські заняття також містили елементи інноваційних технологій («мозковий штурм», тренінги, диспути, майстер-класи тощо).

Під час добору *методів навчання* керувалися окресленими підходами, зокрема, діяльнісним, під яким розуміли «...способи діяльності викладача, що організовують навчальну діяльність студента, ведуть до засвоєння знань і вмінь та особистісного розвитку» [197, с. 308].

У сучасній вищій освіті відсутній єдиний підхід до класифікації методів навчання внаслідок їхньої різноманітності й багатофункціональності. Отож, плануючи навчальні заняття, керувалися алгоритмом Ю. Бабанського. А саме:

- визначили, які аспекти навчального матеріалу студент зможе самостійно опрацювати без зайвих витрат часу і зусиль: викладач акцентував увагу на положеннях, з яких студент потребує допомоги;

- урахували співвідношення між репродуктивними й продуктивними методами навчання: перевагу надавали продуктивним методам;

- визначали співвідношення між індуктивною і дедуктивною логікою, аналітичним і синтетичним шляхами пізнання. Ці методи відповідають науковому викладу матеріалу;

- вибирали способи поєднання словесних, наочних із практичними методами пізнання;

- обґрунтовували методи стимулювання навчальної діяльності;

- виокремлювали методи контролю і самоконтролю;

- прогнозували варіанти побудови навчального процесу у випадках відхилень від запланованого (за В. Ортинським) [116, с. 192].

У процесі практичної підготовки майбутніх менеджерів туризму використовували інноваційні методи (технології) навчання, зокрема: тренінг, діалог, дискусію, ділову гру, метод проектів, проблемне навчання, інтерактивні методики (робота в групах, «мозковий штурм», «ажурна пилка», «кейс-метод», «акваріум», «велике коло», «шкала думок», «Сократівська бесіда», «асоціативний куш», «мікрофон», взаємне навчання та ін.).

Зауважуємо, що при цьому активно застосовували інформаційно-комунікаційні технології, зокрема інтернет-ресурси з відповідної тематики. Використання перелічених методів і технологій водночас із традиційними спрямувало освітній процес вищої школи в русло сучасних тенденцій розвитку суспільства, формуючи готовність студентів до самореалізації в ситуаціях нестабільності та швидкого темпу розвитку різноманітних технологій.

Контрольно-результативний компонент – забезпечує регулювання процесу етнографічної підготовки майбутніх менеджерів туризму, визначає прогнозований результат. А саме:

- загальний аналіз процесу підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму в сучасних ВНЗ;

- виявлення й подолання утруднень з ефективною організацією навчальної діяльності студентів;

- надання студентам професійної допомоги в процесі аудиторної, позааудиторної роботи та під час проходження різних видів практики;

- визначення рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму на етапах констатувального та формувального експерименту;

- очікуваний результат, який відображається у високому рівні діяльнісної, когнітивної, комунікативної й мотиваційної готовності студентів до організації етнографічного туризму в конкретному регіоні, що дозволяє забезпечити стійку професійну компетентність, можливість самоосвіти та самовдосконалення впродовж життя.

Таким чином, модель досліджуваного процесу є цілісною системою, відкритою для оновлення і вдосконалення теорії і практики професійної освіти, а також проведення дослідницько-експериментальної роботи. У побудові моделі враховано сучасні тенденції вдосконалення освітнього процесу ВНЗ, виокремлено принципи й педагогічні умови ефективною підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, а також обґрунтовано його технологічні аспекти з урахуванням інноваційного підходу до підготовки конкурентоспроможного фахівця.

2.4. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Здійснене теоретичне обґрунтування моделі підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму потребує виокремлення певних умов, які мали б забезпечити її ефективність. З'ясуємо сутність поняття «організаційно-педагогічна умова».

Автори філософського енциклопедичного словника пропонують таке визначення: «Умова – це вагомий компонент комплексу об'єктивних речей, наявність яких спричиняє існування певного явища» [184, с. 707]. При цьому увагу акцентують на зовнішніх обставинах існування досліджуваного явища, а саме – коли змінюються обставини, змінюється і явище.

У «Словнику української мови» поняття «умова» визначається як «...необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь» [159, с. 441]. Наведені тлумачення характеризують умови як зовнішні обставини, необхідні для ефективного здійснення певної діяльності.

У педагогіці вищої школи відповідні умови забезпечують ефективність навчально-виховного процесу, його оптимальне функціонування. А саме: певна обставина чи обстановка, яка прискорює / гальмує формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [90, с. 97]; сукупність чинників, норм, правил, які забезпечують оптимальне функціонування педагогічного процесу [162, с. 826–827]; категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [126].

Під час визначення педагогічних умов слід акцентувати увагу також на внутрішніх параметрах педагогічних явищ. Зокрема, А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий та інші вчені педагогічні умови поділяють на зовнішні та внутрішні: перші відображено в позитивних стосунках викладача і студента, об'єктивності оцінки навчального процесу, інтер'єрі приміщення, кліматі тощо, а другі – передбачають урахування індивідуальних властивостей студентів, тобто стану їх здоров'я, властивостей характеру, досвіду, умінь, навичок, мотивації [112]. Доходимо висновку про те, що визначення

оптимальних педагогічних умов здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців забезпечить взаємозв'язок компонентів навчального процесу (зміст, викладання і учіння) та сприятиме налагодженню плідної співпраці викладачів і студентів задля досягнення спільної мети.

Педагогічні умови повинні відповідати певним вимогам, а саме: присутня системність; чітко визначена структура з метою забезпечення зв'язків між її елементами; урахування особливостей професійної підготовки студентів у контексті їхньої готовності до професійної діяльності [4].

Дослідники проблем професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі називають певні організаційно-педагогічні умови, які забезпечують продуктивність освітнього процесу. До прикладу, В. Федорченко виокремлює організаційно-педагогічні умови впровадження освітніх стандартів напряму підготовки «Туризм», зокрема: «Структурування навчального змісту; конструювання навчального матеріалу залежно від вибору суб'єктом способів роботи з ним; реалізація суб'єктивної позиції студента; використання системи оцінювання, орієнтованої на врахування змін, які відбуваються в суб'єктивному досвіді студента; активізація емоційно-ціннісного ставлення студентів до своєї самостійної діяльності засобами рефлексії» [180, с. 21].

Науковий інтерес для нашого дослідження становлять висновки В. Обозного. Вивчаючи проблему туристично-краєзнавчої освіти майбутніх учителів, науковець зазначає, що досягнення цілей освітнього процесу забезпечують психолого-педагогічні умови: реалізація мети краєзнавчого навчання; педагогічно виважене використання принципів активізації краєзнавчої освітньо-пошукової діяльності, їх спрямованість на досягнення стабільності та активності в краєзнавчій діяльності студентів; створення під час краєзнавчого навчання атмосфери ділового партнерства на основі врахування індивідуальних особливостей студентів; введення ефективних форм контролю за краєзнавчою навчальною діяльністю студентів [108, с. 17].

Категорія «організаційно-педагогічні умови» обґрунтована й у сучасних наукових розвідках теорії і практики туристської освіти: Н. Хмілярчук

виокремлює педагогічні умови організації інтегрованої навчальної практики майбутніх менеджерів сфери туризму; умови формування готовності майбутніх фахівців туристичної галузі до іншомовного спілкування досліджує М. Галицька; у працях С. Кобзової акцентовано на педагогічних умовах підготовки майбутніх фахівців у ділянці туризму до проектування регіональних маршрутів.

Результати аналізу актуалізованих наукових здобутків свідчать, що зміст організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців повинен бути орієнтований на досягнення поставленої мети та розв'язання завдань дослідження. При цьому слід керуватися методологічними підходами та дидактичними принципами, які визначають взаємозв'язок усіх компонентів навчального процесу у ВНЗ, забезпечують цілісність навчання та виховання студентів, створюють можливості для професійної самореалізації в майбутньому.

Узагальнення результатів наукових досліджень й теоретичних аспектів порушеної проблеми дозволили з'ясувати основні організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Вихідними положеннями стали обґрунтовані нами компоненти готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму (див. підрозділ 2.1)

Розглянемо докладніше організаційно-педагогічні умови.

1. Активізація мотивації майбутнього менеджера туризму до розвитку етнографічного потенціалу регіону, емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Становлення особистості як фахівця певної галузі передбачає наявність мотивації до здійснення практичної діяльності та самореалізації в професійній площині. На думку З. Курлянд, рушійними силами розвитку педагогічного процесу вищого навчального закладу є його суперечності, а також мотиваційно-цільові установки учасників [93, с. 72].

Мотивація навчання відображається в системі взаємонеподільних мотивів, які свідомо визначають поведінку особистості. Одним з основних завдань ВНЗ, як зауважує В. Ортинський, є «...формування мотивації студентів до діяльності, конкуренції, активного суспільного і громадського життя» [116, с. 16].

Успішне формування професійних якостей залежить від індивідуально-вмотивованого навчання особистості (внутрішні умови) та розвивального освітнього середовища (зовнішні умови).

Ефективною розглядаємо організацію навчання, яка стимулює студента до проявів пізнавальної активності, професійного самовдосконалення і є позитивно емоційно забарвленою. Інтерес до навчання та професійно-спрямована мотивація формуються під час використання активних методів і форм організації навчальної діяльності студентів. Формування інтересу майбутніх менеджерів до перспектив розвитку етнографічного туризму, на нашу думку, забезпечить інноваційний підхід до організації навчання у ВНЗ.

Інноваційне навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна діяльність, яка ґрунтується на оригінальних методиках розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [48,с. 339]. Концепцію інноваційного навчання студентів розробили В. Сластьонін та Л. Подимова і визначили його основні функції [156, с. 150]:

- усвідомлений аналіз професійної діяльності на основі мотивів і диспозицій;
- проблематизація та конфліктизація дійсності;
- критичне ставлення до нормативів і стандартів;
- рефлексія та побудова системи змістів (змістотворчість);
- відкритість до середовища і професійних нововведень;
- творчо-перетворювальне ставлення до світу;
- потяг до самореалізації, до втілення у професійній діяльності власних намірів і способу життя;
- наповнення навчального матеріалу особистісним змістом.

На думку В. Сластьоніна та Л. Подимової, «...особистісне дослідження ситуації виступає водночас і як вищий прояв пізнавальної функції інтелекту, оскільки в момент особистісної рефлексії відбувається більш повне відображення зв'язків і відношень з оточуючим середовищем» [156, с. 150].

В. Лозовецька вважає, що в підготовці фахівця туристичної галузі найперспективнішими є інноваційні технології, а саме: «кейс-стаді» (навчання з використанням конкретних навчальних ситуацій); рефлексія як метод пізнання і самооцінки та власне технологія; тренінгові технології [190, с. 83].

Для формування внутрішньої професійної мотивації майбутніх менеджерів, що ґрунтується на інтересах, потребах і прагненнях особистості, ми поряд із традиційними методами навчання використовували інноваційні, виокремивши основні чинники стимулювання інтересу до майбутньої професійної діяльності. Це:

- цікавість і новизна професійно зорієнтованого навчального матеріалу;
- активні форми й методи навчання;
- створення сприятливого, психологічно комфортного для взаємодії викладача і студентів середовища.

2. *Етнографічне наповнення змістового компонента шляхом реалізації контекстного підходу й запровадження спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика».*

Формування когнітивного компонента підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, зазвичай, здійснювалися під час опанування спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» (Додаток К) та вивчення окремих тем дисциплін професійного і практичного циклів. Розглянемо особливості впровадження спецкурсу.

Мета навчальної дисципліни – сформувати в студентів систему знань про етнографічно-туристичні ресурси Прикарпаття, уміння організовувати етнографічний туризму різних історико-етнографічних регіонах, здійснювати формування професійної компетентності майбутніх менеджерів.

Завдання дисципліни:

- обґрунтувати необхідність і перспективність розвитку етнографічно-туристичного потенціалу Івано-Франківської області;
- сприяти засвоєнню студентами знань про народні промисли, ремесла, традиції, обряди і звичаї історико-етнографічних регіонів Прикарпаття;
- ознайомити студентів з етнографічно-туристичними об'єктами кожного регіону, сучасним станом розвитку етнотуризму;
- розвивати мотиваційно-ціннісне ставлення до історико-культурної спадщини, сучасної духовної та матеріальної культури краю;
- сформувати в майбутніх менеджерів уміння використовувати оптимальні ресурси для організації етнографічного туризму відповідно до запитів споживачів турпослуг та рівня розвитку інфраструктури;
- спонукати студентів до креативності в процесі моделювання професійно-спрямованих навчальних ситуацій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- значення етнографічного туризму для розвитку туристичних ресурсів Івано-Франківщини;
- етнічний склад регіонів Прикарпаття, специфічні особливості їх духовної та матеріальної культури;
- етнографічні об'єкти, доступні для туристів, та рівень розвитку туристичної інфраструктури в кожному регіоні;
- своєрідність культурної спадщини, побутового й господарського устрою Гуцульщини, Бойківщини, Опілля та Покуття;
- перспективи розвитку й залучення нових етнографічних об'єктів для збільшення туристичних потоків;
- сучасні етнографічні атракції кожного регіону;
- календар проведення етнографічних свят, фестивалів, конкурсів, виставок, екскурсій, стежок тощо в різних історико-етнографічних регіонах Прикарпаття.

Уміти:

- аналізувати стан розвитку туристичної галузі Івано-Франківщини та визначати місце етнографічного туризму і цієї системи;
- характеризувати рівень розвитку етнографічного туризму у кожному історико-етнографічному регіоні;
- виокремлювати та порівнювати етнографічні ресурси Гуцульщини, Бойківщини, Покуття і Опілля;
- діагностувати рівень туристичної інфраструктури у кожному регіоні;
- скласти етнотуристичні подорожі, екскурсії, походи для різних регіонів;
- здійснювати рекламно-інформаційну діяльність для популяризації етнографічних ресурсів регіонів [26, с.9–13].

Вивчення спецкурсу здійснювали у формі лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів. На лекціях передбачали наукове, системне, логічне й аргументоване повідомлення інформації в руслі класифікації її видів, як от: вступна, мотиваційна, оглядова, інформаційна, проблемна, підсумкова (В. Ортинський, З. Курлянд, Д. Чернілевський та ін.). Під час вивчення спецкурсу ми використовували традиційні види лекцій (вступна, інформаційна, підсумкова), а методами викладання матеріалу стали – інноваційні (візуалізація із застосуванням мультимедійних засобів, проблемний виклад матеріалу, інтерактивний).

Практичне заняття – це форма навчального заняття, під час якої викладач організовує ґрунтовний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань [104]. Організація практичних занять також передбачала використання інтерактивних методів навчання: евристичні бесіди, дискусії, ділові ігри, тренінги, «мозковий штурм», колажування, методи концепт-карт, аналогії, проєктів тощо.

Методику проведення лекцій і практичних занять описано в підрозділі 3.2.

Реалізацію контекстного підходу здійснювали унаслідок наповнення етнографічним складником виокремлених нами тем різних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі. Тематику занять наведено в Додатку 3.

3. Розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму в процесі формування їх комунікативної компетентності (опанування іноземної мови – англійської), діалогізація процесу навчання, моделювання комунікативних ситуацій).

Комунікативна компетентність майбутнього менеджера туризму є необхідною складовою його професійної підготовки. Від того, наскільки вміло організовані комунікації, залежать:

- задоволеність споживачів послуг підприємств туристської індустрії;
- ступінь взаєморозуміння з партнерами, клієнтами й співробітниками;
- результативність переговорів;
- задоволеність працівників підприємств туристської індустрії своєю працею;
- морально-психологічний клімат у колективі;
- взаємини з іншими підприємствами й організаціями, а також з державними органами тощо [125, с. 5–6].

Комунікативний розвиток студентів здійснювали під час опанування спецкурсу, вивчення іноземної мови (англійської) та проходження різних видів практик; формування комунікативно-організаторських умінь – за допомогою інтерактивних методів, які передбачали високий ступінь взаємодії учасників навчально-виховного процесу, та навчальних мовленнєвих ситуацій професійно орієнтовано тематики.

Навчальна мовленнєва ситуація – це штучно створені викладачем умови, які імітують ситуацію реального іншомовного спілкування під час професійної діяльності менеджера туризму.

Тематична спрямованість пропонованих нами навчальних мовленнєвих ситуацій відображала підготовку майбутніх менеджерів до спілкування з

іншомовними споживачами туристських послуг, ведення перемовин з іноземними партнерами та представниками туристської інфраструктури, організації роботи персоналу, розв'язання конфліктних ситуацій, підтримку сприятливого мікроклімату в колективі. Слід зазначити, що таку роботу здійснювали здебільшого під час занять з іноземної мови та на практичних заняттях розробленого нами спецкурсу.

До основних характеристик комунікативних ситуацій професійного спілкування віднесено:

- моделювання штучно створених ситуацій, що максимально наближені до реального професійного процесу спілкування;
- рольові позиції суб'єктів комунікації, їхні толерантні стосунки, створення доброзичливого мікроклімату в групі;
- використання професійно спрямованого матеріалу (туризм) у комунікативних актах;
- дотримання культури мовлення, етикетного спілкування відповідно до комунікативної ситуації [146].

4. *Реалізація суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму (виробнича практика, проектні технології, професійні тренінги).*

У майбутніх менеджерів необхідно сформувати уміння цілепокладання, організації власної діяльності, аналізу й оцінки її результатів. Формування і підтримку активної позиції в пізнанні, спілкуванні, ситуаціях професійної діяльності здійснювали за умов інтерактивного навчання, підготовки проектів етнографічної спрямованості для споживачів туристичних послуг, проведення тренінгів, а також під час різних видів практики.

Висновки до другого розділу

Проведений етап дослідження дозволяє нам сформулювати такі висновки.

Основними засадами організації туристської освіти слід розглядати: нормативно-правове забезпечення навчального процесу (затверджені галузеві стандарти вищої освіти, навчальні плани, освітньо-професійні програми та інші

документи, які регулюють організацію навчального процесу ВНЗ); опанування ґрунтовними знаннями з фахових дисциплін, а також змістом предметів соціально-гуманітарного, природничо-наукового та економічного циклів (психологія, іноземна мова, екологія, безпека життєдіяльності, комп'ютерні технології тощо); безперервна практична підготовка, яку забезпечує організація різних видів практики під час навчання у ВНЗ; максимальне наближення навчального процесу до реалій сучасного туристичного бізнесу.

На основі компетентнісного підходу виокремлено компоненти готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, визначено критерії, показники та її рівні. Готовність до організації етнографічного туризму визначаємо як результат спеціальної туристичної підготовки, який виявляється в мотиваційно-цільовому, когнітивному, комунікативному та діяльнісному компонентах і забезпечує здатність організовувати діяльність суб'єктів туристичної індустрії.

Відповідно компонентами готовності розглядаємо мотиваційно-цільовий (упевненість у своїх можливостях, наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність, прагнення досягати успіху, здатність до рефлексії, рішучість), когнітивний (наукові положення економіки, менеджменту й маркетингу, що визначають специфіку етнографічного туризму; правові чинники та нормативна документація організації означеного виду туризму; знання про територію, історію й культуру етнічних груп різних регіонів України; стійкі уявлення про рівень розвитку туристичної інфраструктури в конкретному регіоні); комунікативний (досконале володіння рідною мовою; здатність усно й письмово висловлювати думки іноземними мовами; орієнтація на клієнта; уміння вести перемовини з урахуванням менталітету та соціально-психологічних особливостей місцевого населення; міжкультурна компетенція; уміння працювати в команді; здатність аргументувати свої погляди); діяльнісний (володіння професійними методами роботи; здатність ураховувати регіональну специфіку соціально-економічних умов у процесі проектування етнографічних турів; уміння знаходити, опрацьовувати інформацію,

використовувати сучасні технології на практиці; організаційні здібності; готовність і здатність до лідерства, саморегуляція поведінки); наявність у менеджера туризму умінь визначати мету й завдання діяльності, визначати потребу в ресурсах, установлювати послідовність та тривалість виконання певних дій, оптимальний добір необхідних засобів).

Розроблена модель складається із таких компонентів: цільовий, концептуальний, технологічний та контрольно-результативний.

Змістом цільового компонента передбачено мету й завдання підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Концептуальний компонент охоплює методологічні підходи (компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, контекстний, соціокультурний), загальні та специфічні дидактичні принципи (свідомості й активності, наочності, систематичності й послідовності, міцності, науковості, доступності, зв'язку теорії з практикою, фундаментальності й практичної спрямованості змісту навчання; поєднання колективних та індивідуальних форм навчальної діяльності; міждисциплінарних зв'язків; інноваційності й варіативності; створення позитивного емоційного клімату; формування національної самосвідомості), організаційно-педагогічні умови (активізація мотивації майбутнього менеджера туризму до розвитку етнографічного потенціалу регіону; етнографічне наповнення змістового компонента; розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму; реалізація суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму).

Технологічний компонент забезпечує набуття знань, умінь, навичок, особистісного досвіду та формування мотивів до організації етнографічного туризму в практичній діяльності. Визначено основні етапи підготовки майбутніх менеджерів туризму, зміст, форми організації навчальної діяльності і методи навчання.

Контрольно-результативний компонент забезпечує можливість визначення рівня сформованості готовності майбутніх менеджерів до організації

етнографічного туризму, а також виявлення труднощів та прогнозування професійної допомоги студентам під час їхньої підготовки.

Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, які забезпечують ефективність упровадження розробленої моделі в освітній процес вищих навчальних закладів. А саме: розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму в процесі формування їх комунікативної компетентності (опанування іноземною мовою (англійською), діалогізація процесу навчання, моделювання комунікативних ситуацій); етнографічне наповнення змістового компонента шляхом реалізації контекстного підходу й запровадження спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика»; активізація мотивації майбутнього менеджера туризму до розвитку етнографічного потенціалу регіону, емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності; реалізація суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму (виробнича практика, проектні технології, професійні тренінги).

Теоретичне обґрунтування моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму забезпечує її відповідність потребам навчально-виховного процесу сучасної вищої школи.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ У ВНЗ УКРАЇНИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Діагностика готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Необхідність розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму зумовило проведення експериментального дослідження. При цьому спиралися на теоретичні положення організації педагогічних досліджень В.Беспалька, О.Дубасенюк, Н.Кузьміної, Т.Криstopчук, С.Сисоєвої, Д.Чернілевського та ін. У процесі організації експериментального дослідження ми керувалися логічною схемою, запропонованою О.Дубасенюк, Д.Чернілевським та ін. А саме:

1. Обґрунтування актуальності обраної теми.
2. Постановка мети й конкретних завдань дослідження.
3. Визначення об'єкта і предмета дослідження.
4. Добір методів (методики) проведення дослідження.
5. Опис процесу дослідження.
6. Обробка й обговорення результатів дослідження.
7. Формулювання висновків і оцінка одержаних результатів [105, с. 219].

Також нами було враховано специфіку експериментального методу дослідження педагогічних явищ, зокрема: створення умов, за яких об'єкт дослідження зможе максимально вдосконалитися в обраному напрямі; масовість охоплення учасників проведенням експерименту; можливість використання експериментальної моделі у змінених умовах та повторення експерименту з іншими групами; доказовість, об'єктивна достовірність отриманих результатів та формулювання на їх основі педагогічних закономірностей [172, с. 29-31].

Задля досягнення мети дисертаційної роботи нами здійснено:

1. Ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму в сучасній вищій школі та окреслено методичні шляхи її розв'язання (створення експериментальної моделі).

2. До кожного з етапів експерименту чітко сформульовано мету, завдання та зміст дослідницької діяльності.

3. У процесі експериментального дослідження створено оптимальні умови для досягнення поставленої мети (підготовка менеджерів до організації етнографічного туризму в процесі аудиторної, позааудиторної роботи та під час проходження виробничої практики, використання відповідних форм, методів та засобів навчання).

4. Застосовано математичні методи для обробки результатів експериментальної роботи.

5. Сформульовано висновки дослідження та окреслено перспективи використання розробленої моделі в масовій практиці професійної підготовки менеджерів туризму у ВНЗ України.

Експериментальна робота передбачала: виокремлення етапів експериментального дослідження (див. Додаток В); визначення наявного рівня сформованості готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за теоретично обґрунтованими критеріями та показниками (див. підрозділ 2.2); проведення експериментального навчання фахівців туристичної галузі у ВНЗ відповідно до розробленої моделі; здійснення статистичної обробки та аналізу отриманих результатів.

Констатувальний етап експерименту проведено з метою доведення рівня ефективності / неефективності підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Діагностування студентів спеціальності «Туризм» спрямовували на виявлення та оцінку рівня їхньої готовності до організації етнографічного туризму в регіонах України.

Для виявлення стану професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі до організації етнографічного туризму нами було проаналізовано теоретичні та практичні аспекти досліджуваного явища. Теоретичну основу

експериментального дослідження становили результати аналізу монографій, дисертацій, наукових публікацій, методичних рекомендацій, словників та довідників вітчизняних і зарубіжних науковців, електронних ресурсів мережі Інтернет, а також нормативно-правові документи вищої освіти (положення Закону «Про вищу освіту», Галузеві стандарти спеціальності «Туризм», навчальні плани, робочі програми дисциплін). Емпіричні дані дослідження отримали унаслідок вивчення досвіду професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму на експериментальних базах дослідження і виявлення стану готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Загалом констатувальним етапом експерименту охоплено 385 студентів та 48 менеджерів туристичних підприємств Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Тернопільської, Хмельницької областей України.

Як відомо, на етапі констатувального експерименту визначається лише «...стан педагогічної системи, що вивчається: дослідник констатує наявність зв'язків, залежностей між явищами, визначає вихідні дані для подальшого дослідження» [121, с. 26]. Отож, нами було досліджено такі аспекти порушеної проблеми: стан професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму у ВНЗ, ставлення студентів спеціальності «Туризм» до організації етнографічного туризму та наявний рівень готовності майбутніх фахівців та менеджерів туристичних підприємств до організації етнографічного туризму.

1. *Виявлення стану професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі у ВНЗ.*

Відповідно до програми експерименту на цьому етапі було забезпечено розв'язання таких завдань:

1. Визначено мотивацію студентів щодо вибору ВНЗ та спеціальності «Туризм».

2. Виявлено найбільш привабливі і значущі для майбутніх фахівців туризму цикли дисциплін.

3. Виокремлено недоліки в організації професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму та труднощі, які виникали під час проходження виробничої практики.

Для досягнення мети цього етапу дослідження нами використано методи вхідного анкетування (див. Додаток Г.1), бесіди зі студентами та викладачами, спостереження за освітнім процесом ВНЗ. Анкетуванням охоплено 280 студентів 3–4 курсів спеціальності «Туризм» денної і заочної форм навчання Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Київського національного торговельно-економічного університету, Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв».

Найбільш поширеними були такі відповіді: «Професія відповідає моїм здібностям та інтересам» – 36,4 % респондентів (105 студентів), «Подорожі в інші країни, пізнання їхньої культури» – 50,7 % (142 студентів), «Прагнення самореалізації» – 34,3 % (96 опитаних). Результати анкетування свідчать про те, що основними мотивами вступу до ВНЗ стали пізнавальні цілі та орієнтація на особистісне самоствердження.

Проте частими стали і такі відповіді, як от: «Комфортні умови праці» – 33,6 % (94 студенти), «Не був підготовлений до вступу на інший факультет» – 15 % (42 студентів), «Рекомендація батьків, друзів, знайомих» – 16,4 % (46 студентів), «Престижність ВНЗ» – 25,7 % (72 студентів). Таке ставлення до вибору професії свідчить про зовнішню мотивацію респондентів. Одним із завдань ВНЗ розглядали посилення внутрішньої мотивації до обрання професійної діяльності майбутніми фахівцями.

Вагомою умовою успішного навчання у ВНЗ є показник задоволеності студентів рівнем викладання навчальних дисциплін та проходження ними різних видів практики. Тому наступне питання стосувалося саме цієї проблеми. Одержані нами дані представлено у таблиці (Додаток Г.2). Аналіз результатів показує, що студенти 3 і 4 курсів загалом задоволені рівнем викладання навчальних дисциплін.

Найвищі оцінки отримали дисципліни професійної та практичної підготовки, що свідчить про високий рівень їхнього викладання. Підтвердженням цього положення розглядаємо відповіді на питання щодо недоліків у освітньому процесі ВНЗ – лише близько 2,5 % опитаних (7 студентів) вважають, що рівень викладання у виші є низьким. Серед недоліків організації навчання у ВНЗ студенти виокремлюють невідповідність між теоретичними фактами і практичними проблемами – 57,9 % (162 студентів), низький рівень забезпечення навчальною літературою та технічними засобами навчання – 49,3 % (138 опитаних), відсутність наступності між шкільною програмою і навчальними дисциплінами ВНЗ – 36,4 % (102 респондентів), застарілі форми організації навчання і методи викладання – 31,8 % (89 опитаних), проблеми в організації практики – 30 % (84 студенти).

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що ефективності освітнього процесу у ВНЗ перешкоджають низький рівень практичної спрямованості навчального процесу, традиційні форми організації навчання і методи, які втратили актуальність за сучасних умов, а також проблеми в матеріально-технічному забезпеченні педагогічного процесу.

Дослідження у площині професійної підготовки у ВНЗ відбулося із орієнтацією на практичну готовність майбутніх фахівців до здійснення професійних обов'язків. Відтак вагомому значення надавали з'ясуванню тих утруднень, які виникають під час проходження студентами різних видів практики. Найбільше труднощів у майбутніх менеджерів трапляється під час здійснення інформаційно-методичного забезпечення туру 56,8 % (159 студентів); 51 % (143 опитаних) відчували недостатність підготовки до дослідження ринку потенційного попиту; 38,9 % (109 студентів) назвали проблему пошуку партнерів-постачальників товарів і послуг тощо.

Розв'язання проблеми практичної підготовки майбутніх менеджерів туризму ми вбачаємо у використанні інноваційних методів у навчальному процесі (створення проектів, ділові ігри, тренінги тощо), які максимально моделюють ситуації майбутньої професійної діяльності під час занять і з спецкурсу та доповнення змісту циклу дисциплін професійної і практичної підготовки.

2. Визначення ставлення майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Метою другого етапу дослідження стало виявлення потреби майбутніх фахівців туристичної галузі в отриманні теоретичних знань та практичних умінь щодо організації етнографічного туризму.

Основні завдання етапу:

- 1) виявити ставлення студентів до проблеми організації етнографічного туризму в регіонах України;
- 2) визначити потребу застосування навичок організації етнографічного туризму під час проходження виробничої практики;
- 3) виокремити такі напрями підготовки до організації етнографічного туризму, які потребують удосконалення;
- 4) визначити навчальні дисципліни, які мають значний потенціал щодо підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Анкетуванням охоплено 125 студентів 4 курсу спеціальності «Туризм» денної і заочної форм навчання Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» після проходження виробничої практики (див. Додаток Д). Аналіз результатів свідчить про реальну потребу у спеціальній підготовці майбутніх фахівців туристичної галузі до організації етнографічного туризму у ВНЗ (74 % – 96 студентів), при цьому 64 % респондентів (80 студентів) вважають, що така підготовка також впливає на формування професійної компетентності майбутніх фахівців туризму за умови використання відповідних форм і методів навчання у ВНЗ.

Щодо перспектив розвитку етнографічного туризму в регіоні відповіді такі: 120 опитаних (96 %) вважають, що розвиток етнографічного туризму сприятиме підвищенню туристичної привабливості нашого краю. При цьому здебільшого респонденти відзначали труднощі з організації етнографічного туризму під час проходження практики: з відомостями про етнографічні об'єкти регіону, придатні для відвідування туристами, були ознайомлені 12 студентів (9,6 %); практичними навичками організації етнографічного туризму володіли 7 опитаних (5,6 %);

уявленнями про економіко-правові аспекти організації етнографічного туризму вирізнялося 5 студентів (4 %); комунікативну готовність до роботи з клієнтами, партнерами та персоналом засвідчили 10 респондентів (8 %). У варіантах відповідей відображено виокремлені нами компоненти готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Отож можемо сформулювати висновок про те, що окреслені напрями професійної підготовки майбутніх фахівців туризму потребують цілеспрямованого підходу. Водночас простежено наявність мотивації студентів до розв'язання проблем організації етнографічного туризму у регіонах: 67 % опитаних (84 студенти) планують надалі розвивати власну компетентність щодо означеної проблеми, для 20 % респондентів (25 опитаних) стимулом обрано виробничу необхідність.

Останнє питання стосувалося етнографічного потенціалу навчальних дисциплін та видів навчальної діяльності студентів. Більшість опитаних вказали вивчення спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» – 76,8 % опитаних (96 студентів), заняття з іноземної мови – 67 % (84 студенти), а також проходження виробничої практики – 67 % (84 студенти). Відповідно решта перелічених дисциплін потребують наповнення етнографічним змістом, а тематика курсових робіт повинна відображати актуальні проблеми регіону щодо організації етнографічного туризму.

Результати проведеного анкетування свідчать про актуальність і необхідність системного підходу до підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ.

3. Діагностика наявного рівня готовності студентів до організації етнографічного туризму.

Розв'язання порушеної проблеми передбачає виявлення рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за виокремленими критеріями та показниками:

- 1) потреба професійної самореалізації – мотиваційно-цільовий компонент;
- 2) професійні знання – когнітивний компонент;

- 3) комунікативно-організаційні здібності – комунікативний компонент;
- 4) практичні навички – діяльнісний компонент.

Процедуру діагностування проведено з метою доведення недостатньої ефективності професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму та визначення рівня їхньої готовності до організації етнографічного туризму. У Додатку Е презентовано методи й методики дослідження означеної проблеми. Зазначаємо, що використаний дослідницький інструментарій відповідає вимогам об'єктивності, надійності, конкретності й валідності та охоплює всі виокремлені компоненти діяльності менеджера туризму.

Якісний склад респондентів: 240 студентів 2–4 курсів спеціальності «Туризм» Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Київського національного торговельно-економічного університету, Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», а також 48 менеджерів туристичних підприємств, які працюють у галузі не менше двох років із освітнім рівнем не нижчим бакалавра за спеціальністю «Туризм».

Для визначення рівня розвитку мотиваційно-ціннісного компонента використовували авторську анкету (див. Додаток Ж.1) та методику К. Замфір в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» (див. Додаток Ж.2), спрямовану на визначення типу мотивації. Мотиваційний комплекс особистості утворюють три види мотивації в професійній діяльності: ВМ (внутрішня мотивація: розуміння корисності праці, бажання займатися нею, задоволення від процесу та результатів праці), ЗПМ (зовнішня позитивна мотивація: матеріальне стимулювання, кар'єрне зростання, престиж) та ЗНМ (зовнішня негативна мотивація: страх критики, осуду, штрафів) [140, с. 238]. Показники мотивації оцінювалися за такими формулами:

$$ВМ = \frac{\text{оцінка п.6} + \text{оцінка п.7}}{2}, \quad (1)$$

$$ЗПМ = \frac{\text{оцінка п.1} + \text{оцінка п.2} + \text{оцінка п.5}}{3}, \quad (2)$$

$$ЗПМ = \frac{\text{оцінка п.3} + \text{оцінка п.4}}{2}, \quad (3)$$

Обрана методика дозволяє визначити тип і рівень значущості професійної діяльності для особистості. Автор методики зазначає, що оптимальними є такі співвідношення показників: $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ та $ВМ = ЗПМ > ЗНМ$. Негативним вважається $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$.

Показники кожного типу професійної мотивації студентів наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Мотиваційні комплекси майбутньої професійної діяльності
менеджерів туризму
(методика К.Замфір у модифікації А.Реана)**

Групи респондентів	Мотивація						Співвідношення показників
	внутрішня		зовнішня позитивна		зовнішня негативна		
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	
Студенти 2-4 курсів	112	47	89	37	39	16	ВМ>ЗПМ>ЗНМ
Менеджери турпідприємств	28	58	12	25	8	17	ВМ>ЗПМ>ЗНМ

Одержані результати свідчать про те, що мотиваційні комплекси загалом вирізняються позитивними характеристиками. Відзначаємо високі показники внутрішньої мотивації практикуючих менеджерів туристичних підприємств – 58 % (28 осіб), у той час, як у студентів – 47 % (112 опитаних). У всіх категорій респондентів низькою є зовнішня негативна мотивація: у менеджерів туризму – 17 % (8 менеджерів), у студентів – 16 % (39 респондентів). Доходимо висновку про те, що самореалізація менеджера в практичній діяльності сприяє формуванню внутрішньої позитивної мотивації.

Використання активних форм навчання студентів (інтерактивні методи, тренінги, ділові ігри тощо), діяльнісна спрямованість освітнього процесу, співпраця з турпідприємствами під час практичної підготовки студентів забезпечуватимуть зростання показників внутрішньої мотивації майбутніх фахівців туристичної галузі.

Задля визначення самооцінки мотивації студентів та менеджерів щодо організації етнографічного туризму використали авторську анкету. Респондентам пропонували здійснити оцінку рівня сформованості мотиваційно-цільового компонента готовності за 5-ти бальною шкалою, де 5 – високий, 4 – достатній, 3 – середній, 2 – низький; 1 – не сформовані ознаки, необхідні для організації етнографічного туризму. Використання такої системи шкал, адаптованих до цілей нашого дослідження, забезпечило досягнення достатньої диференціації характеристик індивідуалізованої діяльності опитаних респондентів.

Обробку результатів анкетування здійснювали відповідно до методики відносних частот О. Смірнова [161, с. 117–121]. Задля порівняльного аналізу за кожним із параметрів анкети підраховували відносні частоти вияву параметра за такою формулою:

$$\omega = \frac{\sum_i^n x_i}{5 \times n}, \quad (4)$$

де ω – відносна частота вияву параметра; n – кількість студентів; x_i – оцінка i -им студентом параметра; $\sum_i^n x_i$ – отримана сумарна кількість балів; $5 \times n$ – максимально можлива кількість балів для вибраного параметра.

Тобто для визначення відносної частоти необхідно знайти частку одержаного сумарного числа балів і можливого їх максимального числа, щоб знайти можливе максимальне число балів? необхідно найвищу бальну оцінку анкети помножити на об'єм вибірки.

Порівняльний аналіз самооцінки рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму здійснено під час діагностичного зрізу констатувального етапу експерименту. Результати діагностики дозволили простежити тенденції і сформулювати певні висновки. Інтерес для нашого дослідження має динаміка мотивів та цілей професійної підготовки студентів до організації етнографічного туризму, що становить сутність **мотиваційно-цільового компонента** готовності.

Результати представлено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Показники мотиваційно-цільового компонента

(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Показники мотиваційно-цільового компонента	Відносна частота	
		Студенти 2-4 курсів	Менеджери туризму
1.	Потреба у розвитку етнографічного потенціалу регіонів України	0,61	0,70
2.	Мотивація професійної самореалізації	0,71	0,78
3.	Саморегуляція поведінки і прагнення самовдосконалення	0,42	0,56

Як свідчать дані таблиці, представники обидвох груп основні мотиви вбачають у професійній самореалізації (0,71 – 0,78); вагомим показником також увиразнено потребу в розвитку етнографічного туризму регіонів України, яка визначається показником 0,61 та 0,70 у студентів і менеджерів туризму відповідно. Натомість найнижчі оцінки отримав показник «саморегуляція поведінки і прагнення самовдосконалення» – 0,42 – 0,56.

Оскільки мотиваційно-цільовий компонент готовності визначає бажання і потребу студентів здійснювати певний вид діяльності (у нашому випадку – організацію етнографічного туризму), вважаємо, що посиленої уваги потребують мотиви, які визначають прагнення майбутніх менеджерів розвивати регіональні туристичні ресурси, зокрема етнографічні, для популяризації регіону, залучення коштів та туристичних потоків. Саморегуляція поведінки та саморозвиток мають вагоме значення для майбутнього фахівця, адже, таким чином, визначається вміння реагувати на зміни, удосконалювати професійно значущі якості, а також можливість самореалізації особистості.

Продуктивність професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму виявляється у сформованості **когнітивного компонента готовності**. Володіння майбутнім фахівцем системою професійних знань забезпечує його компетентність у певній галузі знань, формування на їх основі професійно значущих умінь і навичок. Задля дотримання принципу об'єктивності нами проанкетовано 280 студентів 2–4-тих курсів і 48 менеджерів туризму для визначення самооцінки

професійних знань (Додаток Ж.1), а також виконано письмову перевірку роботи серед означеної вибірки (Додаток Ж.3).

Отримані результати наведено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Показники когнітивного компонента
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Показники когнітивного компонента	Відносна частота	
		Студенти 2-4 курсів	Менеджери туризму
1.	Знання про економічні й правові аспекти організації етнографічного туризму	0,16	0,18
2.	Знання про етнографічні туристичні ресурси різних регіонів України	0,22	0,29
3.	Пізнавальна активність, потреба в здобутті необхідних знань	0,18	0,34

Результати самооцінки професійно-значущих знань студентів та менеджерів свідчать про те, що вони отримали певну інформацію про етнографічний туризм. Проте ці знання не є системними і не забезпечують комплексний підхід до організації етнографічного туризму. За показником «Знання про економічні й правові аспекти організації етнографічного туризму» майбутні менеджери оцінили свої знання найнижче (0,16). Рівень ознайомлення з етнографічними туристичними ресурсами регіонів України дещо вищий за попередній показник і дорівнює у студентів 0,22 та 0,29 – у менеджерів. Невисокою виявилася також пізнавальна активність студентів – 0,18. Натомість менеджери туризму відзначили потребу в здобутті нових знань як більш значущу проблему – 0,34.

Для реалізації принципу об'єктивності дослідження нами також проведено контрольну діагностичну роботу, спрямовану на визначення якості знань респондентів із порушеної проблеми.

Узагальнення отриманих презентовано у табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

(констатувальний етап експерименту)

Рівні готовності за когнітивним критерієм	Студенти 2-4 курсів		Менеджери туризму	
	К-сть	%	К-сть	%
Високий	2	0,8	1	1,2
Достатній	79	32,9	24	50
Середній	95	39,6	13	28
Низький	64	26,7	10	20,8
Сума	240	100	48	100

Представлені у таблиці 3.4 результати розглядаємо як дуже низькі. Передусім пояснюємо це відсутністю цілеспрямованої підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ, попри те, що студенти почасти інформовані під час вивчення професійно орієнтованих навчальних дисциплін.

Рівень сформованості показників **комунікативного компонента** готовності до організації етнографічного туризму свідчить про здатність майбутнього менеджера професійно спілкуватися, продуктивно взаємодіяти, налагоджувати контакти, співпрацювати з вітчизняними та іноземними партнерами для розробки, організації та просування етнографічного туризму. Комунікативні характеристики респондентів оцінювали за розробленою автором анкетою та «Методикою визначення комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)» (див. Додаток Ж.4). Результати визначення рівня комунікативної готовності презентовано у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Показники комунікативного компонента

(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Показники комунікативного компонента	Відносна частота	
		Студенти 2-4 курсів	Менеджери туризму
1.	Володіння рідною та іноземними мовами	0,25	0,27
2.	Здійснення професійної та міжособистісної комунікації	0,28	0,31
3.	Орієнтація на взаємодію	0,51	0,68

Як бачимо, найвищі оцінки отримали показники, які орієнтують майбутнього менеджера на професійну взаємодію з іншими людьми: у студентів – 0,51, у менеджерів – 0,68. Показники, які свідчать про рівень володіння рідною та іноземною мовами, а також можливості здійснення професійної та міжособистісної комунікації у всіх респондентів мають низьку оцінку в діапазоні 0,25 – 0,31.

Зазначимо, що такий стан комунікативної готовності майбутніх менеджерів потребує цілеспрямованого формування умінь професійно спілкуватися рідною та іноземною мовами, а також особливостей використання психологічних механізмів формування міжособистісних взаємин у колективі. Мотивами такої діяльності стала висока оцінка студентів орієнтації на взаємодію.

Показники **діяльнісного компонента** свідчать про здатність студентів організовувати етнографічний туризм, опрацьовувати інформацію і виконувати професійні функції на туристичних підприємствах. На нашу думку, саме діяльнісний компонент акумулює зміст перелічених вище показників і визначає можливості професійної самореалізації майбутнього менеджера туризму в умовах практичної діяльності. Результати діагностичного зрізу показників цього компонента наведено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Показники діяльнісного компонента
(констатувальний етап експерименту)

№ з/п.	Показники діяльнісного компонента	Відносна частота	
		Студенти 2-4 курсів	Менеджери туризму
1.	Уміння і навички, необхідні для організації етнографічного туризму	0,16	0,25
2.	Інформаційна компетентність	0,42	0,48
3.	Виконання функцій менеджера туристичного підприємства	0,2	0,27

Найнижчі оцінки, як свідчать результати дослідження, отримали практичні уміння і навички організації етнографічного туризму – 0,16, а також здатність студентів виконувати функції менеджера туристичного підприємства – 0,2. Позитивним аспектом є значно вищий рівень інформаційної компетентності сучасних студентів – 0,42, яка виявляється в їхній готовності до оперативного

пошуку та опрацювання необхідної інформації з різних джерел для розв'язання професійно значущих проблем й умінні використовувати сучасні інформаційні технології в навчальній діяльності. Менеджери туризму показали кращі результати за всіма означеними показниками.

У майбутніх менеджерів необхідно сформувати уміння чітко визначати мету й конкретизувати завдання під час організації етнографічного туризму, окреслювати потреби в ресурсах та оптимальний добір необхідних засобів для успішної реалізації етнографічного туру чи маршруту, а також просувати їх на ринку послуг, презентувати розроблені тури. Технології менеджменту та психологічні прийоми впливу на персонал допоможуть майбутнім менеджерам ефективно здійснювати професійну діяльність.

Загальні результати констатувального етапу експерименту свідчать про те, що готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму не відповідає вимогам рівня, який забезпечуватиме ефективну професійну діяльність у туристичній галузі. Отримані дані також увиразнили передумови впровадження моделі професійної підготовки майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму.

3.2. Дослідження ефективності професійної підготовки менеджерів туризму за умов експериментального навчання

Ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ залежить від низки чинників: змісту навчального матеріалу, використовуваних методів і форм організації навчальної діяльності студентів, компетентності викладачів, пізнавальної активності студентів тощо. При цьому необхідно застосовувати комплексний підхід до організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Різні аспекти професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму враховано під час розробки авторської моделі (див. підрозділ 2.3.). Розглянемо специфіку її впровадження на формувальному етапі експерименту.

Його проведено впродовж 2012–2015 рр. на базі Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

(102 студентів – експериментальна група) та географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (104 студенти – контрольна група).

Реалізацію моделі підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму здійснювали поетапно, забезпечуючи її визначеними нами організаційно-педагогічними умовами (див. підрозділ 2.4).

Теоретичним підґрунтям впровадження моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму стали виокремлені нами методологічні підходи: компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, контекстний, соціокультурний.

Етнографічну підготовку майбутніх менеджерів туризму забезпечували окресленими методологічними підходами до проектування навчального процесу у ВНЗ. Базові компетентності формували під час опанування авторського спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» і поглиблювали їх у процесі реалізації контекстного підходу до проектування змісту дисциплін, які передбачали соціально-гуманітарну, фундаментальну, природничо-наукову та загальноєкономічну підготовку студентів.

Упровадженню розробленої моделі передував аналіз змісту робочих навчальних планів та програм напряму підготовки «Туризм». Завдяки такій роботі, нами було виявлено етнографічний потенціал навчальних дисциплін циклу природничо-наукової та професійної і практичної підготовки і, таким чином, реалізовано контекстний підхід, представлений у Додатку 3.

Під час моделювання змісту навчального матеріалу, послуговувалися рекомендаціями В.Федорченка. А саме: реалізація суб'єктивної позиції студента; використання системи оцінювання, орієнтованої на врахування змін, які відбуваються в суб'єктивному досвіді студента; активізація емоційно-ціннісного ставлення студентів до своєї самостійної діяльності засобами рефлексії [181].

Зокрема, навчальна дисципліна «Основи туризмознавства» мала на меті створення основ для вивчення інших фахових предметів, тобто ознайомлення студентів із базовим глосарієм туристичних дисциплін, основними функціями й умовами розвитку туризму, його місцем у суспільстві та господарській системі, принципами його класифікації [163].

Під час вивчення цього предмета, студенти осмислюють і визначають особливості майбутньої професійної діяльності, готуються до сприйняття фахових знань. У процесі реалізації першого етапу дослідження (мотиваційно-цільового) нами доповнено навчальний матеріал темою «Перспективи розвитку етнотуристичного потенціалу регіонів України». Її зміст спрямовував студентів на усвідомлення ними значення національної етнокультурної спадщини в туристичній галузі, формування уявлень про специфіку етноресурсів різних регіонів України та державну підтримку цього виду туризму.

Навчальна дисципліна «Туристичне краєзнавство» передбачала ознайомлення студентів із рекреаційними ресурсами краю, курортно-відпочинковою інфраструктурою, проблемами і перспективами розвитку туристичної галузі в регіоні [123].

У контексті порушеної проблеми слід доповнити знання студентів відомостями про етнографічно-туристичний потенціал краю. Тема «Етнографічний туризм у системі краєзнавчо-туристичної діяльності» стала органічним складником змісту навчальної дисципліни. Майбутні фахівці туристичної галузі ознайомилися з поняттям «етнографічний туризм», перспективами його розвитку на Прикарпатті, особливостями матеріальної і духовної культури, які становлять інтерес для різних категорій споживачів туристичних послуг, рівнем розвитку інфраструктури в регіоні тощо.

Метою вивчення дисципліни «Туристичне країнознавство» стало формування у студентів знань з теорії та методики країнознавчого аналізу для сфери туризму, туристської специфіки окремих регіонів, країн та туристських центрів. У студентів формуються уявлення про особливості політичного та просторово-територіального устрою країн світу, основні концепції

країнознавчих досліджень, фізико-географічні характеристики туристських макрорегіонів, відомості про туристські ресурси країн світу та їхню галузеву специфіку.

Слід зауважити, що етнографічний туризм вважається перспективним напрямом розвитку галузі та останнім часом викликає інтерес у туристів із різних країн.

Майбутніх менеджерів необхідно ознайомити з досвідом використання етнографічних ресурсів у туристичній галузі в Канаді, Австралії, США та країнах Азії, Африки, Європи. Отож нами запропоновано для вивчення тему «Етнографічний туризм як засіб пізнання автентичної культури народів світу».

Навчальну дисципліну «Географія туризму» спрямовували на здобуття майбутніми фахівцями туристичної галузі професійних знань із теорії і методології географічних досліджень і туристичного ресурсознавства, формування світогляду щодо територіальної організації та умов розвитку спеціалізованих видів туризму в регіонах та країнах світу.

У контексті вивчення дисципліни запропонували доповнити зміст теоретичними та практичними аспектами проблеми географії етнографічного туризму орієнтовною тематикою занять: «Етнографічні ресурси туризму», «Географія етнографічного туризму», «Туристичні ресурси історико-етнографічних регіонів України» тощо. Під час занять за вказаними темами студенти ознайомилися з ресурсами матеріальної та духовної культури різних етносів, географічною характеристикою етнографічного туризму, традиціями, обрядами, національною кухнею, традиційним житлом, особливостями народних промислів і ремесел, етнографічними фестивалями, святами, анімаційними шоу, які викликають інтерес у туристів і відбуваються в різних частинах світу і в Україні зокрема.

Здобуті знання стали інформаційним підґрунтям для формування програм перебування туристів та розробки спеціалізованих турів.

Реалізація етнографічного контексту виокремлених дисциплін співвідноситься з першим етапом професійно-практичної підготовки майбутніх

менеджерів туризму, *мотиваційно-ціннісним*, що триває з II до IV семестр. На цьому етапі відбувається постановка цілей, окреслення завдань і обґрунтування мотивів навчання майбутніх менеджерів туризму; формуються психологічні новоутворення, пов'язані з професійним становленням особистості.

Здійснена нами робота забезпечувала визначення можливостей навчальних дисциплін щодо підготовки фахівців туристичної галузі до організації етнографічного туризму та формування конкурентоспроможного професіонала.

Водночас із формуванням мотиваційно-ціннісного складника особистості (внутрішньої потреби розвивати етнографічний туризм), студенти опановували уявленнями про сутність поняття «етнографічний туризм», етнографічні ресурси світу й України, можливості їх розвитку та популяризації. Зазначаємо, що на цьому етапі зrealізовано першу організаційно-педагогічну умову: *активізація мотивації майбутнього менеджера туризму до розвитку етнографічного потенціалу регіону, емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.*

Задля досягнення мети нами було запропоновано використання інноваційних технологій водночас із традиційними формами і методами навчання у вищій школі. При цьому ми керувалися такими положеннями:

- 1) активна участь студента в процесі навчання (проти пасивного засвоєння інформації);
- 2) можливості прикладного використання знань у реальних умовах;
- 3) наведення концепцій і знань у найрізноманітніших формах, а не лише в текстовій;
- 4) підхід до навчання як до колективної, а не індивідуальної діяльності;
- 5) акцентування уваги на формуванні здатності працювати з навчальним матеріалом, а не на запам'ятовуванні інформації [189].

В.Франкл вважає, що основне завдання освіти полягає не в передачі традицій і знань, а у «...формуванні здібностей віднаходити унікальний зміст» [191, с. 295].

На цьому етапі та в подальшому здійснювали активну співпрацю із викладачами виокремлених навчальних дисциплін для реалізації контекстного підходу до навчально-виховного процесу. Усі учасники експерименту отримали розробки занять з використанням інноваційних технологій і консультації щодо їх практичного впровадження.

У процесі добору навчальних матеріалів і моделювання занять керувалися розробленою О.Комар методикою інтерактивних форм організації навчання у ВНЗ. Під час впровадження авторського спецкурсу та занять з іноземної мови також враховували вказані рекомендації, у яких дослідниця зазначає, що інтерактивна лекція має певну структуру, а методичні прийоми при цьому повинні співвідноситися і з структурою і забезпечувати високий рівень активності студента як «...суб'єкта педагогічної взаємодії, здатного самостійно організовувати свою діяльність специфічно направлену на розв'язання конкретних професійно-орієнтованих завдань» [86, с. 244]. Наводимо приклад проведення лекції «Перспективи розвитку етнотуристичного потенціалу регіонів України» за методикою О.Комар (табл. 3.7).

Таблиця 3.7.

Інтерактивна лекція на тему «Перспективи розвитку етнотуристичного потенціалу регіонів України»

(за методикою О.Комар)

<i>Структурні компоненти лекції</i>	<i>Зміст роботи викладача для активізації навчальної діяльності студентів (можливі прийоми)</i>
1. Мотивація діяльності слухачів (привернення уваги до теми).	Пояснення значущості проблеми розвитку етнотуристичного потенціалу регіонів України; бесіда про своєрідність духовної та матеріальної культури. Проблемне завдання: «Доведіть значущість етнокультурної спадщини у туристичній галузі».

Продовження таблиці 3.7

2.Представлення теми, плану, очікуваних результатів, списку рекомендованої літератури.	Запис теми і плану лекційного заняття студентами. Ознайомлення з джерелами інформації щодо окресленої проблеми. Формулювання очікувань студентів (інтерактивна вправа «Мікрофон») і їх запис.
3.Постановка питань, проблемних завдань, на яких буде зосереджено увагу.	Основні питання, які виникають у контексті порушеної проблеми, записані на дошці: - перспективні напрями розвитку туризму в Україні; - роль етнографічної специфіки регіонів у розвитку туризму; - особливості етнічних груп, які проживають на території України; - передумови розвитку етнографічного туризму в Україні.
4.Виклад основних питань лекції з висновками до кожного.	Формулювання студентами висновків до кожного з питань лекції: - умови, необхідні для розвитку різних видів туризму в регіонах України (вправа «Незакінчене речення»); - етнографічний туризм (вправа «Асоціативний куш»); - труднощі застосування етнічної культури в туризмі та можливі шляхи їх подолання (робота в парах).
5.Загальні висновки до теми лекції.	Формулювання студентами висновків у процесі складання таблиці «Етнотуристичні ресурси України та умови їх використання».
6.Перевірка результатів засвоєння.	Аналіз висловлених на початку лекції очікуваних результатів і проблемних питань, які виникли в процесі вивчення теми лекції.

Оскільки організація етнографічного туризму потребує комплексного підходу, урахування державних стандартів, нормативно-правового регулювання, ліцензування та сертифікації підприємств, просування турпродукту, вважаємо за необхідне виокремити й доповнити дисципліни циклу професійної та практичної підготовки. А саме: «Організація туризму», «Організація екскурсійної діяльності», «Менеджмент туризму», «Маркетинг у туризмі», «Економіка туристичного підприємства».

За нашими переконаннями, перелічені навчальні предмети повинні інтегруватися з розділами і темами, які неподільно функціонують із

організацією етнографічного туризму в Україні і, зокрема, в Івано-Франківській області.

Наступність викладу етнографічно-туристичної інформації зумовлена визначеними етапами підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму (див. підрозділ 2.3)

Наповнення дисциплін етнографічно-туристичним змістом здійснювали в руслі рекомендацій Н. Фоменко [187] і передбачили такі аспекти підготовки:

- визначили пріоритетні та специфічні принципи добору та структурування змісту професійної туристської підготовки: аксіологічний, рекреаційний, галузево-економічний, діяльнісно-економічний;

- урахували загальнокультурний, загальнопрофесійний і спеціальний виміри змісту підготовки студентів до організації етнографічного туризму;

- основою змісту визначено державний компонент із одночасним урахуванням варіативного компонента, обумовленого особливостями регіону та особистісними інтересами;

- системність розробленої навчально-програмної документації;

- забезпечення достатнього рівня відкритості, гнучкості, варіативності, універсальності, технологічності й діагностичності навчально-програмної документації задля об'єктивної оцінки якості підготовки фахівців туризму.

Етнографічну інформацію у змісті дисциплін викладали логічно й послідовно, охоплюючи специфічні аспекти організації етнографічного туризму, не порушуючи логіки професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

До прикладу, під час вивчення запланованої теми «Формування туристського ринку України» необхідно було назвати серед перспективних напрямів етнографічний туризм, який можна реалізовувати як самостійний вид і доповнювати традиційні – рекреаційний, культурний, пізнавальний, діловий, сільський тощо.

При цьому слід вказувати цільову аудиторію, рівень туристичної інфраструктури окремих історико-етнографічних регіонів України, регіональні

органи регулювання туристської діяльності, перспективи створення спеціалізованих туристичних фірм, які могли б розробляти, пропагувати й поширювати з-поміж споживачів етнографічні маршрути.

Для здійснення такої діяльності необхідним стало опрацювання інформації з перелічених дисциплін. Водночас така підготовка слугувала теоретичним і практичним підґрунтям для вивчення авторського спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика».

Вивчення спецкурсу (Додаток К) та дисциплін професійно орієнтованого циклу забезпечували змістове наповнення наступного етапу впровадження розробленої нами моделі – *когнітивного (V – VI семестри)*, реалізуючи другу організаційно-педагогічну умову: етнографічне наповнення змістового компонента виокремлених дисциплін.

У процесі здійснення експериментального навчання, згідно з авторською моделлю, продовжували використання інноваційних методів навчання і форм організації навчальної діяльності студентів.

Зокрема, для аналізу й систематизації одержаної інформації застосовували технології концепт-карт і колажування, які передбачали групування навчального матеріалу на основі використання семантичних, образних, ситуативних асоціацій, різних видів схематичної систематизації інформації (побудова опорних схем на основі тексту) та орієнтовані на створення професійного значущого мислення майбутнього менеджера, розвитку його пізнавальної мотивації.

Як відомо, графічне представлення певної інформації сприяє кращому запам'ятовуванню, стимулює мисленнєві процеси, забезпечує цілісність матеріалу, дозволяє виявити сутність проблеми. Одним із засобів графічного подання навчального матеріалу обрали побудову концепт-карт – технологію візуалізації відношень між різними концептами (поняттями, ідеями, уявленнями) [139].

Зазначимо, що в українській мові можуть застосовуватися як синонімічні до означеного й такі поняття: «карти пам'яті», «карти розуму», «інтелект-карти» тощо. Надалі послуговуватимемося категорією «концепт-карта».

Окремі поняття представлені «боксом», лінії зв'язку забезпечували фразами «відомий як...», «призводить до...», «потрібно для...» тощо. Таким способом відтворювалася логічна структура навчального матеріалу, зв'язок між окремими поняттями та категоріями. Технологію застосування концепт-карт як способу представлення і зв'язування думок, засобу інтенсифікації навчального процесу під час викладання наукових дисциплін використовували відповідно до розробок професора Корнуельського університету Дж. Новака [139].

В експериментальному дослідженні нами використано традиційні концепт-карти: на аркуші паперу в центрі зображували геометричну фігуру (овал, прямокутник) з описом основної мети чи поставленої проблеми. Від центрального елемента відходять гілки з визначенням спрямування до головних аспектів порушеної проблеми і надалі – до дрібніших підрозділів. Розділи й підрозділи розташовували навколо центральної теми. У процесі дослідження застосовували означену технологію під час лекційних і практичних занять.

Наступною використовуваною нами технологією знаходження професійно-значущих асоціацій стало колажування. Завдяки її впровадженню на заняттях створювали атмосферу творчості, розвивали аналітичне мислення, стимулювали образне бачення дійсності. Методика використання колажу в навчальній діяльності передбачала:

- 1) групування образотворчих, звукових, текстових матеріалів навколо ключового поняття за принципом асоціативного нарощування;
- 2) організацію навчального матеріалу в блок-колаж;
- 3) безпосередню навчальну роботу з вивчення предметних матеріалів блоку-колажу.

Колажування сприяло стимулюванню функціонування всіх аналізаторів, що розглядали ефективним під час повідомлення нового матеріалу згідно з теоретичною підготовкою, а також дієвим засобом контролю та

застосування вивченого матеріалу під час практичної й дослідницької підготовки майбутнього фахівця.

У процесі вивчення авторського спецкурсу активно використовували технології концепт-карт і колажування. Приміром, за тематикою таких практичних завдань: «Етнографічний туризм», «Скансен як форма організації етнографічного туризму», «Етнографічні фестивалі Прикарпаття» тощо.

3. *Розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму у процесі формування їх комунікативної компетентності (опанування іноземною мовою (англійською), діалогізація процесу навчання, моделювання комунікативних ситуацій).*

Формування комунікативного компонента готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму здійснювали під час вивчення іноземної мови, спецкурсу й дисциплін професійної та практичної спрямованості.

Наголосимо, що в сучасному навчально-виховному процесі вищого навчального закладу все ще недостатньо ефективною є взаємодія студентів, які обмежуються лише заучуванням і відтворенням уже готових, представлених у навчальних посібниках діалогів і ситуацій. Особливо, якщо при цьому домінує установка на емоційно-сміслову нейтральність висловлювань.

Вважали за необхідне акцентувати увагу на реалізації таких засобів спілкування: візуальний контакт, імпліцитні смисли, інтонація, паузи, темп, тембр голосу, невербальні компоненти мови та ін.

Під час організації рольових ігор, драматизацій, моделювання комунікативних ситуацій (скажімо, бесіда з клієнтами в офісі туристської фірми, бронювання туру, бронювання номера в готелі, розв'язання можливих проблем у готелі та ін.) наголошували на важливості приділяти увагу не лише відпрацюванню необхідних граматичних структур і лексичних одиниць, а й роз'ясненню оптимальних у таких ситуаціях мовних тактик, створенню можливого сценарію комунікації тощо.

Такі матеріали повинні бути цікавими з професійної точки зору і сприяти підготовці до майбутньої професійної діяльності та подальшого професійного розвитку.

Окрім питань, використовували завдання, у яких необхідно було висловити згоду / незгоду із наведеними висловлюваннями, представити власну інтерпретацію висловлювань, обґрунтувати своє ставлення до обговорюваної проблеми, провести обговорення в мікрогрупах, скласти монолог з теми і т.д.

У процесі обговорень і дискусій зіставлялися різноманітні ціннісно-сміслові установки, ціннісні позиції. Відповідно формували досвід студентів із публічної аргументації власної точки зору, вслуховування в аргументацію партнерів зі спілкування, прийняття/неприйняття чужої ціннісно-сміслові позиції, групової взаємодії, співпраці в пошуку оптимального рішення та ін.

Зокрема, іноземна мова (за професійним спрямуванням) цілепокладалася на формування необхідної комунікативної спроможності у сферах професійного та ситуативного спілкування в усній і письмовій формах, навичок практичного володіння іноземною мовою в різних видах мовленнєвої діяльності в обсязі тематики, що зумовлена професійними потребами; оволодіння новітньою фаховою інформацією засобами іноземних джерел.

Студенти спеціальності «Туризм» під час різних видів мовленнєвої діяльності, аудіювання, говоріння, діалогічного мовлення, читання, письма та перекладу опрацьовували професійно значущу інформацію, вчилися працювати з іноземними джерелами, пізнавали культуру, традиції та діловий етикет різних країн.

Важливим розглядали розвиток комунікативних навичок у певних професійних ситуаціях, умінь обмінюватися інформацією, бути ефективним учасником міжкультурної комунікації, що вважали особливо актуальним для менеджера туризму.

Зміст навчального матеріалу спрямовували на формування сучасних уявлень студентів про досліджувані сфери, професійні обов'язки фахівців, уміння давати визначення та формулювати основні поняття туризму,

гостинності, інформацію країнознавчого й соціокультурного змісту. У навчальному матеріалі з іноземної мови за обов'язкове розглядали відображення сучасного стану та напрямів розвитку туристської індустрії в Україні й у світі.

У процесі вивчення іноземної мови звертали увагу на розвиток умінь налагоджувати і підтримувати діалог, а також на формування навичок висловлювати свою точку зору (користуючись доступними засобами іноземної мови), аргументувати думки, вміння слухати і чути партнера у спілкуванні, розпізнавати і адекватно інтерпретувати позиції співрозмовника.

У контексті порушеної в дисертації проблеми моделювали навчальний процес на засадах діалогізації, пропонуючи майбутнім менеджерам комунікативні ситуації, лекційні матеріали англійською мовою.

Професійне спрямування іноземної мови забезпечували етнографічно-змістовим наповненням комунікативних ситуацій, проблемних завдань, ділових ігор, а також нетрадиційних форм занять. Зокрема, нами було проведено цикл навчальних занять англійською мовою з метою вивчення теми «Етнографічний туризм на Прикарпатті».

Найбільш оптимальним розглядаємо презентування етнографічного матеріалу англійською мовою у формі лекції-візуалізації.

Реалізований під час цього процесу принцип наочності забезпечував успішне сприймання і запам'ятовування навчального матеріалу, активізацію навчальної діяльності студентів, виявлення сутності порушених проблем. З цього приводу вчені наголошують, що «...викладання лекції-візуалізації полягає у зв'язаному, розгорнутому коментуванні підготовлених візуальних матеріалів, які повністю розкривають тему лекції. Ці матеріали мають забезпечувати систематизацію знань студентів, надання нової інформації, створення проблемних ситуацій та можливостей їх вирішення» [116, с. 221].

Таку форму роботи спрямовували на формування професійного мислення студентів, адже вона їх вчить перетворювати усну й письмову інформацію у

візуальну форму за допомогою аналізу й синтезу, узагальнення й систематизації змісту навчання.

Нами було застосовано такі методичні прийоми навчання:

- використання найбільш цікавих фактів, простих і яскравих прикладів для висвітлення теоретичних положень;
- доведення зв'язку між навчальним матеріалом і практикою, аргументування його значення задля здійснення майбутньої професійної діяльності менеджера туризму;
- використання наочних посібників і технічних засобів навчання;
- актуалізація у змісті лекції інформації, яка була необхідною для наступних практичних занять;
- орієнтація на використовувані джерела інформації зі спрямуванням студентів до самостійного навчання.

Під час лекційного викладу навчальних матеріалів ми дотримувалися певних етапів. А саме:

1. Мотивація студентів до нової форми засвоєння навчального матеріалу. Повідомлення теми і мети заняття, окреслення основних завдань. Ознайомлення з планом заняття. Для формування мотивації вважали за необхідне пропонувати цікавий факт, проілюстрований мультимедійними засобами, проблемне запитання тощо;

2. Формулювання і виклад навчального матеріалу. На початку вивчення кожного питання забезпечували його візуалізацію на опорних слайдах презентації, використовували різні форми наочності: наочні, зображувальні або символічні. У процесі викладу навчального матеріалу робили доцільні паузи для того, щоб студенти мали змогу записати основні поняття, зрозуміти й усвідомити інформацію. Наприкінці викладу кожного питання пропонували проблемну ситуацію, представлену у відео- або фотоматеріалах.

3. Заключний етап заняття полягав у пригадуванні основних понять, формулюванні його підсумків у формі фронтальної бесіди.

У Додатку Л.1 презентовано план-конспект лекції-візуалізації англійською мовою «*Ethnographic tourism of Hutsulshchyna*» («Етнографічний туризм Гуцульщини»). Візуальне зображення навчальної інформації значно полегшувало сприйняття матеріалу іноземною мовою. Студенти мали змогу побачити основні туристичні атракції Гуцульщини як одного із найбільш привабливих етнографічних регіонів Івано-Франківщини.

Словесний супровід сприяв формуванню в майбутніх менеджерів навичок сприймання і розуміння професійно значущої інформації англійською мовою. Такий підхід забезпечував уміння майбутніх менеджерів представляти туристичний продукт іноземним партнерам та пропагувати його на міжнародному ринку.

Для систематизації та узагальнення вивченого матеріалу студентам пропонували завдання до практичного заняття, приміром, підготувати концепт-карти на тему: «*Organization of ethnographic tourism in Hutsulshchyna*» («Організація етнографічного туризму Гуцульщини») (див. додаток Л.2).

Таким чином, формували здатність студента організовувати свою іншомовну діяльність відповідно до ситуацій професійного спілкування. Слід зазначити, що процес навчання іноземних мов спрямовували не лише на читання літератури за фахом та розвиток умінь орієнтуватися в потоці професійної інформації, а й на засвоєння спеціальної лексики й термінології.

У процесі навчання велику увагу приділяли роботі з текстами, як джерелами необхідних лексичних і термінологічних одиниць, а також новітньої інформації за профілем професійної підготовки. Оскільки мету навчання вбачали у формуванні здатності майбутнього фахівця використовувати іноземну мову, як інструмент реального спілкування в полікультурному суспільному просторі, тексти були автентичними: оригінальні тексти, створювані для реальних умов спілкування, а не для вузько витлумачених навчальних ситуацій, цінні в пізнавальному відношенні, що відображали особливості професії, життя і культури країни, мова якої вивчається.

Корисними виявилися використовувані прагматичні тексти, статті із журналів і газет, ресурси Інтернету, а також завдання на розуміння змісту тексту (до прикладу, відповіді на запитання за змістом; визначення відповідності наведених висловлювань змісту; складання таблиць або схем за текстом), а також творчі завдання, що дозволяли зрозуміти основну ідею, інтерпретувати власне бачення проблеми тощо.

Ефективними при цьому розглядали передтекстові завдання (скажімо, обговорення питань за темою тексту, прогнозування змісту тексту згідно із заголовком, фотографіями, ілюстраціями тощо), а також завдання після прочитування (передати короткий зміст тексту і висловити власне розуміння основної ідеї, висловити своє ставлення до представленої в тексті проблеми, знайти додаткові матеріали за темою тощо).

До прикладу, у процесі іншомовної підготовки майбутніх менеджерів туризму пропонували для опрацювання посібник J.Wang. «Is tourism education meeting the needs of the tourism industry? An Australian case study» (Canberra, 2008). Студенти виконували такі завдання:

- спрогнозувати зміст тексту за заголовком;
- обговорити питання, що стосуються теми;
- знайти в тексті характеристики сучасного менеджера туризму в Австралії;
- порівняти особливості практичної й теоретичної підготовки менеджерів туризму в Австралії та Україні.

Щодо організації етнографічного туризму, на заняттях з іноземної мови (за професійним спрямуванням) пропонували майбутнім менеджерам проаналізувати інтернет-ресурси, які містять інформацію про досвід розвитку цього виду туризму у Австралії (www.tourism.australia.com/aboriginal/) та Канаді (<http://www.ksan.org/index.htm>). Групові й індивідуальні завдання для студентів полягали в тому, щоб:

- проаналізувати етнографічну специфіку кожного регіону й підготувати коротке повідомлення (монологічне) іноземною мовою;

- створити рекламний проект іноземною мовою (усна чи письмова форма) етнографічного туру для різних типів цільової аудиторії;

- порівняти особливості організації етнографічного туризму в Австралії, Канаді та одному із історико-етнографічних регіонів Прикарпаття (Бойківщина, Гуцульщина, Опілля).

Таку роботу пропонували здійснювати в ситуаціях, коли студенти вже ознайомилися з особливостями організації етнографічного туризму за кордоном та в Україні. У цьому випадку реалізовували принцип міжпредметних зв'язків і професійного спрямування навчального матеріалу; формували вміння студентів аналізувати та узагальнювати інформацію, висловлюватися іноземною мовою, впливати на цільову аудиторію, стимулювали розвиток логічного мислення.

У створюваних ситуаціях професійного спрямування вважали за необхідне звертати увагу на моделювання соціального та предметного змісту майбутньої професійної діяльності. Це допомагало студентам усвідомити її сутність, вимоги до професіонала, подумки побудувати образ фахівця, здатного ефективно виконувати поставлені завдання, співвіднести його з образом власного «Я» і розробити стратегію дій, спрямовану на досягнення очікуваного результату.

До основних видів роботи відносимо розігрування комунікативних ситуацій, обговорення професійно значущих питань, дискусії, а також рольові ігри, драматизації, інтерв'ю.

Під час вивчення спецкурсу, зокрема на практичних заняттях, студентам були запропоновані різноманітні комунікативні ситуації, рольові ігри, які спрямовували на формування навичок професійного спілкування, налагодження міжособистісних зв'язків, вміння керувати власним психоемоційним станом у професійно значущих ситуаціях. При цьому спиралися на рекомендації І.Писаревського та С.Александрової [125] й адаптували їх відповідно до підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Тематика й змістове наповнення таких завдань презентовано в Додатку М.

Четвертий етап формувального експерименту – *професійно-діяльнісний* (VII – VIII семестри) – мав на меті *реалізацію суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму.*

Як відомо, менеджера туризму необхідно підготувати до виробничої, організаційно-управлінської та дослідницької діяльності в туристичній галузі. Її забезпечують опануванням професійно орієнтованих дисциплін та проходженням різних видів практики. Узагальнення здобутих знань, умінь, досвіду навчально-професійної діяльності ефективно здійснювали засобами інноваційних технологій (ділові ігри, проектні технології, професійні тренінги тощо), а також у процесі комплексної виробничої практики за фахом (4 курс).

Отож на цьому етапі акцентували увагу на практичних аспектах організації етнографічного туризму, проблемах, які можуть виникнути в майбутній професійній діяльності менеджерів туризму.

Відтак вважали за доцільне використовувати такі методи і форми організації навчання: ділові ігри, проектні технології, професійні тренінги, а також проходження виробничої практики на туристичних підприємствах.

За визначенням П.Щербаня, ділова гра є певною мірою імітацією професійної діяльності; у діловій грі відбувається діалог на професійному рівні, зіткнення різних думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, їх обґрунтування і зміцнення, що веде до виникнення нових знань та уявлень, допомагає набути досвіду професійної діяльності [203, с. 31].

У процесі формувального етапу експерименту дотримувалися поетапності організації ділових ігор за такими етапами, які подає В.Полуда з метою професійної підготовки фахівців сфери туризму й обслуговування:

I етап (підготовчий): ознайомлення з метою та завданнями ділової гри, її змістом; розподіл ролей, вивчення кожним учасником умов гри та відпрацювання стратегії поведінки (у грі відповідно до отриманої ролі) на наступних етапах.

II етап: розв'язання професійних ситуацій.

III етап: оцінка та аналіз відповідей щодо кожної ситуації.

IV етап: підбиття підсумків ділової гри. Аналіз рівня професійної компетентності учасників гри щодо організації й технології роботи служби обслуговування [129, с. 386].

Теми ділових ігор підпорядковували проблематиці нашого дослідження і передбачали створення уявних ситуацій професійної діяльності менеджерів туризму із розподілом ролей та дотриманням певних вимог.

Наводимо орієнтовну тематику таких ігор: «Якості сучасного менеджера», «Співбесіда з працедавцем», «Просування нового турпродукту (етнографічна екскурсія)», «Етнографічний тур для іноземців», «Презентація музею просто неба» та ін.

Використання в процесі навчання проектних завдань розглядали ефективним засобом формування професійних умінь і особистісних якостей майбутніх фахівців. *Проектну технологію* організовували на основі взаємодії студентів у групі; вони брали індивідуальну та колективну відповідальність щодо виконання навчальних завдань. Загалом це створювало умови для взаємодії і співпраці викладача зі студентами, взаємин студентів між собою, також слугувало формуванню навичок роботи в команді.

Проектна технологія передбачає розв'язання певної проблеми, її докладну розробку і спрямована на отримання та презентацію результату, який можна застосувати в реальній практичній діяльності.

Для досягнення очікуваних результатів у проектній діяльності студентів спонукали до самостійного мислення, використання міжпредметних зв'язків, залучаючи для цього знання з різних дисциплін, їхнього особистого досвіду, необхідних умінь прогнозувати результати різних варіантів розв'язання проблеми і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

У різноманітних видах проектів за результатами дослідження доцільними видаються виконання проектних завдань із фаховою спрямованістю, що становлять для студентів професійний інтерес (приміром, підготовка та презентація етнографічних проектів фірм і компаній сфери обслуговування; розробка рекламних проектів туристських компаній; просування туристської

продукції; розробка етнографічних маршрутів; організація та проведення етнографічних екскурсій для різних категорій туристів та ін.).

Результати виконаної роботи оформлювали у вигляді презентацій з використанням комп'ютерних технологій.

Студенти експериментальної групи мали змогу створювати проекти в процесі вивчення розробленого нами спецкурсу і презентувати їх під час підсумкового заняття у формі круглого столу «У мене є ідея!!!». Тематикою проектів стали: гастрономічний тур «Гуцульські смаколики» (для іноземних туристів), «Духовна спадщина Бойківщини» (для різних груп туристів), «Живе джерело народного мистецтва» з відвідуванням фестивалів народної творчості та етнографічних музеїв Коломийщини, «Майстер-клас народних ремесел Покуття» (для груп дітей різного віку), анімаційна програма «Мальовниче Прикарпаття» (для різних груп туристів) та ін.

Надзвичайно перспективним вважаємо включення до навчального процесу такого виду практико-орієнтованих технологій, як тренінги. Їх тлумачили як комплекс вправ, що здійснюються планомірно задля формування й удосконалення умінь і навичок ефективної діяльності. Його здійснювали за методикою, яку розроблено на науковій основі за керівництва кваліфікованого фахівця [137, с. 70].

Під час тренінгу здійснювали «навчання через дію». Викладач ставав організатором і консультантом, освітню діяльність будували без повідомлення готових знання, натомість спрямовували студентів на розв'язання типових проблем.

Однією із важливих умов успішного використання тренінгу розглядали чітке планування: формулювання теми, виокремлення основних питань, розробку докладного сценарію до кожного з них, установлення часових обмежень та вивчення конкретної проблеми.

Як зазначає Г.Ковальчук, «...тренінг є запланованим процесом модифікації (зміни) ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається,

шляхом набуття навчального досвіду, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі» [82, с. 216].

Наступною умовою успішності під час планування тренінгового курсу розглядали добір матеріалу для викладання. Його розподіляли таким чином, щоб кожне заняття охоплювало *мотивацію, інформаційну частину (блок інформації), практичне застосування набутих знань, рефлексію(повторення)*.

Вибір оптимальної для тренінгу техніки узалежнювали від низки чинників. А саме:

- мета тренінгової програми – якщо студентам необхідно презентувати важливі відомості, використовували інформаційні техніки (лекція в поєднанні із груповими дискусіями); для формування практичних навичок – імітаційні ігри; для усунення технологічних помилок – кейс-стаді. Проте можливими були одночасні поєднання кількох технік;

- оцінка її ефективності, визначення досягнутих результатів. Критерії оцінювання поділяли на внутрішні та зовнішні. Внутрішні – характеризували особистісний аспект (оцінка корисності тренінгу студентами, демонстрація досягнень у тренінгових вправах тощо). Зовнішні – вплив тренінгу на реальну діяльність (зміни ефективності праці на робочому місці та в роботі підрозділу під час практики).

Тематика тренінгів була різноманітною, однак обов'язково пов'язувалась із майбутньою професійною діяльністю та була особистісно значуща для студентів.

Нами проведено такі тренінгові заняття: «Самоменеджемент сучасного фахівця туристичної галузі», «Психологія роботи з клієнтом», «Організація продажу етнографічного туру» та ін.

Узагальнення й практичне застосування отриманих у процесі навчання знань та навичок студентів відбувалося під час їхньої виробничої практики. На цьому етапі їх ознайомлювали із комплексом типових завдань управлінської, маркетингової, комерційно-технологічної та планово-економічної діяльності певного підприємства туристичного напрямку. Окрім цього, студенти повинні

були виконати вимоги робочої програми щодо проходження виробничої практики, пропонували їм завдання, дотичні до теми дослідження.

Студенти отримали таке завдання: розробити етнографічно-туристичні маршрути різними історико-етнографічними регіонами Івано-Франківської області.

Підготовка майбутніх менеджерів туризму до розробки нових етнографічних маршрутів передбачала їх ознайомлення з принципами, методикою та алгоритмом роботи.

Принципи організації туристичного продукту студенти вивчали під час опанування спецкурсом, зокрема:

- безпека (усіх складників туру і на всіх етапах його проходження);
 - комфортність (задоволення життєвих потреб у проживанні, харчуванні, транспортуванні та інших послугах на рівні (по можливості) не нижчому аніж на постійному місці проживання), тобто забезпечення якісного обслуговування під час подорожування;
 - ергономічність (відповідність турпродукту та його складників фізіологічним та психологічним потребам туриста);
 - достатність послуг, що пропонуються для задоволення потреб туриста під час подорожі, для реалізації мети мандрівки;
 - категоріальна відповідність (всі складники туру повинні відповідати заявленому класу обслуговування);
 - конкурентоздатність (забезпечення прибутковості в діяльності турфірми)
- [100, с. 24].

Методика розробки туру ґрунтувалася на логічності побудови траси маршруту із урахуванням вищезазначених принципів. При цьому менеджери домагалися забезпечення синхронності роботи постачальників та посередників, залучених до обслуговування туристів. Для того, щоб узгодити зусилля колективу турфірми, зменшити час на проведення підготовчої роботи, технологію створення етнографічного туру описували із зазначенням видів робіт, які має виконувати кожен учасник виробничого процесу.

Відтак студенти керувалися методичними рекомендаціями до проходження практик щодо етапів розробки нового маршруту. А саме:

- перевірка наявності етнографічних ресурсів у регіоні, інфраструктури надання послуг та встановлення адекватності інформації, що надійшла раніше;
- дослідження ринку потенційного попиту (специфіка цільової аудиторії);
- пошук партнерів-постачальників товарів та послуг (етнографічний продукт);
- підготовка угод (контрактів) про співробітництво з постачальниками турпослуг та реалізаторами турпродукту (турагентами) і проведення перемовин;
- інформаційно-методичне забезпечення туру (складання програми перебування, інформаційних листів, калькуляції, паспорта туристичного маршруту тощо);
- реклама і реалізація етнографічних турів споживачам; оформлення документів для здійснення подорожі;
- підготовка та призначення кадрів на маршрут;
- безпосереднє обслуговування туристів і контроль за наданням певної кількості та якості послуг, інших видів робіт.

Узагальнений алгоритм створення туристичного продукту представлено в Додатку Н.

3.3. Динаміка формування готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Організацію дослідницько-експериментальної роботи цілепокладали на доведення ефективності розробленої нами моделі підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ до організації етнографічного туризму. Задля визначення ефективності проведеної роботи нами здійснено моніторинг навчальних досягнень майбутніх менеджерів туризму з питань організації етнографічного туризму. Вважали, що оцінка рівня готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності за допомогою моніторингу сприяє продуктивності

взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу ВНЗ, дозволяє сформувати навички адекватної самооцінки, увиразнити тенденцію до особистісного та професійного становлення фахівця.

Як зазначалося вище, формувальний етап експерименту було проведено впродовж 2012 – 2015 рр. на базі Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Навчальні заклади, у яких організували експериментальну роботу, отримали комплект матеріалів із розробленого нами спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика», також консультативну допомогу щодо організації і проведення лекцій і практичних занять із використанням пропонованих нами форм і методів навчальної діяльності студентів.

Процедура експерименту передбачала застосування авторської моделі підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ до організації етнографічного туризму. У контрольній групі навчальний процес здійснювали за традиційною методикою і змістом, які передбачені Державним стандартом вищої освіти України.

До експериментального навчання було залучено 206 студентів: експериментальні групи налічували 102, а контрольні – 104 студенти.

Академічні групи студентів дібрано із відносно однаковими умовами навчання:

- студенти ЕГ і КГ до експерименту навчалися за однаковими програмами і підручниками;
- в обох групах працювали досвідчені й молоді педагоги;
- контингент груп становили студенти з відносно однаковим рівнем успішності.

У КГ та ЕГ рівень готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму досліджувався за основними критеріями на початку

експерименту (вихідні дані) і після спецкурсу та проходження виробничої практики – діагностичний зріз у вигляді проведення кінцевого анкетування і тестових завдань (кінцеві дані).

Анкетування проходило у два етапи – до початку формувального етапу експерименту і одразу по його закінченні, як підсумок проведеного експерименту. Студентам пропонували здійснити самооцінку наявного рівня цілей і мотивів, їхніх знань, умінь і навичок, особистісних якостей, індивідуально-психологічних характеристик, якими мав би володіти майбутній менеджер для успішної організації етнографічного туризму.

Для такої діагностики нами використано 4-компонентний опитувальний лист, який, ураховуючи визначені нами критерії, мав на меті діагностувати сформованість готовності майбутнього менеджера туризму за мотиваційно-цільовим, когнітивним, комунікативним та діяльнісним компонентами. Самооцінку респонденти здійснювали за 5-бальною шкалою згідно із визначеними ознаками в усіх чотирьох компонентах.

Отримані таким чином дані в ЕГ і КГ до формувального етапу та після нього зведені в таблицю, що складається відповідно до рівня сформованості досліджуваних ознак, а також для наочності зображені графічно, що дозволяє отримати якісний результат на основі аналізу табличних даних і графічного зображення.

Таблиця 3.8.

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

(у ЕГ та КГ до та після формувального експерименту)

Рівні готовності за мотиваційно- цільовим критерієм	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високий	2	2	3	2,8	18	17,6	7	6,7
Достатній	27	26,5	20	19,2	54	52,9	35	33,7
Середній	50	49	45	43,3	30	29,5	32	30,7
Низький	23	22,5	36	34,7	-	-	30	28,9
Сума	102	100	104	100	102	100	104	100

Проаналізуємо отримані результати діагностики рівнів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за мотиваційно-цільовим критерієм, які подано в таблиці (див. табл. 3.8) та представлено графічно (див. рис. 3.1).

Аналіз представлених результатів у табл. 3.8 дає змогу констатувати якісні зміни у студентів, які навчалися за експериментальною програмою. Як видно з таблиці, після проведення формувального етапу експерименту їхня кількість із високим рівнем готовності за мотиваційно-цільовим критерієм у ЕГ збільшилася на 15,6 % (2 студентів до експерименту проти 18 – після), з достатнім рівнем – на 26,4 % (до експерименту – 27, а наприкінці – 54 студенти), з низьким рівнем студентів не виявилося. У той же час у КГ бачимо незначні зміни в рівні готовності.

Динаміка зростання мотивації в ЕГ та КГ зображена на рис. 3.1.

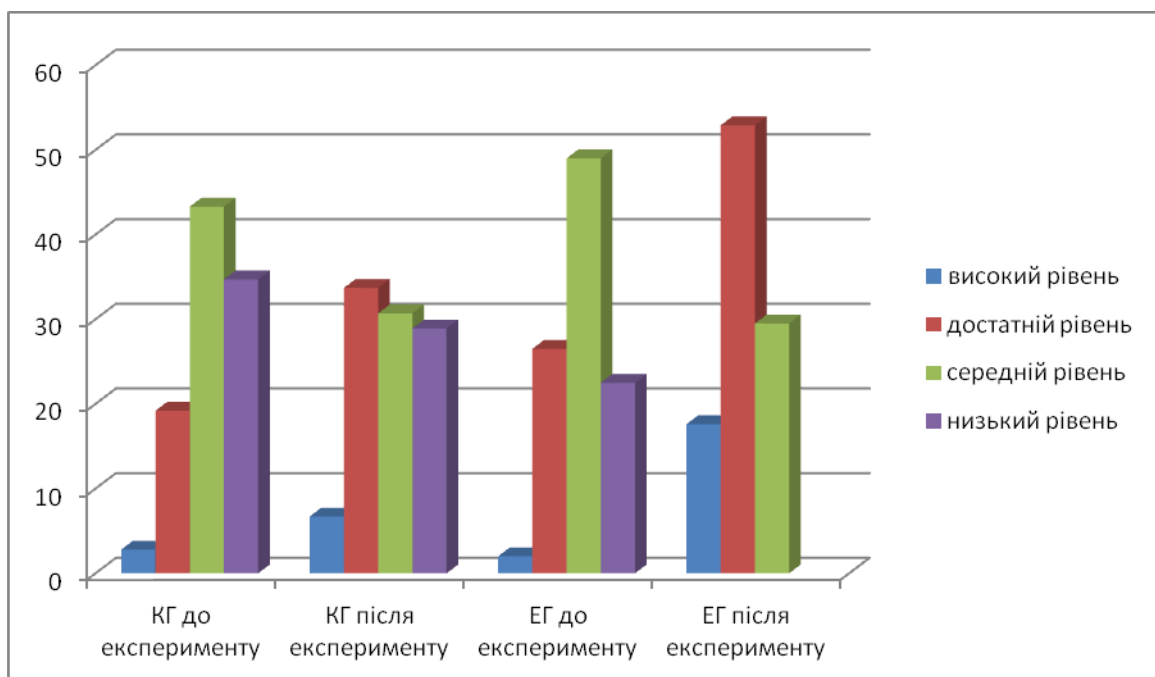

Рис. 3.1. Динаміка зростання рівня мотиваційно-цільового критерію в майбутніх менеджерів туризму

Отож простежуємо позитивні зміни в показниках мотиваційно-цільового компонента готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Реалізація авторської моделі в навчально-виховному процесі ВНЗ сприяла усвідомленню студентами мотивів професійної діяльності майбутніх

менеджерів, формуванню потреби в розвитку етнографічного потенціалу регіонів України, самореалізації та прагнення самовдосконалення.

Когнітивний компонент готовності майбутніх менеджерів туризму вивчався за допомогою контрольного зрізу після опанування спецкурсу та проходження фахової комплексної практики.

Результати показано в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

(ЕГ та КГ до та після формувального етапу експерименту)

Рівні готовності за когнітивним критерієм	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високий	2	1,9	1	0,9	24	23,5	2	1,9
Достатній	39	38,2	34	32,7	47	46,1	29	27,9
Середній	30	29,5	42	40,3	30	29,5	53	51
Низький	31	30,4	27	26,1	1	0,9	20	19,2
Сума	102	100	104	100	102	100	104	100

Одержані результати дають змогу виявити зміни, які відбулися у когнітивному критерії готовності студентів, котрі навчалися за експериментальною програмою. Як видно з таблиці, після проведення формувального етапу експерименту їхня кількість із високим рівнем готовності в ЕГ збільшилася більше, аніж на 20 % (3 студентів до експерименту проти 24 – після), із достатнім – збільшилася майже на 10 % (до експерименту – 39, після – 47 студентів), кількість студентів із середнім рівнем готовності не змінилася 29,5 % (30 студентів), проте значно зменшилася кількість студентів із низьким рівнем – на 29 % (до експерименту 31, наприкінці – 1 студент).

Водночас у КГ зафіксовано лише незначні зміни в показниках, що свідчить про наявність певних знань щодо особливостей організації етнографічного туризму, які вони здобули під час навчання в традиційних умовах організації педагогічного процесу. Динаміку зростання рівня когнітивної готовності студентів ЕГ та КГ зображено на рис. 3.2.

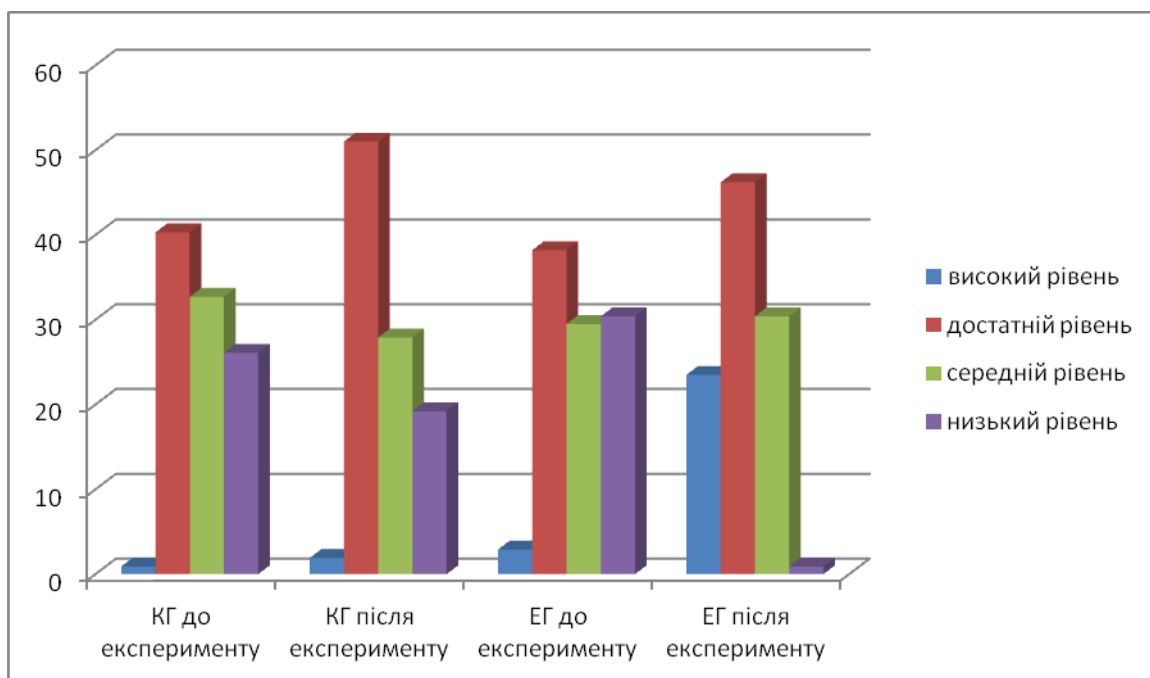

Рис. 3.2. Динаміка зростання рівня когнітивного критерію в майбутніх менеджерів туризму

На підставі порівняльного аналізу одержаних результатів спостерігаємо очевидну різницю між даними вхідної діагностики та її контрольного зрізу.

Позитивні зрушення в показниках студентів ЕГ переконують у тому, що саме впровадження розробленого спецкурсу та контекстний підхід до етнографічного наповнення професійно орієнтованих дисциплін сприяли формуванню цілісного уявлення студентів про сутність етнографічного туризму, ресурси регіону, а також дотичні до цього правові й економічні засади його організації.

Наступним об'єктом дослідження стали показники комунікативного компонента. Зауважуємо, що вихідним даним притаманний дещо вищий рівень вияву порівняно із попередніми компонентами (табл. 3.10 та рис. 3.3).

Таблиця 3.10

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

(ЕГ та КГ до та після формувального етапу експерименту)

Рівні готовності за комунікативним критерієм	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високий	4	3,9	8	7,7	40	39,2	11	10,7
Достатній	33	32,4	52	50	35	34,4	30	28,8
Середній	40	39,2	20	19,2	23	22,5	51	49
Низький	25	24,5	24	23,1	4	3,9	12	11,5
Сума	102	100	104	100	102	100	104	100

Зафіксовано такі зміни у показниках комунікативного компонента: 39,2 % респондентів (40 студентів) виявили високий рівень (проти 3,9 % (4 опитаних) до початку експерименту); 34,4 % (35 студентів) – достатній рівень (проти 32,4 % (33 опитаних) до початку експерименту); середній рівень засвідчили 22,5 % опитаних (23 студентів) (проти 39,2 % (40 респондентів) до початку експерименту); низький рівень діагностовано в 3,9 % (4 студентів) (проти 24,5 % (25 опитаних) до початку експерименту).

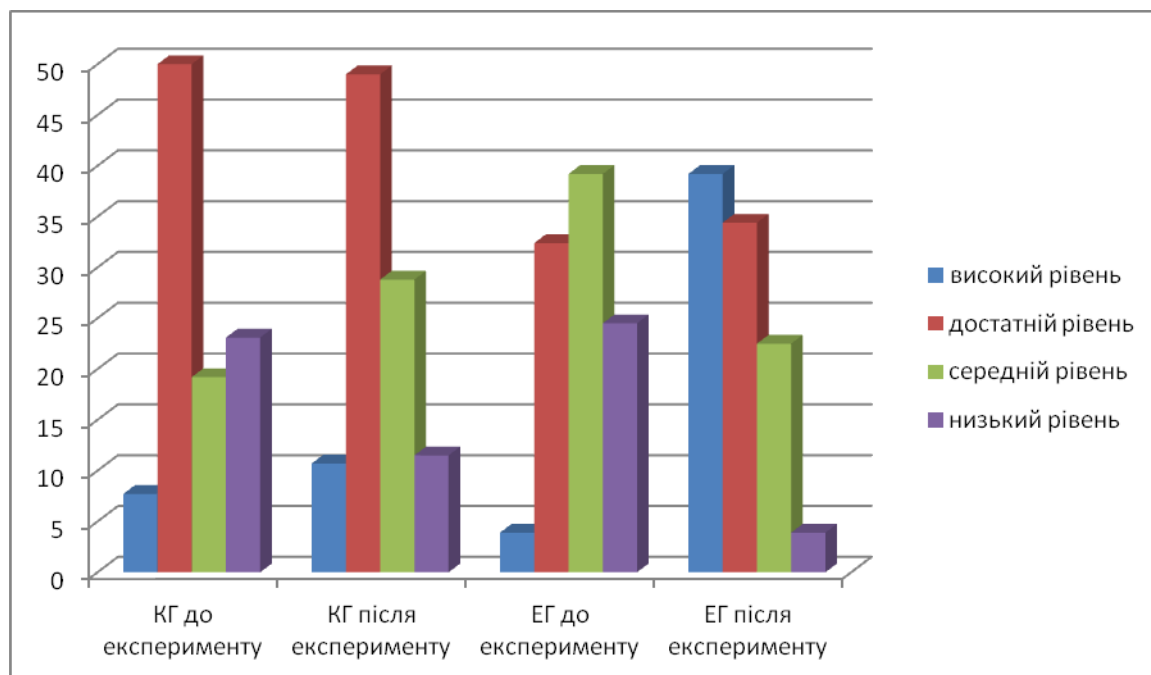

Рис. 3.3. Динаміка зростання рівня комунікативного критерію в майбутніх менеджерів туризму

Аналогічно до вищезазначеного одержані результати свідчать про підвищення рівня комунікативної готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Можемо стверджувати, що саме діяльнісний критерій узагальнює рівні готовності, які нами виявлено за іншими критеріями та показниками, оскільки для успішної організації етнографічного туризму необхідною є відповідна мотивація, сформовані цінності професійної самореалізації, комплекс знань та комунікативно-організаторські здібності майбутнього менеджера туризму.

Одержані результати графічно представлено у табл. 3.11. та на рис.3.4.

Таблиця 3.11

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

(ЕГ та КГ до та після формувального етапу експерименту)

Рівні готовності за діяльнісним критерієм	До експерименту				Після експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Високий	1	1	1	0,9	43	42,2	4	3,8
Достатній	37	36,3	20	19,2	29	28,4	20	19,2
Середній	40	39,2	45	43,3	30	29,4	43	41,3
Низький	24	23,5	38	36,6	-	-	37	35,6
Сума	102	100	104	100	102	100	104	100

В експериментальній групі 42,2 % (43 студентів) досягнули високого рівня розвитку діялісного компонента досліджуваної готовності (проти 1 % (1 студент) до початку експерименту); достатній рівень зафіксовано у 28,4 % (29 опитаних) (проти 36,3 % (37) до початку експерименту); 29,4 % (30 студентів) виявили середній рівень готовності (проти 39,2 % (40 опитаних) до початку експерименту); із низьким рівнем готовності студентів не виявлено (проти 23,5 % (24 студенти) до початку експерименту).

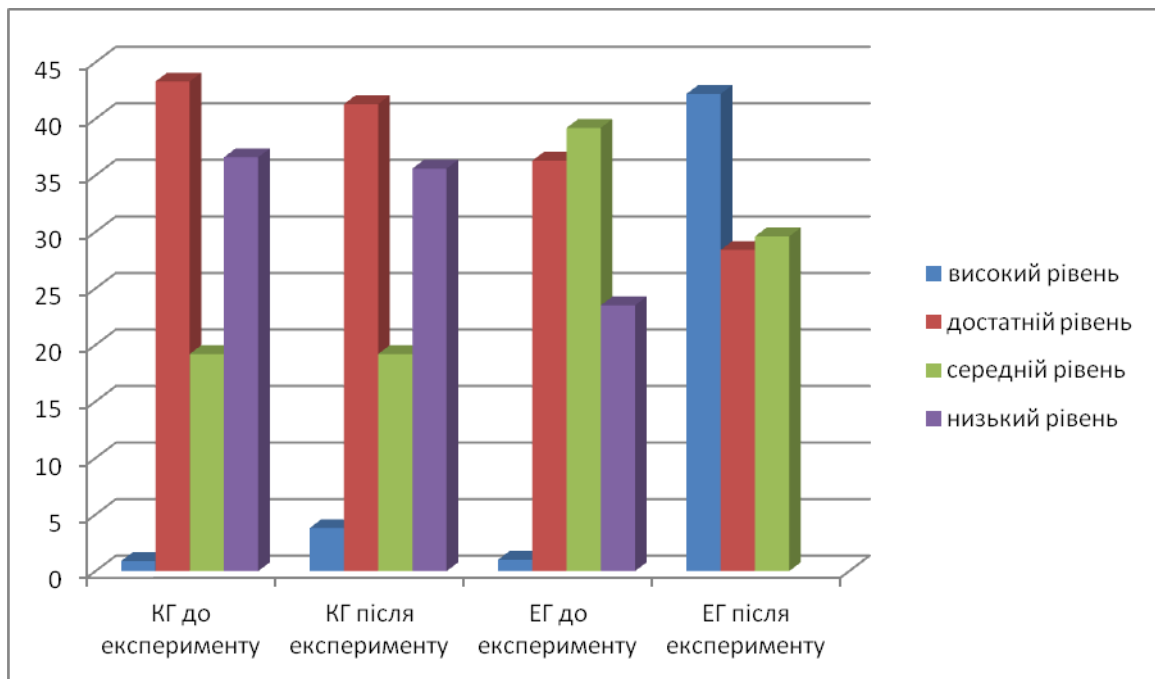

Рис. 3.4. Динаміка зростання рівня діяльнісного критерію в майбутніх менеджерів туризму

Порівняємо одержані результати до та після експериментального зрізів у КГ та ЕГ щодо наявності практичних умінь та навичок майбутніх менеджерів з організації етнографічного туризму.

Відзначаємо істотні позитивні зрушення в цьому аспекті в ЕГ. Приміром, кількість студентів, які оволоділи професійно значущими навичками на високому рівні, становить 42,2 % (43 студентів), натомість на початку експериментальної роботи цей показник становив 1 % (1 особа). Дещо зменшилася кількість студентів, які перебувають на достатньому рівні готовності, – 28,4 % (29 студентів).

Водночас зазначимо, що в експериментальній групі студентів, які зовсім не володіли уміннями й навичками організації етнографічного туризму, нами не виявлено. У показниках студентів КГ простежується незначна позитивна динаміка, що свідчить про недостатню практичну підготовку майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму в традиційних умовах вищих навчальних закладів України, які були охоплені дослідженням. На підставі узагальнення отриманих результатів презентуємо наочно показники готовності за виокремленими нами рівнями, які представлено в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму
(в контрольній та експериментальній групах після формувального етапу експерименту)

Показники Рівні	Мотиваційно- цільовий				Когнітивний				Комунікативний				Діяльнісний			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%	К- сть	%
Високий	18	17,6	7	6,7	24	23,5	2	1,9	40	39,2	11	10,7	43	42,2	4	3,8
Достатній	54	52,9	35	33,7	47	46,2	29	27,9	35	34,4	30	28,8	29	28,4	20	19,2
Середній	30	29,5	32	30,7	30	30,4	53	51	23	22,5	51	49	30	29,4	43	41,3
Низький	-	-	30	28,9	1	0,9	20	19,2	4	3,9	12	11,5	-	-	37	35,6
Сума	102	100	104	100	102	100	104	100	102	100	104	100	102	100	104	100

Як свідчать наведені в таблиці дані, показники готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму наприкінці дослідження в експериментальних групах зазнали істотних якісних зрушень. А саме: високого рівня готовності досягли 30,6 % респондентів експериментальної групи та 5,8 % контрольної; достатній рівень – 40,4 % студентів експериментальної групи та 27,4 % контрольної.

Результати дослідження переконливо доводять, що ефективної підготовки до організації етнографічного туризму можна досягти лише за умови цілеспрямованого навчання студентів, на якість якого суттєво вплинула відповідно розроблена нами експериментальна модель. На низькому рівні, згідно з одержаними результатами, усе ще перебувало 1,2 % студентів експериментальної групи та 23,8 % – контрольної групи.

Таким чином, авторська експериментальна модель істотно вплинула майже на всіх учасників освітнього процесу вищого навчального закладу. Показовим розглядаємо той факт, що в експериментальних групах були відсутні студенти із низьким рівнем показників мотиваційно-цільового та діяльнісного компонентів готовності.

Оскільки в експерименті ми розглядаємо дві незалежні вибірки (контрольна та експериментальна групи), які необхідно порівняти за рівнем сформованості виокремлених критеріїв готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, вважаємо за доцільне використати ϕ^* -критерій кутового перетворення Фішера.

Його застосування має певні обмеження, які є досить незначними й ураховані в дослідженні, зокрема:

- 1) жодна із часток, що порівнюються, не повинна дорівнювати нулю;
- 2) верхня межа в критерію відсутня: вибірки можуть бути будь-якої величини;
- 3) нижня межа – це два спостереження в одній із вибірок.

Цей критерій є багатофункціональним і оцінює достовірність відмінностей між процентними долями двох вибірок, у яких реєструються досліджувані

показники. Сутність кутового перетворення Фішера полягає в переведенні процентних часток у величини центрального кута, що вимірюються в радіанах. Більшій процентній долі відповідатиме більший кут φ_1 , а меншій – менший кут φ_2 , а співвідношення між ними – нелінійне: $\varphi = 2 \times \arcsin \sqrt{P}$, де P – процентна доля, виражена в долях одиниці. При збільшенні розходжень між кутами φ_1 і φ_2 та збільшенні чисельності вибірок значення критерію зростатимуть. Чим більше значення величини φ^* , тим імовірніше, що відмінності між вибірками є не випадковими (статистично значущими) [153, с. 158–159].

У процесі обчислення φ^* -критерію кутового перетворення Фішера використовували такий алгоритм:

1. Визначили ознаки, які стали критерієм для поділу учасників експерименту на тих, кому притаманний ефект, і тих, у кого відсутній ефект. Такими ознаками стали визначені в процесі контрольного зрізу рівні готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму: високий та достатній рівні набули значення «є ефект», середній і низький рівні – «немає ефекту».

2. Накреслили чотириклітинну таблицю: перший стовпчик – «є ефект», другий – «немає ефекту», перший рядок зверху – експериментальна група (вбірка), другий – контрольна група (вбірка) (Додаток П).

3. Підраховували кількість респондентів у першій та другій вибірці, яким притаманний ефект і відсутній, і занесли одержані числа у відповідні комірки таблиці.

4. Перевірили, чи не дорівнює одна із часток, які порівнюються, нулеві (таких часток не було).

5. Визначили за таблицею «Величини кута (у радіанах) для різних відсоткових часток» [153, с. 330] величини кутів для кожної із часток, які порівнювалися.

6. Визначили емпіричне значення критерію за формулою (5):

$$\varphi^*_{емп} = (\varphi_e - \varphi_k) \times \sqrt{\frac{n_e \times n_k}{n_e + n_k}}, \quad (5)$$

де φ^*_{emp} – кут, що відповідає більшій відсотковій частці;

φ_k – кут, що відповідає меншій відсотковій частці;

n_e і n_k – обсяг вибірок експериментальної та контрольної груп.

7. Порівняли отримане значення з критичними значеннями (6).

На підставі порівняння емпіричного значення із критичними значеннями дійшли до висновку про справедливість однієї із статистичних гіпотез.

Критичні значення $\varphi^*_{кр.}$, що відповідають прийнятим у психолого-педагогічних дослідженнях рівням статистичної значущості, такі:

$$\varphi^*_{кр} = \begin{cases} 1,64 & (p \leq 0,05) \\ 2,31 & (p \leq 0,01) \end{cases} \quad (6)$$

Якщо одержане значення є меншим від 1,64, формулюємо висновок про незначущість відмінностей (розбіжності спричинені випадковими факторами, вибірки є однаковими, справедлива гіпотеза H_0).

Якщо ж одержане значення є більшим від 2,31, формулюємо висновок про значущість відмінностей (розбіжності не є випадковими, вибірки різними за досліджуваною ознакою, приймається гіпотеза H_1).

При емпіричному значенні критерію від 1,64 до 2,31 за спеціальною таблицею можемо визначити рівень значущості (ймовірність помилки).

При цьому використовували гіпотези критерію Фішера:

H_0 : частка осіб, у яких проявляється досліджуваний ефект: у вибірці ЕГ не більша, аніж у вибірці КГ.

H_1 : частка осіб, у яких проявляється досліджуваний ефект: у вибірці ЕГ більша, аніж у вибірці КГ.

Наведемо розрахунки показника критерію Фішера за кожним із виокремлених компонентів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. А саме:

1. Мотиваційно-цільовий критерій.

Сформулюємо статистичні гіпотези:

H_0 : кількість студентів, у яких рівень готовності за мотиваційно-цільовим критерієм у ЕГ не вищий, аніж у КГ після формувального етапу експерименту;

H_1 : кількість студентів, у яких рівень готовності за мотиваційно-цільовим критерієм у ЕГ вищий, аніж у КГ після формувального етапу експерименту.

Переходимо до робочої таблиці (Додаток П, таблиця П.2) для обрахунку φ^* -критерію кутового перетворення Фішера за мотиваційно-цільовим критерієм. За таблицею [153, с. 330] визначаємо

$$\varphi_e. (70,6 \%) = 1,995$$

$$\varphi_k. (40,2 \%) = 1,376$$

Визначаємо емпіричне значення критерію:

$$\varphi^*_{emp} = (1,995 - 1,376) \times \sqrt{\frac{102 \times 104}{102 + 104}} = 4,428$$

Зіставляємо одержаний результат із критичними значеннями (формула 6):

$$4,428 > 2,31 (\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.})$$

Отже, H_0 відхиляється – приймається H_1 . Кількість студентів ЕГ, у яких підвищився рівень готовності за мотиваційно-цільовим критерієм, більша за КГ після формувального експерименту.

2. Когнітивний критерій.

Сформулюємо статистичні гіпотези:

H_0 : кількість студентів, у яких рівень готовності за когнітивним критерієм у ЕГ не вищий, аніж у КГ після формувального етапу експерименту;

H_1 : кількість студентів, у яких рівень готовності за когнітивним критерієм у ЕГ вищий, аніж у КГ після формувального етапу експерименту.

Переходимо до робочої таблиці (Додаток П, таблиця П.4) для обрахунку φ^* -критерію кутового перетворення Фішера за когнітивним критерієм. За таблицею [153, с. 330] визначаємо

$$\varphi_e. (69,7 \%) = 1,976$$

$$\varphi_k. (29,8 \%) = 1,155$$

Визначаємо емпіричне значення критерію:

$$\varphi^*_{emp} = (1,976 - 1,155) \times \sqrt{\frac{102 \times 104}{102 + 104}} = 5,877$$

Зіставляємо одержаний результат із критичними значеннями (формула 6):

$$5,877 > 2,31 (\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.})$$

Отже, H_0 відхиляється – приймається H_1 . Кількість студентів ЕГ, у яких підвищився рівень готовності за когнітивним критерієм, більша за КГ після формувального експерименту.

3. Комунікативний критерій.

Сформулюємо статистичні гіпотези:

H_0 : кількість студентів, у яких рівень готовності за комунікативним критерієм у ЕГ не вищий, ніж у КГ після формувального етапу експерименту;

H_1 : кількість студентів, у яких рівень готовності за комунікативним критерієм у ЕГ вищий, ніж у КГ після формувального етапу експерименту.

Переходимо до робочої таблиці (Додаток П, таблиця П.6) для обрахунку φ^* -критерію кутового перетворення Фішера за комунікативним критерієм. За таблицею [153, с. 330] визначаємо:

$$\varphi_e (73,5 \%) = 2,058$$

$$\varphi_k (28,6 \%) = 1,126$$

Визначаємо емпіричне значення критерію:

$$\varphi^*_{emp} = (2,058 - 1,126) \times \sqrt{\frac{102 \times 104}{102 + 104}} = 5,045$$

Зіставляємо одержаний результат із критичними значеннями (формула 6):

$$5,045 > 2,31 (\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.})$$

Отже, H_0 відхиляється – приймається H_1 . Кількість студентів ЕГ, у яких підвищився рівень готовності за мотиваційно-цільовим критерієм, більша за КГ після формувального експерименту.

4. Діяльнісний критерій

Сформулюємо статистичні гіпотези:

H_0 : кількість студентів, у яких рівень готовності за діяльнісним критерієм у ЕГ не вищий, ніж у КГ після формувального етапу експерименту;

H_1 : кількість студентів, у яких рівень готовності за діяльнісним критерієм у ЕГ вищий, ніж у КГ після формувального етапу експерименту.

Переходимо до робочої таблиці (Додаток П, таблиця П.8) для обрахунку φ^* -критерію кутового перетворення Фішера за діяльнісним критерієм. За таблицю [153, с. 330] визначаємо:

$$\varphi_e (70,6 \%) = 1,993$$

$$\varphi_k (28,6 \%) = 1,126$$

Визначаємо емпіричне значення критерію:

$$\varphi^*_{emp} = (1,993 - 1,126) \times \sqrt{\frac{102 \times 104}{102 + 104}} = 5,878$$

Зіставляємо одержаний результат із критичними значеннями (формула 6):

$$5,878 > 2,31 (\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.})$$

Отже, H_0 відхиляється – приймається H_1 . Кількість студентів ЕГ, у яких підвищився рівень готовності за діяльнісним критерієм, більша за КГ після формувального експерименту.

Результати розрахунків критерію Фішера за виокремленими нами компонентами готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму наведено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13.

**Визначення φ^* -критерію кутового перетворення Фішера для
перевірки запропонованої методики**

Показник	Група		Значущість критерію
	ЕГ	КГ	
Мотиваційно-цільовий компонент			
Значення частки, коли «Є ефект», %	70,6	40,4	$\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.}$ приймається гіпотеза Н ₁
Кутове перетворення	1,995	1,376	
Емпіричне значення критерію, φ^*_{emp}	4,428		
Рівень значущості критерію, ρ	0,01		
Когнітивний компонент			
Значення частки, коли «Є ефект», %	69,7	29,8	$\varphi^*_{emp} > \varphi^*_{кр.}$ приймається гіпотеза Н ₁
Кутове перетворення	1,976	1,155	
Емпіричне значення критерію, φ^*_{emp}	5,877		
Рівень значущості критерію, ρ	0,01		

Продовження таблиці 3.13

Комунікативний компонент			
Значення частки, коли «Є ефект», %	73,5	39,4	$\varphi^*_{емп.} > \varphi^*_{кр.}$, приймається гіпотеза Н ₁
Кутове перетворення	2,058	1,355	
Емпіричне значення критерію, $\varphi^*_{емп}$	5,045		
Рівень значущості критерію, ρ	0,01		
Діяльнісний компонент			
Значення частки, коли «Є ефект», %	70,6	28,6	$\varphi^*_{емп.} > \varphi^*_{кр.}$, приймається гіпотеза Н ₁
Кутове перетворення	1,993	1,126	
Емпіричне значення критерію, $\varphi^*_{емп}$	5,878		
Рівень значущості критерію, ρ	0,01		

Наведені дані вказують на істотні якісні відмінності між рівнями готовності за усіма компонентами в студентів контрольних та експериментальних груп. Найбільші значення $\varphi^*_{емп}$ зафіксовано за діяльнісним (5,878), когнітивним (5,877) та комунікативним (5,045) компонентами готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму; дещо нижчим за попередні виявився рівень мотиваційно-цільового компонента (4,428).

Такі показники свідчать про те, що підготовка студентів до організації етнографічного туризму у ВНЗ може бути ефективною лише за умови її цілеспрямованого забезпечення, у нашому випадку – це навчання за розробленою нами експериментальною програмою. Натомість показники мотивації студентів до організації етнографічного туризму були достатньо високими і на початку дослідження (констатувальний етап експерименту), і наприкінці (контрольний зріз).

Отже, результати різних етапів експериментального дослідження готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму свідчать про те, що модель, запропонована нами, є доцільною для впровадження і її ефективність статистично доведено, а одержані показники в різних вищих навчальних закладах України, які були охоплені експериментом, не викликають сумнівів.

Висновки до третього розділу

Висновки та узагальнення до третього розділу дисертації нами сформульовано. Перевірка ефективності розробленої моделі підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ складалася із констатувального та формувального етапів експерименту і тривала із 2011/2012 по 2014/2015 навчальні роки.

Дослідно-експериментальну роботу проводили на базі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Київського національного торговельно-економічного університету, Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету Культури і Мистецтв».

Для забезпечення ефективності підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму спершу було комплексно досліджено проблему із дотриманням низки організаційно-педагогічних умов; надалі цілеспрямовано формували професійно та особистісно значущі якості майбутнього менеджера.

Дослідження ґрунтувалося на моделі експериментальної підготовки майбутніх менеджерів, яка передбачала цілеспрямоване формування мотиваційно-цільового, когнітивного, комунікативного та діяльнісного компонентів готовності. Упровадження авторської моделі здійснювалося на основі виокремлених нами методологічних підходів, принципів та організаційно-педагогічних умов.

У констатувальному етапі експерименту брали участь 365 студентів та 48 менеджерів туристичних підприємств, які працюють у галузі не менше двох років із освітнім рівнем кваліфікації не нижче від бакалавра за спеціальністю «Туризм».

На цьому етапі досліджували стан професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ України, їхнє ставлення до організації етнографічного туризму, а також рівень готовності студентів спеціальності «Туризм» до його

організації в Україні. Середню оцінку готовності діагностували як досить низьку для всіх респондентів, що стало об'єктивною передумовою для розробки і впровадження авторської моделі доцільної організації освітнього процесу ВНЗ, які було обрано за базу для дослідження.

На формувальному етапі експериментом охоплено 206 майбутніх менеджерів туристичної галузі. Його логікою передбачено впровадження до навчально-виховного процесу експериментальних груп розробленої моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ України. Підготовку здійснювали згідно з кількома етапами. На кожному з них забезпечували теоретично й методично обґрунтований зміст, форми і методи навчальної діяльності.

Реалізація етнографічного контексту професійно-орієнтованих дисциплін співвідносилася з першим етапом підготовки майбутніх менеджерів туризму, мотиваційно-ціннісним, що тривав з II до IV семестр. Здійснена нами робота забезпечила визначення можливостей навчальних дисциплін щодо підготовки фахівців туристичної галузі до організації етнографічного туризму та формування конкурентоспроможного професіонала.

Вивчення спецкурсу та дисциплін професійно-орієнтованого циклу забезпечило змістове наповнення наступного етапу впровадження розробленої нами моделі – когнітивного (V–VI семестри) і реалізувало другу організаційно-педагогічну умову: етнографічне наповнення змістового компонента виокремлених дисциплін.

У структурі програми спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» передбачили поглиблення знань майбутніх менеджерів із різних аспектів фахової туристської освіти стосовно організації етнографічного туризму. Мета навчальної дисципліни полягала у формуванні системи знань студентів про етнографічно-туристичні ресурси Прикарпаття, уміння організовувати етнографічний туризм у різних історико-етнографічних регіонах, продовжувати формування професійної компетентності майбутніх менеджерів. На цьому етапі поряд з традиційними використовували

інноваційні методи навчання (лекція-візуалізація, інтерактивна лекція, технології колажування, концепт-карт та ін.)

Розвиток комунікативно-організаційних здібностей майбутніх менеджерів туризму здійснювався в процесі формування їх комунікативної компетентності (опанування іноземною мовою (англійською), діалогізація процесу навчання, моделювання комунікативних ситуацій).

Узагальнення здобутих у процесі навчання знань, умінь, досвіду навчально-професійної діяльності ефективно здійснювалося засобами інноваційних технологій (ділові ігри, проектні технології, професійні тренінги тощо), а також у процесі комплексної виробничої практики за фахом на четвертому курсі. Тому на цьому етапі ми акцентували увагу на практичних аспектах організації етнографічного туризму, проблемах, які можуть виникнути у майбутній професійній діяльності менеджерів туризму.

Професійно-діяльнісний етап охоплював VII – VIII семестри навчання і забезпечив реалізацію суб'єктивної позиції студента під час практичної підготовки до організації етнографічного туризму, а також демонстрацію сформованості в майбутнього менеджера складників готовності до організації етнографічного туризму: мотиваційно-цільової, когнітивної, комунікативної і діяльнісної.

Рівень готовності майбутніх менеджерів визначали за допомогою комплексу дослідницьких методик, у тому числі анкет. Студентам пропонували здійснити самооцінку рівня цілей і мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей, дати індивідуально-психологічну характеристику.

Достовірність отриманих результатів перевіряли за допомогою Фішера. Дані формувального етапу експерименту засвідчили доцільність та ефективність цілеспрямованої підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ відповідно до розробленої моделі, оскільки її реалізацію забезпечили очікувані, об'єктивні й статистично значущі результати.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму дозволяє сформулювати такі загальні висновки.

1. Результати аналізу сучасної теорії і практики фахової туристичної підготовки та дослідження стану розробленості проблеми засвідчили значний інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців до проблеми туристської освіти та необхідність її модернізації відповідно до сучасних тенденцій розвитку суспільства. В Україні туристська освіта перебуває на етапі становлення: розробляється теоретико-методологічна основа, затверджуються стандарти, удосконалюються навчальні плани, програми тощо. Свідченням цього є численні сучасні наукові дослідження проблем щодо професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі (теоретичні та методичні засади організації навчання фахівців для сфери туризму – Л. Кнодель, В. Обозний, Т. Сокол, В. Федорченко, Н. Фоменко, Н. Хмілярчук та інші; формування професійної компетентності фахівців туристичної сфери – Н. Бондар, Л. Грибова, В. Лозовецька, О. Черчик; різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі досліджують М. Галицька, Ю. Лозов'юк, Г. Лоїк, І. Саух, О. Фастовець, М. Черезова; досвід підготовки майбутніх менеджерів туристичної галузі у вищих навчальних закладах інших країн та можливості його адаптації в Україні вивчають Н. Жорняк, Л. Кнодель, Л. Польова, Г. Черній, М. Чикалова, Л. Чорна, Г. Щука).

Усе ще недостатньо розробленими залишаються питання професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ до організації певних видів туризму, зокрема, етнографічного. У цьому контексті, на нашу думку, слід розширювати й закріплювати знання студентів спеціальності «Туризм» про етнографічні особливості окремих регіонів України, формувати вміння розробляти туристичний продукт і презентувати етноресурси на ринку туристичних послуг. Пропонуємо при цьому використовувати контекстний підхід, за якого із допомогою всієї системи дидактичних форм, методів та засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця. У

дисертаційній роботі опиралися на діяльнісний, компетентнісний та соціокультурний методологічні підходи.

2. Конкретизовано дефінітивно-понятійний апарат дослідження: «етнографічний туризм», «професійна компетентність менеджера туризму», «готовність майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму» та суміжних. Встановлено, що *етнографічний туризм* – це вид туризму, мета якого полягає в ознайомленні із локальними особливостями традиційної матеріальної та духовної культури певної етнографічної групи; *готовність менеджера до організації етнографічного туризму* – це результат спеціальної туристичної підготовки, стан особистості, який виявляється у мотиваційно-цільовому, когнітивному, комунікативному та діяльнісному компонентах і забезпечує здатність організовувати діяльність суб'єктів туристичної індустрії організовувати етнографічний туризм; *підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму* – це цілеспрямований і структурований процес отримання теоретичних знань про етнографічні ресурси, стимулювання мотивації студентів розвивати етнографічний потенціал регіону, формування практичних умінь і навичок організації етнографічного туризму. Результат такої підготовки відображається у готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

3. Виокремлено компоненти готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, визначено її критерії, показники та рівні сформованості такої готовності. Відповідно компоненти готовності – це *мотиваційно-цільовий* (потреба у розвитку етнографічного потенціалу регіонів України, мотиви професійної діяльності, адекватна самооцінка), *когнітивний* (знання про етнографічні ресурси, економіко-правові аспекти організації етнографічного туризму та пізнавальна потреба у здобутті нових знань); *комунікативний* (володіння рідною та іноземною мовою, здійснення комунікації, орієнтація на взаємодію); *діяльнісний* (уміння і навички, необхідні для організації етнографічного туризму; інформаційна компетентність;

саморегуляція поведінки). Реалізуються виокремлені компоненти на таких рівнях: високий, достатній, середній, низький.

4. Теоретично розроблено, методично обґрунтовано та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Вона містить такі компоненти: цільовий, концептуальний, технологічний та контрольньо-результативний. Їх послідовність і взаємозв'язок забезпечують цілісність і системність експериментального дослідження. Змістом цільового компонента є мета і завдання підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Концептуальний компонент спирається на мету і завдання досліджуваного процесу і охоплює методологічні підходи, дидактичні принципи та педагогічні умови успішної професійної підготовки майбутніх менеджерів. Технологічний компонент забезпечує набуття знань, умінь, навичок, особистісного досвіду та мотивів організації етнографічного туризму в практичній діяльності. Визначено основні етапи підготовки майбутніх менеджерів туризму, зміст, форми організації навчальної діяльності та методи навчання. Контрольно-результативний компонент забезпечує можливість визначення рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму, а також виявлення труднощів та надання професійної допомоги студентам у процесі їх фахової підготовки.

5. На основі статистичної обробки даних, одержаних в процесі констатувального та формувального етапів експерименту, визначено ефективність впливу розробленої моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Усі показники готовності студентів до організації етнографічного туризму в експериментальних групах зазнали істотних змін порівняно із контрольною групою, а його сумарний рівень такий: високий – зафіксовано у 30,6 % респондентів експериментальної та 5,8 % контрольної груп; достатній – 40,4 % експериментальної та 27,4 % контрольної груп.

Отримані результати переконують в ефективності підготовки студентів до організації етнографічного туризму за умови їх цілеспрямованого навчання і побудови освітнього процесу у вищих навчальних закладах із означеного фаху відповідно до розробленої моделі. Низькі результати (1,2 % студентів експериментальної та 23,8 % – контрольної груп) доводять, що представлена модель загалом позитивно впливає майже на всіх учасників освітнього процесу вищого навчального закладу. Позитивним розглядаємо той факт, що в експериментальних групах не виявлено студентів із низьким рівнем сформованості готовності за показниками мотиваційно-цільового та діяльнісного компонентів. Статистична обробка даних за ϕ^* -критерієм кутового перетворення Фішера доводить ефективність розробленої моделі.

Означені у дисертації завдання зреалізовано і мету дослідження досягнуто.

Зміст і результати роботи не претендують на вичерпне розв'язання всіх аспектів досліджуваної проблеми. Отримані результати свідчать про необхідність подальшого поглибленого теоретичного та практичного вивчення шляхів здійснення професійної підготовки майбутніх менеджерів. Актуальним розглядаємо питання щодо оновлення технологічного змісту підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі за умов інтегрування України в європейський освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В.П.Андрущенко, В.Л.Савельєв. – К.: «МП Леся», 2010. – 368 с.
2. Архітектурні пам'ятки Покуття // Покуття: історико-етнографічний нарис / гол. ред. А.Королько. – Львів: Манускрипт, 2010. – С. 420 – 439.
3. Афанасьєв О. Є. Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку / О. Є. Афанасьєв, Є. В. Бурлака, Ю. М. Маркіна // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 6–7 травня 2009 р.). – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – С. 80–84;
4. Ашерів А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів / А.Т.Ашерів, В.Г.Логвіненко. – Харків: УПА, 2005. – 164 с.
5. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: методическое пособие / В.И.Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 55 с.
6. Барлукова А. В. Класификационный статус этнического туризма / А. В. Барлукова // Известия ИГЭА. – 2010. – № 4 (72). – С. 106–108.
7. Барлукова А. Территориальные особенности управления развитием этнического туризма (на примере Республики Бурятия): автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 / А. Барлукова. – Сочи, 2012. – 23 с.
8. Бахрушин В.Є. Методи аналізу даних: навчальний посібник для студентів / В.Є. Бахрушин. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 268 с.
9. Берека В.Є. Конструювання змісту магістерської підготовки майбутніх менеджерів освіти / В.Є.Берека // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Вип.635. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С. 9–17.
10. Берека В.Є. Пошуково-дослідницька діяльність магістрантів – майбутніх менеджерів освіти / В.Є.Берека // Науковий вісник Чернівецького ун-

ту. – Вип.642. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 9–19.

11. Берека В.Є. Підготовка менеджерів освіти у контексті впровадження інноваційних технологій / В.Є.Берека // Вісник науково-методичних досягнень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. – 2013. – № 2 (трав.). – С. 7–12.

12. Берека В.Є. Генеза наукових поглядів на проблему управлінської діяльності / В.Є.Берека // Актуальні питання теорії та практики науково-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: Матеріали II-ої Всеукр. наук. – практ. конф. (м.Хмельницький, 24-25 квіт. 2014 р.) / ред. кол.: Є.М.Потапчук (гол.ред.), О.В.Кулешова, Л.О. Подкоришева [та ін.]; М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Хмельницький нац. ун-т. каф. практ. психол. та педагогіки. – Хмельницький: ХНУ, 2014. – С. 71–74.

13. Бибик С.П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С.П.Бибик, Г.М.Сюта; за ред.С.Я.Єрмоленко. – Харків: Фоліо, 2006. – 623 с.

14. Блощицька В. Герменевтика (інтерпретація) гуцульського фестивалю / В. Блощицька // Карпати: Людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – Вип. 4. – С. 253–262.

15. Болотнікова І. В. Професіоналізм та професійна компетентність як складові психічної зрілості особистості / І. В. Болотнікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Psihologia/42691.doc.htm

16. Бондар Н. Д. Проблема формування професійної компетентності майбутніх менеджерів сфери туризму / Н. Д. Бондар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/387

17. Бордун О.Ю. Стратегія використання центрів народних ремесел як об'єктів пізнавального та культурного туризму Карпатського регіону України / О.Ю. Бордун // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – № 2 (6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bordun.htm

18. Борисов К. Г. Международный туризм и право: учеб. пособ. / К. Г. Борисов. – М.: НИМП, 1999. – 352 с.
19. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / М. Борушак. – Львів, 2008. – 37 с.
20. Великочий В.С. Історико-культурна спадщина Карпатського регіону: Навчально-методичний посібник / В.С. Великочий, Н.М. Кіндрачук. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 208 с.
21. Великочий В.С. Сакральна Бойківщина. Історико-культурна спадщина: туристичний путівник. Частина 1 / В.С.Великочий, Т.З.Маланюк, О.В.Новосьолов / За ред. проф. В.С. Великочого. – Київ–Івано-Франківськ: Бланк-Прес, 2012. – 302 с.
22. Вербицкий А.А. Активное обучение в ВШ: контекстный подход: метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
23. Винничук Р. О. Особливості розвитку персоналу в організаціях індустрії туризму / Р. О. Винничук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 769.–С. 19–26.
24. Вовчок Я.В. Етнографічний туризм у системі професійної підготовки менеджерів туристичної діяльності / Я.В.Вовчок // Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».– Випуск 4. – 2014. – С. 70–75.
25. Вовчок Я.В. Моделювання професійного навчання менеджерів етнографічного туризму / Я.В.Вовчок // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія. – Випуск 750. – 2015. – С.23–29.
26. Вовчок Я.В. Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика: навчально-методичний посібник. / Я.В. Вовчок. – Івано-Франківськ: Твердиня, 2015. – 135 с.
27. Вовчок Я.В. Професійна компетентність менеджерів етнографічного туризму / Я.В.Вовчок // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія. – Випуск 749. – 2015. – С. 23–29.

28. Вовчок Я.В. Стан дослідження проблеми фахової освіти менеджерів туристичної індустрії у вітчизняній педагогіці / Я.В.Вовчок // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – Випуск 5. – 2013. – С. 462–471.
29. Гавадзин В. Особливості весняної календарно-обрядової традиції Космача і околиць / В. Гавадзин // Карпати: Людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – Вип. 4. – С. 207–212.
30. Гаврилюк А. Етнотуризм – як «захисний код» нації / А. Гаврилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/etnoturizm-yak-zahisniy-kod-naciyi>
31. Галицька М. М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. / М. М. Галицька; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2007. – 22 с.
32. Галузевий стандарт вищої освіти України (ГСВОУ) 6.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 17 с.
33. Галузевий стандарт вищої освіти України (ГСВОУ) 7.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 14 с.
34. Галузевий стандарт вищої освіти України (ГСВОУ) 8.140103-12. – К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. – 14 с.
35. Глобальний етичний кодекс туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/983_001
36. Глушко А. География туризма / А. Глушко, А. Сазыкин. – Владивосток, 2002. – 265 с.
37. Гранкина М. А. Этнографический туризм как историко-культурное явление / М. А. Гранкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.librar.org.ua>
38. Грибова Л. В. Організаційно-методичні засади підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. /

Л. В. Грибова; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 22 с.

39. Грибова Л. В. Теоретичні основи підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму / Л. В. Грибова // Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін. / За заг. ред. В. Т. Лозовецької. – К., 2010. – С. 274–296.

40. Гринько С. А. Рынок подготовки туристских кадров: реалии и перспективы развития / С. А. Гринько // Слобожанський науково-спортивний вісник: Зб. наук. праць. – 2006. – №10. – С. 243–246.

41. Гулиев Н. А. Формирование социально-профессиональной компетентности будущего менеджера регионального туризма (методология, теория, практика): автореф. дис. ... док. пед. наук: спец. 13.00.01 / Н. А. Гулиев; ГОУ ВПО «Оренбургский государственный педагогический университет». – Оренбург, 2007. – 40 с.

42. Гуменюк Г.М. Народні художні промисли Гуцульщини як важливий чинник економічного розвитку / Г.М.Гуменюк // Карпатський край: Наукові студії з історії, культури, туризму / Гол. ред. В.Клапчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. – № 1(4). – С. 205–214.

43. Гуткевич С. О. Організація анімаційного туризму у сільській місцевості / С. О. Гуткевич, М. І. Габа // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – Вип.1. – С. 205–210.

44. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку / А. Данилюк. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 104 с.

45. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность / А.Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–31.

46. Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики / Под ред. М.Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.

47. Дидактичні системи у вищій освіті: навч. посіб. / авт.-упоряд. В.В. Бойченко. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2013. – 121 с.
48. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
49. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник / О.Ю.Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
50. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / упоряд. В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. – К.: Слово, 2006. – 372 с.
51. Энциклопедия профессионального образования. В 3-х томах. – М.: РАО, 1999. – Т. 2. – 379с.
52. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008 – 1040 с.
53. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Харків: Вид. група «Основа», 2012. – 176 с.
54. Етнографія України: навч. посібн. / За ред. проф. С.А.Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
55. Євтух В. Етнос / В. Євтух // Етнічний довідник. Поняття та терміни // Режим доступу: <http://www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/Y/YEVTUKH/index.htm>
56. Жорняк Н. Є. Формування полікультурної складової професійної підготовки фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах Канади: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. Є. Жорняк; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
57. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
58. Закон України «Про туризм» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1282-15/print1382534775772088>
59. Закон України «Про вищу освіту» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1402759724905695>

60. Закордонець Н. І. Можливості реалізації передових ідей швейцарського досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах України / Н. І. Закордонець // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 3. – С. 136–144.

61. Закордонець Н. І. Система професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму в Швейцарії [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. І. Закордонець; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2012. – 20 с.

62. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия // И. А. Зимняя – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 20 с.

63. Зорин И. В. Энциклопедия туризма: Справочник / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 368 с.

64. Зорин И. В. Профессиональное образование и карьера в туризме [Текст]: учебник для вузов / И. В. Зорин, А. И. Зорин. – М.: Советский спорт, 2005. – 528 с.

65. Зорин И. В. Современная модель профессионального туристского образования / И. В. Зорин // Вестник РМАТ. – 2011. – № 1. – С. 72 – 82.

66. Зубар Н. М. Проектування підприємств готельно-ресторанного господарства: навч. посіб.: [для вищ. нав. закл.] видання 2-е перероблене і доповнене. / Н. М. Зубар, Н. О. П'ятницька, Л. Г. Агафонова, В. В. Полуда та ін. – К.: КУТЕП, 2013. – 407 с.

67. Игнатов Е. А. Особенности динамики личности будущих менеджеров туризма: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Е. А. Игнатов. – М., 2001. – 19 с.

68. Ігнатюк О. А. Реалізація положень контекстного навчання при вивченні курсу «Основи педагогіки вищої школи» аспірантами технічного університету / О. А. Ігнатюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/395/1/Ignatuk_2012.pdf

69. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
70. Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посіб. / Л.М.Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
71. Карамушка Л.М., Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації: Монографія / Л.М.Карамушка, М.В. Москальов. – К.: Просвіта, 2011. – 200 с.
72. Карсекин В. И. Некоторые проблемы методологического подхода к феномену туризма / В. И. Карсекин // Наукові записки КУТЕП: Щорічник. – К.: Знання України, 2003. – Вип. 3. – С. 258–271.
73. Квартальнов В.А. Туризм / В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
74. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
75. Килимистий С.М. Анімація в туризмі: Навчальний посібник. / С.М.Килимистий – К.: Вид-во ФПУ, 2007. – 188 с.
76. Кіндрачук Н.М. Значення традицій та звичаїв для розвитку культурного туризму в Карпатському регіоні України / Н.М.Кіндрачук // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи: збірник статей / Гол. ред. В.Клапчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. – Вип.4. – С. 89–92.
77. Кіндрачук Н. М. Культура і пам'ятки Прикарпаття: методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів денної форми навчання напряму підготовки «Туризм» / Н.М.Кіндрачук. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 56 с.
78. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: Підручник / В. К. Кіптенко. – К.: Знання, 2010. – 502 с.
79. Класифікатор професій ДК 003:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dk003.com/

80. Кнодель Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в країнах-членах Всесвітньої туристської організації: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 40 с.
81. Кобзова С. М. Професійна підготовка фахівців сфери туризму до проектування регіональних маршрутів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. М. Кобзова; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка» – Луганськ: Б.в., 2012. – 20 с.
82. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: Навч. посіб. / Г.О.Ковальчук. – Вид. 2-ге, доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 298 с.
83. Ковынева Л.В. Зарубежный опыт организации этнографического туризма // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer27/516.pdf>.
84. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: ИКЦ «МарТ», 2005. – 448 с.
85. Комар О.А. Авторська система підготовки майбутнього учителя початкової школи до застосування інтерактивної технології у професійній діяльності / О.А.Комар // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 81–85.
86. Комар О.А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. / О.А.Комар. – Умань, 2011. – 512 с.
87. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Анатолій Петрович Конох. – К., 2007. – 622 с.
88. Косян С. Б. Проектирование содержания национально-регионального компонента общепрофессиональной подготовки специалиста по туризму: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / С. Б. Косян; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2008. – 19 с.

89. Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. – 40 с.
90. Краткий психологический словарь / [сост. Л.А. Карпенко; под ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского]. – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 512 с.
91. Краткий словарь международной туристской терминологии. – М: Гл. упр. по иностр. туризму, 1980. – 198 с.
92. Кудла Н. Є. Менеджмент туристичного підприємства / Н. Є. Кудла. – К.: Знання, 2012. – 343 с.
93. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова, І. О. Бартенєва, І. М. Богданова. – 3-є вид., переробл., доповн. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
94. Курлянд З.Н. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Т.Ю. Осипова, Р.С.Гурін [та ін.]; за ред. З.Н.Курлянд. – К.: Знання, 2012. – 390 с.
95. Лайл М. Спенсер-мл. и Сайн М. Спенсер. Компетенции на работе. Пер. с англ. – М: НІРРО, 2005. – 384 с.
96. Лозовецька В. Т. Теоретико-методологічні засади формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму в умовах ринкового середовища / В. Т. Лозовецька // Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / [В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін.]. За заг.ред. Лозовецької В. Т. – К, 2010. – С. 10–86.
97. Лозовюк Ю. С. Психологічна готовність фахівців туризму до здійснення професійної діяльності / Ю. С. Лозовюк // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – № 18 (277) – Ч. III. – 2013. – С. 81–86.
98. Лугова О. І. Туристичне краєзнавство як напрям загального краєзнавства України: питання теорії та генези / О. І. Лугова, С. І. Попович // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Випуск 5. – К., 2004. – С. 3–53.

99. Лукіна Т.О. Технологія розробки анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем: методичні рекомендації / Т.О.Лукіна. – Миколаїв: ОІППО, 2012. – 32 с.
100. Любіцева О.О. Методика розробки турів. Навчальний посібник / О.О.Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с.
101. Малова Н. Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы / Н. Малова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/malova.htm
102. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: ЭКСМО-Пресс, 1996. – 308 с.
103. Мартиненко С.М. Сучасні підходи до моделювання інноваційного розвитку освітнього середовища навчального закладу як педагогічної проблеми / С.М.Мартиненко, А.Г.Жукова // Педагогічна освіта. Теорія і практика. Педагогіка. Психологія. – № 18. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/15#.VUOVQyHtmkq>.
104. Методичні рекомендації до організації відкритих занять, взаємовідвідування та контрольних відвідувань [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.pu.if.ua/uk/2015-06-26-07-44-52/2015-06-26-07-45-14/18-navchalnyi-protses>
105. Методологія наукової діяльності: навч. посіб., вид. 3-тє, переробл. / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П. Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. – 363 с.
106. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст]. – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М.: КомКнига, 2006. – 200 с.
107. Нікітіна І.В. Формування професійної мотивації студента як детермінанти його творчого розвитку і працевлаштування / І.В.Нікітіна, В.В.Мартич // Вісник Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 1(28). – С. 206–211.

108. Обозний В. В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. В. Обозний; Національний педагогічний університет імені В. П. Драгоманова. – К., 2002. – 43 с.

109. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка менеджерів туризму в умовах педагогічного університету: [монографія] / В. В. Обозний. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 204 с.

110. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – С. 13–41.

111. Олійник Я. Б. Теоретичні основи туризмології: Навч. посібн. для студентів ВНЗ / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 316 с.

112. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. / [А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий, В.А. Козаков та ін.]. – К.: ІСДО, 1993. – 336 с.

113. Организация туризма: учеб. пособие / А. П. Дурович, Г. А. Бондаренко, Т. М. Сергеева и др. / Под общ. ред. А. П. Дуровича. – 3-е изд. – Минск: Новое знание, 2006. – 640 с.

114. Орликовський М.О. Самоменеджмент: практикум: навч. посіб. для студ. екон. вузів / М.О.Орликовський, Г.В.Осовська, В.І.Ткачук. – К: Кондор-Видавництво, 2012. – 410 с.

115. Орлова М.Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 / М.Л. Орлова. – Одеса, 2009. – 19 с.

116. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: [навчальний посібник] / В. Л. Ортинський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

117. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко. – К.: А.С.К., 2002. – 255 с.

118. Остапенко А.А. Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии / А.А.Остапенко. – М.: Народное образование, 2005. – 384 с.
119. Панфилов М. А. Знаково-символическое моделирование учебной информации в ВУЗе / М. А. Панфилов // Педагогика. – 2005. – № 9. – С. 51–56.
120. Пархоменко Т. Антропологія туризму / Т. Пархоменко // Філософія туризму: навч. посіб. / В.Пазенок, В.Федорченко – К., 2004. – С. 57–65.
121. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. / [укладач О.Е.Жосан]. – Кіровоград: Видавництво КОІППО ім.Василя Сухомлинського, 2008. – 72 с.
122. Петранівський В. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика / В. Петранівський [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.krynytsya.pp.ua/2012/01/blog-post_9686.html
123. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник / За редакцією проф. Заставного Ф.Д. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
124. Петрик Н. А. Становлення та розвиток етнічного туризму (на прикладі міграційних процесів Лемківщини в середині ХХ століття) / Н. А. Петрик, О. С. Чубрей // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – Випуск 672–673. – С. 151–155.
125. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник / І. М. Писаревський, С.А.Александрова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2010. – 230 с.
126. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч.посіб. / О.М.Пехота та ін. – К.: В-во А.С.К., 2003. – 240 с.
127. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 616 с.
128. Поважна Л. І. Теоретико-методичні засади практичної підготовки майбутніх фахівців туристської галузі / Л.І.Поважна // Культура і освіта

фахівців туристської сфери: сучасні тенденції та прогнози: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. – К.: КУТЕП, 2005. – С. 59–73.

129. Полуда В.В. Педагогічний досвід використання професійно-орієнтованої ділової гри як засіб формування професійної компетентності майбутніх фахівців з готельного обслуговування / В.В. Полуда // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Вінниця, 2013. – С. 385–387.

130. Полуда В.В. Особливості професійної діяльності фахівців з готельного обслуговування в сучасних умовах праці / В.В. Полуда // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Зб. наук. праць. – Випуск 42. – Ч.1. / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 253-256.

131. Полуда В.В. Проблема професійної компетентності фахівця у психолого-педагогічних дослідженнях зарубіжних учених / В.В. Полуда // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2015. – № 1-2. – С. 155–164.

132. Полуда В.В. Формування мотиваційної сфери фахівця з готельного обслуговування / В.В. Полуда // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм в умовах глобалізації: виклики часу», частина 4 «Інновації в туристській освіті в умовах глобалізації», – К., 2015. – С. 70–72.

133. Польова Л. В. Особливості практичної підготовки фахівців з туризму / Л. В. Польова // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. – №4 (239). – Ч. II. – С. 169–175.

134. Польова Л. В. Професійна підготовка менеджерів туризму в Польщі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Польова ; ДВНЗ“Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – 20 с.

135. Проект Тьюнінг. Гармонізація освітніх структур в Європі [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf

136. Психологу для роботи. Діагностичні матеріали: збірник / [уклад.: М.В.Лемак, В.Ю.Петрище]. – Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2012 . – 616 с.
137. Пугачев В.П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом / В. П. Пугачев. – М.: Аспект Прес, 2000. – 285 с.
138. Пуцентайло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Навчальний посібник / П. Р. Пуцентайло. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
139. Радченко І. Технології concept mapping та mind mapping у контексті інформаційно-дидактичного середовища [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2010/1/visnuk_13.pdf
140. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А.Реан, Я.Л.Коломинский. – СПб.: Питер, 2000. – 416 с.
141. Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 4: Збірник статей: Матеріали міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону», присвяченої 10-річчю створення Інституту туризму (Івано-Франківськ, 19–20 вересня 2013 р.) / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника / Гол. ред. В.Клапчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. – 316 с.
142. Руденко А. М. Психология социально-культурного сервиса и туризма /А. М. Руденко. – Изд. 2-е, испр.и доп. – Ростов н./Д: Феникс, 2007. – 313 с.
143. Руденко В.М. Математична статистика. Навч. посіб. / В.М.Руденко– К.: Центр учбової літератури, 2012. – 304 с.
144. Рудницький А. Галич як перспективний осередок європейського туризму / А.Рудницький // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України: Матеріали міжнародної наукової конференції / Відп. за випуск В. Дідух. – Галич: Давній Галич, 2008. – С. 26 – 32.

145. Рутинський М. Й. Музеєзнавство: навч. посіб. / М.Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
146. Савчак І. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх менеджерів туризму до діалогової комунікації у професійній діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ps.kspu.edu/index.php/ps/article/view/155/139
147. Сакур Л. В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: монографія/ Л.В. Сакур. – К.: МАУП, 2004. – 399 с.
148. Саух І. В. Моделі професійної компетентності менеджера туристичної індустрії як основа конкурентоспроможності галузі / І. В. Саух // Економіка. Управління. Інновації. – 2010 р. – № 2(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/menedjment-ukr/292-modeli-kompetentnosti-menedzhera-turystychnoi-industrii.html>
149. Святоха Н. Ю. Подходы к классификации этнического туризма / Н. Ю.Святоха, И. Ю. Филимонова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – №6(167). – С. 179–183.
150. Сесєлкін А. І. Диверсифікація професійного туристського образования: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Сесєлкін Алексей Иванович. – М., 2004 – 355 с.
151. Семкина Н. Перспективы развития этнографического туризма в России / Н. Семкина, Т. Прокопьева // Вестник СГУТиКД – 2010. – № 3 (13). – С. 105–111.
152. Скворцова С.О. Формування професійної компетенції майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання / С. О. Скворцова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші].– Умань: ПП Жовтий, 2010. – Випуск 35. – С. 66 – 71.

153. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологи / Е.В.Сидоренко. – Санкт-Петербург: Социально-психологический центр», 1996. – 347 с.
154. Скірко Р.Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Скірко Р. Л. – Запоріжжя, 2010. – 22 с.
155. Складові галузевих стандартів вищої освіти вищої освіти з напрямку 0504 «Туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0863-04/page#Find>
156. Сластенин В. А. Педагогика: Инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М.: Издательство Магистр, 1997. – 308 с.
157. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Слободенюк Е. В. ; Київський університет туризму, економіки і права. – К., 2003. – 22 с.
158. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. – Одеса: Пальміра, 2006. – 364 с.
159. Словник української мови: в 11 томах. – К., 1979. – Том 10. – С. 441.
160. Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема / Т. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – Випуск 50. – 2010. – С. 138–142.
161. Смирнов А. В. Статистическая обработка анкет содержащих бальные шкалы / А. В. Смирнов, Р. А. Смирнова // Резервы интенсификации учебно-воспитательного процесса педвуза : Межвуз. сб. науч. труд. – Кострома, 1990. – С. 117–121.
162. Современный словарь по педагогике / сост. Е.С. Рапацев. – М.: Современное слово, 2001. – 928 с.
163. Сокол Т.Г. Місце і значення предмету «Основи туризмознавства» в системі професійної підготовки менеджерів туризму / Т.Г.Сокол // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – №1 (5). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/sokol2.htm

164. Сокол Т. Г. Основы туристической деятельности: Пособие / Т. Г. Сокол / за заг. ред. В. Ф. Орлова. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
165. Сокол Т. Г. Педагогические условия учебно-методического обеспечения профессиональной подготовки менеджеров туристической индустрии [Текст] : автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. Г. Сокол; Нац. акад. пед. наук Украины, Ин-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2012. – 24 с.
166. Сорокіна Г. О. Туристсько-краєзнавча практика як необхідна умова фахової підготовки фахівців туристичної галузі / Г. О. Сорокіна // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Частина III. – 2013. – № 18 (277). – С. 130–135.
167. Сорокіна Г.О. Використання ділових ігор в процесі підготовки фахівців туристичної галузі / Г.О.Сорокіна // Педагогічний дискурс. – Випуск 12. – 2012. – С.305–309.
168. Статистичний бюлетень. Туристична діяльність в Україні у 2013 році. – К.: Держкомстат України, 2014. – 272 с.
169. Сухий П.О. Проблеми й перспективи розвитку народних художніх промислів Галицької Гуцульщини як об'єктів рекреації / П.О.Сухий, І.С.Вах // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи: збірник статей / Гол. ред. В.Клапчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. – Вип.2. – С. 214–221.
170. Сучасні різновиди туризму: Пособие / Ф.Шандор, М.Кляп – К., 2013. – 334 с.
171. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская помощь / Ю. Г. Татур. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 68 с.
172. Теория и практика педагогического эксперимента: [коллективная монография] / Под ред. И.Пискунова, Г.Воробьева. – М.: Педагогика, 1979. – 208 с.

173. Теорія і практика формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності в говорінні у студентів нелінгвістичних спеціальностей: Колективна монографія / Заг. і наук. ред. О.Б.Бігич – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – 383 с.

174. Теплоухова Л. А. Формирование универсальных учебных действий учащихся основной школы средствами проектной технологии: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. А. Теплоухова. – Ижевск, 2012. – 26 с.

175. Топорницька М. Я. Перспективи розвитку етнофестивального туризму у Львівській області // М. Я. Топорницька / Географія. – 2012.– Випуск 633–634. – С. 151–154.

176. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: Навч. посіб. / Г.О.Ковальчук, Н.Ю.Бутенко, М.В.Артюшина та ін.; За ред. Г.О. Ковальчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 320 с.

177. Українське народознавство: Навч. посіб. – К., 2006. – 566 с.

178. Фастовець О.О. Інтерактивна модель викладання професійно-орієнтованих дисциплін майбутнім менеджерам туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

179. Фастовець О.О. Екологічна підготовка майбутніх менеджерів з туризму у вищих навчальних закладах [Текст]: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.О.Фастовець; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2008. – 23 с.

180. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 43 с.

181. Федорченко В. К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму / В. К. Федорченко. – К.: Вид. дім «Слово», 2004. – 278 с.

182. Федорченко В. К. Педагогіка туризму / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрова – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.
183. Федулова Л. Менеджмент організацій / Л. І. Федулова. – К.: Либідь, 2004. – 448 с.
184. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
185. Фокін С. Педагогічні аспекти підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладах України / С. Фокін, О. Гайова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3234
186. Фоменко Н. А. Педагогіка вищої школи: методологія, стандартизація туристської освіти: навч. посібн. / Н. А. Фоменко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – 216 с.
187. Фоменко Н. А. Проектування змісту туристської освіти / Н. А. Фоменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/8/visnuk_4.pdf
188. Фоменко Н. А. Теоретико-методичні засади формування стандартів освіти у сфері туризму: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Н. А. Фоменко. – К., 2012. – 42 с.
189. Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы / Пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2003. – 232 с.
190. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / [В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін.] / За заг. ред. Лозовецької В. Т. – К, 2010. – 382 с.
191. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйсмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
192. Хмілярчук Н. С. Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери: автореф. дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

193. Ходаківський Є.І. Психологія управління. Підручник. 3-тє вид. перероб. та доп. / Є.І.Ходаківський, Ю.В.Богоявленська, Т.П.Грабар – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 664 с.

194. Холлифорд С. Руководство по компетенциям. Пер. с англ. / Сара Холлифорд, Стив Уиддет. – М.: НІРРО, 2003 – 224 с.

195. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 12 декабря [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>

196. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Т.І.Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

197. Чернілевський Д.В. Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посібн. / Д.В.Чернілевський, М.І.Томчук. – Вінниця: Вінн. соц.-екон. ін.-тут Ун-ту «Україна», 2006. – 402 с.

198. Черчик О. М. Професійна ідентифікація майбутнього менеджера туристичного бізнесу в процесі вузівської підготовки / О. М. Черчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=438>

199. Чикалова М. М. Організаційно-педагогічні засади підготовки менеджерів міжнародного туризму в університетах Туреччини: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / М. М. Чикалова; Сумський. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2009. – 22 с.

200. Чорна К І. Зміст вищої освіти / К. І. Чорна // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 321.

201. Чорна Л. В. Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США: автореф. дис. канд. пед. наук:

13.00.04 / Л. В. Чорна; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – 20 с.

202. Чуфарлічева А.Ю. Методика навчання майбутніх менеджерів туризму створення англомовних туристичних проєктів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.Ю.Чуфарлічева; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2010. – 22 с.

203. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. / П.М.Щербань. – К.: Вища школа, 2004 – 206 с.

204. Щука Г. П. Зміст підготовки фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах України та Російської Федерації: порівняльний аналіз / Г. П. Щука // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 37. – С. 191–198.

205. Щука Г. П. Система професійної освіти у сфері туризму в Російській Федерації, Україні та Республіці Білорусь: монографія / Г. П. Щука. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 264 с.

206. Щука Г.П. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в Україні, Росії та Білорусі (порівняльний аналіз) [Текст]: автореферат дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г.П.Щука; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ, 2013. – 40 с.

207. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. / В.В.Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

208. Australia's Aboriginal People have a Continuous History Spanning over 50,000 Years // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.australia.com/aboriginal/>

209. Bieger T. Jahrbuch der Schweizerischen Verkehrswirtschaft. St.Gallen. / T.Bieger, C.Laesser, R.Maggi. – 2007. – P. 56 – 67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://jtr.sagepub.com/content/44/4/397.abstract>>

210. Bulter R. Tourism and Indigenous Peoples / R. Bulter, T. Hinch. – London: ITBP, 1996. – 134 p.

211. Chen K.C. The importance of philosophical relationships between tourism and hospitality curricula / K. C.Chen, D.Groves // *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. – 1999. – 11(1), P. 37–42.
212. <http://uaeta.org/ua/tourism/14>
213. «Ksan historical villace» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ksan.org/index.htm>
214. Li Y. Ethnic tourism: A framework and application / Li Yang, Geoffrey Wall // *Tourism Management*. – 2009.– Vol. 30 (4). – P. 83 – 95.
215. Li Y. Minorities, tourism and ethnic theme parks: employees' perspectives from Yunnan, China / Li Yang // *Journal of Cultural Geography*. – 2011. – Vol. 28. – No. 2. – P. 311 – 338.
216. Malinowski G. Etnoturistika – touristika etnizna w Polsce / G.Malinowski / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://artelis.pl/artykuly/9521/etnoturistika-touristika-etnizna-w-polsce>.
217. OPET. Vocational education and training in Switzerland. Facts and figures. Bern: Federal Office for Professional Education and Technology. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.bbt.admin.ch/themen/berufsbildung/index.html?lang=en>>. – Загол. з екрана. – Мова англ.
218. ООН. E/Conf. 47.7 [Електронний ресурс]. –1963. – 26 вересня. – Режим доступу: <http://www.bibliotekar.ru>. – Заголовок з екрану. – (Дата звернення 13.07.2014 р.
219. Rossing, Rainer C. Parameters for an Effective Entrepreneurial, Regional, Hotel / Rainer C. Rossing // *Restaurant Management Training Program in Manitoba*. – Canada, 1997. – 222 p.
220. Swiss Conference of Cantonal Ministers of Education (EDK). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.edk.ch/dyn/11553.php>>. – Загол. з екрана. – Мова англ.
221. Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 / WorldEconomicForum [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.weforum.org/reports-results?fq=report^issues %3A %22Competitiveness %22>

222. Understanding Tourism: Basic Glossary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://media.unwto.org>.

223. Vovchok Ya. Professional competence of ethnographic tourism managers / Ya. Vovchok // Zbior artykulow naukowych. Naukowe wyszukaj. – Sopot, 2015 – P. 87–91.

224. Wang J. Is tourism education meeting the needs of the tourism industry? An Australian case study / J.Wang– Canberra, 2008. – 167 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Сучасні дослідження регіонального компонента у змісті туристської освіти

№ з/п	Наукова галузь	Регіональний компонент змісту туристської освіти	Учені-дослідники
1	Педагогіка	Формування соціально-професійної компетентності майбутнього менеджера регіонального туризму; проектування змісту національно-регіонального компонента загально-професійної підготовки; підготовка майбутніх фахівців туризму до проектування регіональних маршрутів.	Н. Гулієв, С. Косян, С. Кобзова
2	Економіка	Економічні аспекти стратегії розвитку туристичних регіонів; територіальні особливості управління розвитком етнічного туризму; розвиток регіональної системи міжнародного туризму в Україні.	О. Борисюк, М. Борушак, Ю. Леонтьєва, Н. Савіцька, О. Савіцька, А. Барлукова, Н. Гук
3	Географія	Ландшафтне та історико-етнографічне районування, дослідження особливостей рекреаційного господарства, забезпеченість етноресурсами окремих регіонів.	М. Крачило, М. Орлова, М. Рутинський
4	Історія	Історико-культурна спадщина різних регіонів України (пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва), історичні передумови формування етнічної самобутності; історичні аспекти формування культури і побуту етнічних груп.	В. Корнієнко, А. Королько, Р. Котенко, А. Червінський
5	Психологія	Соціально-психологічні методи управління в галузі туризму з урахуванням ментальності і культури туристів та місцевого населення.	В. Кіптенко, А. Руденко
6	Філософія	Специфіка культури, релігії та світогляду представників різних народів та етнічних груп.	В. Пазенок, Т. Пархоменко, Е. Слободенюк

Додаток Б
Рівні готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Компоненти Рівні	Когнітивний	Діяльнісний	Комунікативний	Мотиваційно-вольовий
Високий	Грунтовні, міцні й осмислені знання економічних, правових засад організації етнографічного туризму; глибокі знання про етнографічні ресурси та туристичну інфраструктуру регіонів України; знання про психологічні особливості управління персоналом; високий рівень пізнавальної активності; усвідомлена потреба у здобутті необхідних знань.	Уміння чітко визначати мету й конкретизувати завдання діяльності (організація етнографічного туризму), установлювати послідовність та тривалість виконання певних дій, визначати потребу у ресурсах та оптимальний добір необхідних засобів; навички оперативного пошуку та опрацювання необхідної інформації з різних джерел; уміння швидко та креативно реагувати на запити ринку туристичних послуг; володіння психологічними прийомами впливу на персонал; саморегуляція власної поведінки.	Досконале володіння рідною мовою, професійною термінологією; уміння усно й письмово висловлювати думки іноземними мовами; орієнтація на клієнта та розуміння його потреб і можливостей; толерантність і міжкультурна компетенція; уміння організовувати командну роботу та дозвілля; здатність чітко аргументувати свої погляди; урахування менталітету та соціально-психологічних особливостей місцевого населення.	Особистісне бажання відкривати етнографічний потенціал конкретного регіону; усвідомлена потреба в реалізації професійних знань, умінь та навичок у процесі організації етнографічного туризму; переважання внутрішньої мотивації професійної діяльності; упевненість і наполегливість у досягненні поставлених цілей; ініціативність; адекватна самооцінка; прагнення до самоосвіти і самовдосконалення.

Продовження Додатка Б

Достатній	Наявність знань реконструктивного характеру щодо організації етнографічного туризму; основні знання про етнографічні ресурси конкретного регіону; поверхневі знання з психології управління персоналом; ситуативні вияви пізнавальної активності.	Володіння професійно значущими вміннями і навичками не повною мірою; переважне копіювання звичного алгоритму дій з опорою на власні професійні знання; у більшості випадків присутня саморегуляція поведінки.	Достатній рівень володіння рідною мовою; вміння використовувати знання з іноземної мови для розв'язання професійних завдань; орієнтація на клієнта має ситуативний характер; організація роботи персоналу на нормальному рівні, деякі проблеми у неформальному спілкуванні.	Діагностується певна потреба у розвитку етнографічного потенціалу регіону; поєднання зовнішньої та внутрішньої мотивації професійної діяльності; ініціатива виявляється ситуативно, переважно у стандартних умовах; прагнення до самоосвіти й самовдосконалення виявляється при необхідності розв'язання конкретного практичного завдання; простежується недооцінювання або переоцінка власних можливостей.
Середній	Знання переважно репродуктивного характеру; загальновідомі факти про етнографічні ресурси регіону; поверхневі знання з менеджменту та маркетингу; ситуативний інтерес до опанування новими знаннями.	Володіння типовими вміннями та навичками організації етнографічного туризму; здатність працювати за наперед заданим зразком; у більшості випадків відсутність саморегуляції.	Нормальне володіння рідною мовою, деякі проблеми у використанні професійної термінології; елементарний рівень володіння іноземною мовою; труднощі в процесі організації діяльності персоналу.	Нечіткість цілей та мотивів професійної діяльності, здебільшого мотивація зовнішня (позитивна або негативна); самооцінка чітко не сформована.
Низький	Слабкі та поверхневі знання про економічні й правові аспекти організації етнографічного туризму; несистемні знання з менеджменту, особливостей управління персоналом; відсутність інтересу до здобуття нових знань щодо означеної проблеми.	Низький рівень володіння вміннями та навичками організації етнографічного туризму; відсутність творчого підходу до розв'язання професійних завдань; дублювання прикладів поведінки.	Володіння рідною мовою на низькому рівні, деякі проблеми у використанні професійної термінології; початковий рівень володіння іноземною мовою; труднощі у процесі спілкування з клієнтами, персоналом, партнерами; невміння чітко сформулювати розпорядження.	Відсутність власних цілей та інтересу до організації етнографічного туризму; зовнішня мотивація професійної діяльності; відсутність прагнення до самовдосконалення та професійного зростання; пасивність у професійній діяльності; невпевненість у власних рішеннях та їх наслідках; неадекватна самооцінка.

Додаток В
Процес організації дослідницько-експериментального дослідження підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Етап	Мета	Методи	Зміст	Параграф дисертації
Теоретико-пошуковий (2010 – 2011)	Визначення теоретичних основ професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму	- Аналіз наукових джерел щодо стану та перспектив розв'язання порушеної проблеми; - Узагальнення і систематизація результатів наукових досліджень проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; - Використання теоретичних методів наукового дослідження задля визначення основних понять та розробки моделі (аналіз і синтез, абстрагування, формалізація, моделювання тощо)	Виявлення актуальних проблем туристської освіти в сучасних ВНЗ.	1.1
			Здійснення дефінітивно-сміслового аналізу основних понять дисертаційного дослідження в теорії і практиці вищої школи.	1.2
			Визначення сутності та основних характеристик поняття «етнографічний туризм».	1.3
			Виокремлення компонентів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму в контексті компетентнісного підходу.	2.1
			Розробка критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.	2.2
			Побудова моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму в освітньому процесі ВНЗ	2.3
Констатувальний (2011 – 2012)	Визначення методики проведення експерименту та стану досліджуваного педагогічного явища в сучасних ВНЗ.	- Анкетування, тестування викладачів та студентів ВНЗ; - Бесіди з викладачами, студентами ВНЗ та менеджерами туристичних фірм; - Спостереження за освітнім процесом ВНЗ (професійна діяльність викладачів та навчальна діяльність студентів); - Обробка й аналіз результатів емпіричних досліджень.	- Виявлення стану професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму; - Виявлення рівня обізнаності випускників ВНЗ туристичного профілю з особливостями організації етнографічного туризму; - Виявлення ставлення викладачів та майбутніх менеджерів туризму до проблеми організації етнографічного туризму; - Діагностика труднощів у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму; - Формування контрольних та експериментальних груп.	3.1

Продовження Додатка В

Формувальний (2012 – 2015)	Перевірка ефективності розробленої моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму	- Методи діагностики рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму; - Статистична обробка отриманих результатів.	- Апробація моделі професійної підготовки майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму (коригування змісту, форм, методів навчання); - Упровадження спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика»; - Контроль готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.	3.2
Аналітико-результативний (2014 – 2015)	Оцінка ефективності розробленої моделі	- Аналіз, синтез, узагальнення, систематизація; - Методи математичної й статистичної обробки одержаних результатів.	- Узагальнення та інтерпретація результатів даних констатувального експерименту; - Систематизація та оформлення результатів констатувального та формувального експериментів; - Використання методів математичної статистики для перевірки достовірності й надійності одержаних результатів; - Формулювання висновків щодо ефективності розробленої моделі; - Розробка методичних рекомендацій щодо впровадження експериментальної моделі в практику туристської освіти у ВНЗ.	3.3

Додаток Г.1

ДІАГНОСТИЧНА АНКЕТА на виявлення стану професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму*Шановний студенте!*

Просимо Вас узяти участь у дослідженні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі для розробки концепції підготовки студентів Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» до організації етнографічного туризму. Уважно прочитайте питання і серед варіантів відповідей виберіть найбільш значущий для Вас.

Ваша стать _____; вік _____; курс навчання _____.

1. Зазначте мотиви, які спонукали Вас вступити до Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (відмітьте не більше 3-х альтернатив):

- а) досягнення матеріальної забезпеченості;
- б) суспільний запит на фахівців з вищою освітою;
- в) престижність ВНЗ;
- г) повага з боку оточуючих людей;
- г) прагнення самореалізації;
- д) рекомендація батьків, друзів, знайомих;
- е) відсутність можливості отримати освіту в іншому закладі;
- є) інше _____.

2. Чому Ви обрали Інститут туризму?

- а) подобається професія менеджера туризму;
- б) професія відповідає моїм здібностям та інтересам;
- в) комфортні умови праці;
- г) спілкування з різними людьми;
- г) можливість розвитку туристичного потенціалу регіону;
- д) подорожі в інші країни, пізнання їх культури;
- е) не був підготовлений до вступу на інший факультет;
- є) інше _____.

3. Наскільки Ви задоволені організацією професійної підготовки майбутніх менеджерів у Інституті туризму в процесі опанування різних циклів?

№ з/п	Дисципліни	Ступінь задоволеності				
		Високий	Вищий від середнього	Середній	Нижчий від середнього	Низький
1	Цикл соціально-гуманітарної підготовки	5	4	3	2	1
2	Цикл фундаментальної, природничо-наукової й загальноекономічної підготовки	5	4	3	2	1
3	Цикл професійної і практичної підготовки	5	4	3	2	1
4	Спеціальні курси	5	4	3	2	1
5	Різні види практик	5	4	3	2	1

4. Які, на Ваш погляд, курси необхідно впровадити в навчальний процес Інституту туризму? _____

5. Які дисципліни у ВНЗ, на Вашу думку, мають найбільшу практичну значущість? _____

Продовження Додатка Г.1

6. З якими недоліками в процесі професійної підготовки в Інституті туризму Вам доводилося зіштовхнутися:

- а) відсутність наступності між шкільною програмою та навчальними дисциплінами ВНЗ;
- б) невідповідність теоретичних фактів практичним потребам;
- в) низький рівень викладання;
- г) застарілі форми організації навчання і методи викладання;
- г) низький рівень забезпечення навчальною літературою та технічними засобами навчання;
- д) проблеми в організації виробничої практики;
- е) інше _____

7. Які позитивні аспекти професійної підготовки у ВНЗ Ви можете назвати? _____

8. Які професійні обов'язки під час виробничої практики викликали у Вас найбільші труднощі:

- а) створення привабливості туристичного продукту;
- б) дослідження ринку потенційного попиту;
- в) пошук партнерів-постачальників товарів та послуг;
- г) перевірка наявності послуг та встановлення адекватності інформації, що надійшла раніше;
- г) підготовка договорів (контрактів) про співробітництво з постачальниками турпослуг та реалізаторами турпродукту (турагентами) і проведення переговорів;
- д) інформаційно-методичне забезпечення туру (складання програми перебування, інформаційних листів, калькуляції, паспорта туристичного маршруту тощо);
- е) реалізація турів споживачам;
- є) оформлення документів для здійснення подорожі;
- ж) підготовка та призначення кадрів на маршрут;
- з) безпосереднє обслуговування туристів і контроль за наданням певної кількості та якості послуг;
- и) контакт з працівниками підприємства;
- і) інше.

9. Ваші пропозиції щодо вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму у ВНЗ _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Г.2
**Результати дослідження стану професійної підготовки майбутніх
 менеджерів туризму**

№ з/п.	Дисципліни	Ступінь задоволеності студентів рівнем викладання дисциплін різних циклів									
		Високий		Вищий від середнього		Середній		Нижчий від середнього		Низький	
	Курс	III	IV	III	IV	III	IV	III	IV	III	IV
1	Цикл соціально-гуманітарної підготовки (Історія української культури; Історія України; Психологія; Філософія; Іноземна мова (за професійним спрямуванням); Друга іноземна мова; Українська мова (за професійним спрямуванням); Політологія)	46	35	72	33	24	10	26	11	2	7
2	Цикл фундаментальної, природничо-наукової й загальноекономічної підготовки (Вища та прикладна математика; Статистика; Інформаційні системи та технології; Економічна теорія; Географія туризму; Безпека життєдіяльності; Екологія; Основи охорони праці)	40	30	68	26	42	22	21	10	2	5
3	Цикл професійної і практичної підготовки (Рекреаційні комплекси світу; Організація туризму; Організація готельного господарства; Організація ресторанного господарства; Право; Маркетинг; Менеджмент; Облік і аудит; Економіка підприємства)	54	38	78	26	30	26	8	5		1
4	Спеціальні курси	32	26	34	36	74	16	26	15	10	3
5	Різні види практик	43	32	66	24	50	20	9	18	2	2

**АНКЕТА на виявлення ставлення майбутніх менеджерів до проблеми організації
етнографічного туризму в регіонах України**

Шановний студенте!

Уважно прочитайте питання і серед запропонованих варіантів оберіть такий, що найбільше відповідає Вашому ставленню.

1. Чи є потреба у спеціальній підготовці майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у ВНЗ України?

- а) так, є;
- б) так, але я отримав достатньо інформації про цей вид туризму, вивчаючи інші види;
- в) ні, у цьому немає потреби;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

2. Чи вважаєте Ви, що підготовка до організації етнографічного туризму впливає на формування професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму:

- а) так;
- б) так, але все залежить від форм і методів навчання, які використовує викладач;
- в) ні;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

3. Можливості розвитку етнографічного туризму у нашому регіоні є досить обмеженими.

- а) так, цілком погоджуюсь;
- б) навіщо розвивати етнографічний туризм, якщо більшість клієнтів надають перевагу відпочинку за кордоном?
- в) ні, не погоджуюсь. Розвиток етнографічного туризму сприятиме підвищенню туристичної привабливості нашого регіону;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

4. Чи доводилося вам брати участь в організації етнографічного туризму під час виробничої практики?

- а) так, постійно;
- б) так, іноді, залежно від поставлених завдань;
- в) ні, вважаю етнографічний туризм неперспективним видом;
- г) ні, я не володію навичками організації етнографічного туризму;
- д) Ваш варіант відповіді _____.

5. Чи відчули Ви потребу в підвищенні Вашої професійної компетентності в процесі організації етнографічного туризму під час практики?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні, у цьому немає потреби;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

6. Які саме аспекти Вашої професійної підготовки потребують удосконалення для успішної організації етнографічного туризму?

- а) відомості про етнографічні об'єкти регіону, придатні для відвідування туристами;
- б) практичні навички організації етнографічного туризму;
- в) економіко-правові аспекти організації етнографічного туризму;
- г) комунікативна готовність до роботи з клієнтами, партнерами та персоналом;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

Продовження Додатка Д

7. Чи впливає робота з організації етнографічного туризму на формування професійної компетентності менеджерів туризму?

- а) так;
- б) ні;
- в) частково (яких саме компетенцій?);
- г) не знаю, ніколи раніше про це не думав/ла.

8. Чи плануєте Ви надалі розвивати свою компетентність у процесі організації етнографічного туризму?

- а) так;
- б) так, але все залежить від поставлених професійних завдань;
- в) ні, у цьому немає потреби;
- г) Ваш варіант відповіді _____.

9. Підкресліть ті дисципліни та види навчальної діяльності, у процесі вивчення яких Ви здобули компетентність з різних аспектів організації етнографічного туризму у Вашому регіоні:

- а) виробнича практика;
- б) курсова робота;
- в) «Туристичне краєзнавство»;
- г) «Організація туристичних подорожей»;
- г) «Історико-культурна спадщина Карпатського Єврорегіону»;
- д) «Природно-рекреаційні ресурси Українських Карпат»;
- е) «Організація туризму»;
- є) «Туристичні ресурси України»;
- ж) спецкурс «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика»;
- з) інші дисципліни (вказіть, які саме)_____.

Дякуємо за співпрацю!

Процедура діагностики готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму

Компонент готовності	Критерії визначення рівнів	Діагностичний інструментарій
Мотиваційно-цільовий	Інтереси, мотиви, переконання, які зумовлюють виникнення і реалізацію потреби розвивати етнографічний туризм у певному регіоні, самореалізуватися в професійній діяльності	Методика К. Замфіра в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» Анкетування
Когнітивний	Повнота і глибина знань про різні аспекти організації етнографічного туризму в певному регіоні	Контрольний зріз Анкетування
Комунікативний	Володіння рідною та іноземною мовами, орієнтація на клієнта, уміння вести перемовини з урахуванням менталітету та соціально-психологічних особливостей місцевого населення, міжкультурна компетенція, уміння працювати в команді, здатність аргументувати свої погляди	Виявлення й оцінка комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1) Анкетування
Діяльнісний	Володіння професійними методами роботи; здатність урахувати регіональну специфіку соціально-економічних умов населення в процесі проектування етнографічних турів; уміння знаходити, опрацьовувати інформацію, використовувати сучасні технології на практиці; готовність і здатність до лідерства, саморегуляція поведінки	Анкетування Аналіз звітної документації Спостереження

Додаток Ж.1
АНКЕТА
для визначення рівня готовності
майбутнього менеджера туризму до організації етнографічного туризму

Шановний студенте!

Нами проводиться експериментальне дослідження рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму. Ваші відверті відповіді допоможуть виявити актуальний стан сформованості такої готовності і якнайкраще змодельовати процес професійної підготовки фахівців туристичної галузі у ВНЗ.

Визначте, будь ласка, свій рівень готовності до організації етнографічного туризму за виокремленими критеріями за 5-ти бальною шкалою, де:

- 1 бал означає «не володію вказаною якістю»,
- 2 бали – «володію ознакою на низькому рівні»,
- 3 бали – «володію вказаною якістю на середньому рівні»,
- 4 бали – «володію якістю на достатньому рівні»,
- 5 балів – «володію повною мірою».

Визначення рівня готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму за мотиваційно-цільовим критерієм

№ з/п	Показники готовності	Самооцінка
1.	Потреба в реалізації професійних знань, умінь та навичок у процесі організації етнографічного туризму	1 2 3 4 5
2.	Особистісне бажання відкривати етнографічний потенціал конкретного регіону	1 2 3 4 5
3.	Потреба реалізації власного творчого потенціалу в процесі розробки етнографічного турпродукту	1 2 3 4 5
4.	Здатність долати труднощі під час організації етнографічного туризму	1 2 3 4 5
5.	Прагнення використовувати інноваційні підходи та технології в процесі розробки та реалізації етнографічного турпродукту	1 2 3 4 5
6.	Уміння керувати своїм емоційним станом	1 2 3 4 5
7.	Відповідальність	1 2 3 4 5
8.	Ініціативність	1 2 3 4 5
9.	Упевненість і наполегливість у досягненні поставлених цілей	1 2 3 4 5
10.	Прагнення до самоосвіти й самовдосконалення	1 2 3 4 5

Визначення рівня готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму за когнітивним критерієм

№ з/п	Показники готовності	Самооцінка
1.	Знання нормативно-правової бази регулювання туристської діяльності	1 2 3 4 5
2.	Оволодіння основами менеджменту та маркетингу туристичної галузі	1 2 3 4 5

Продовження Додатка Ж.1

3.	Базові уявлення про економічні засади організації етнографічного туризму	1 2 3 4 5
4.	Уявлення про сутність поняття «етнографічний туризм» та особливості його організації	1 2 3 4 5
5.	Знання про перспективи розвитку етнографічного туризму в Україні	1 2 3 4 5
6.	Знання про етнографічні ресурси Вашого регіону	1 2 3 4 5
7.	Уявлення про рівень туристичної інфраструктури регіону	1 2 3 4 5
8.	Уявлення про психологічні особливості управління персоналом для ефективної організації етнографічного туризму	1 2 3 4 5
9.	Потреба у здобутті необхідних знань	1 2 3 4 5
10.	Пізнавальна активність	1 2 3 4 5

Визначення рівня готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму за комунікативним критерієм

№ з/п	Показники готовності	Самооцінка
1.	Володіння рідною мовою та знання професійної термінології	1 2 3 4 5
2.	Уміння усно й письмово висловлювати думки іноземними мовами	1 2 3 4 5
3.	Здатність орієнтуватися на клієнта і визначати його потреби й можливості	1 2 3 4 5
4.	Уміння встановлювати контакти з іноземцями	1 2 3 4 5
5.	Здатність аргументувати свої погляди	1 2 3 4 5
6.	Уміння чітко формулювати розпорядження й раціонально розподіляти обов'язки у процесі підготовки та реалізації етнографічних турів	1 2 3 4 5
7.	Толерантність у спілкування з клієнтами, партнерами, персоналом	1 2 3 4 5
8.	Урахування менталітету та соціально-психологічних особливостей місцевого населення під час організації етнографічних турів	1 2 3 4 5
9.	Уміння використовувати психологічні механізми формування міжособистісних взаємин у колективі	1 2 3 4 5
10.	Уміння організовувати командну роботу та дозвілля	1 2 3 4 5

Визначення рівня готовності майбутнього менеджера до організації етнографічного туризму за діяльнісним критерієм

№ з/п	Показники готовності	Самооцінка
1.	Уміння чітко визначати мету й конкретизувати завдання під час організації етнографічного туризму	1 2 3 4 5
2.	Уміння визначати потребу в ресурсах та оптимальний вибір необхідних засобів для успішної реалізації етнографічного туру чи маршруту	1 2 3 4 5
3.	Уміння встановлювати послідовність та оптимальну тривалість ознайомлення туристів з етнографічними об'єктами	1 2 3 4 5
4.	Навички роботи із сучасними інформаційними технологіями	1 2 3 4 5
5.	Навички оперативного пошуку та опрацювання необхідної інформації з різних джерел для розв'язання проблем, які можуть виникнути під час організації етнографічних турів	1 2 3 4 5
6.	Уміння просувати етнографічний туризм на ринку послуг і презентувати розроблені тури	1 2 3 4 5

Продовження Додатка Ж.1

7.	Уміння швидко і креативно реагувати на запити ринку туристичних послуг	1 2 3 4 5
8.	Уміння ефективно використовувати технології менеджменту в професійній діяльності	1 2 3 4 5
9.	Володіння психологічними прийомами впливу на персонал	1 2 3 4 5
10.	Рівень саморегуляції власної поведінки	1 2 3 4 5

Додаток Ж.2.
Методика «Мотивація професійної діяльності»
(автор – К. Замфір в модифікації А.А. Реана)¹

Інструкція. Уважно прочитайте мотиви професійної діяльності менеджера туризму і дайте оцінку їх значущості для Вас за п'ятибальною шкалою.

№ з/п		1	2	3	4	5
		Це практично неважливо для мене	Це не дуже важливо для мене	Це і важливо і не важливо	Це досить важливо для мене	Це дуже важливо для мене
1.	Грошовий заробіток					
2.	Прагнення кар'єрного зростання					
3.	Прагнення уникати критики з боку керівництва чи колег					
4.	Прагнення уникати можливих покарань або неприємностей					
5.	Потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших					
6.	Задоволення від самого процесу й результату роботи					
7.	Можливість професійної самореалізації саме в цій діяльності					

Дякуємо за участь у дослідженні!

¹Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А.А.Реан, Я. Л.Коломинский – СПб.: Питер, 2000. – С. 238.

Додаток Ж.3.

**Письмова діагностична робота на виявлення якості знань
студентів Інституту туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»**

Письмова робота виконується з метою виявлення об'єктивного рівня сформованості когнітивного компонента готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму.

Шкала оцінювання знань

Сума балів	Рівень когнітивної готовності
1–4	низький
5–8	середній
9–12	достатній
13–15	високий

1. Етнографічний туризм – це _____
2. Нормативно-правовий супровід організації етнографічного туризму _____
3. Основні принципи організації етнографічного туризму _____
4. Економічні передумови розвитку етнографічного туризму на певній території _____
5. Назвіть основні історико-етнографічні регіони Прикарпаття _____
6. Етнографічні ресурси Прикарпаття _____
7. Форми організації етнографічного туризму _____
8. Етнографічні об'єкти _____
9. Різновиди етнографічного туризму за спрямованістю туристичних потоків _____
10. Різновиди етнографічного туризму за соціодемографічними показниками _____
11. Різновиди етнографічного туризму за мотивами _____
12. Як визначити ефективність розробки етнографічного туру? _____
13. Маркетингові заходи просування етнографічного турпродукту _____
14. Психологічні аспекти управління персоналом для ефективної організації етнографічного туризму _____
15. Ваші пропозиції щодо розробки й реалізації етнографічного турпродукту на Прикарпатті _____

Додаток Ж.4

Виявлення та оцінка комунікативних та організаторських схильностей (КОС-1)²

Інструкція. Перед вами 40 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповідь "так" або "ні".
Час виконання – 10-15 хвилин.

Текстовий матеріал

1. Чи є у вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго турбує вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?
6. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними вашої думки?
7. Чи правда, що вам приємніше і простіше проводити час за книжками або за якимось іншим заняттям, аніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні ваших намірів, чи легко вам відмовитися від своїх намірів?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за вас?
10. Чи любите ви придумувати й організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри і розваги?
11. Чи важко вам включатися в нові для вас компанії (колективи)?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви, щоб ваші товариші діяли згідно з вашою думкою?
15. Чи важко вам освоюватися в новому колективі?
16. Правда, що у вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете ви, якщо обставини сприяють цьому, познайомитися і поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто в розв'язанні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас ті, хто вас оточує, чи виникає у вас бажання побути наодинці?
20. Чи правда, що ви зазвичай погано орієнтуєтеся в незнайомій для вас обстановці?
21. Чи подобається вам постійно бути серед людей?
22. Чи виникає у вас відчуття дискомфорту, якщо вам не вдається завершити розпочату справу?
23. Чи важко вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що ви втомлюєтеся від постійного спілкування з друзями?
25. Чи подобається вам брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу під час розв'язання проблем, які зачіпають інтереси ваших друзів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено посеред незнайомих людей?
28. Чи правда, що ви не прагнете до того, щоб довести правильність своїх дій чи слів?
29. Чи вважаєте ви, що вам не важко внести пожвавлення в незнайоме товариство?
30. Чи брали ви участь у громадському житті школи?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи правда, що ви не прагнете відстоювати свою думку чи рішення, якщо його не зразу прийняли друзі?

² Психологу для роботи. Діагностичні матеріали: збірник / [уклад.: М.В.Лемак, В.Ю.Петрище]. – Ужгород: Вид-во О. Гаркуші. – 2012. – С.217 – 220.

Продовження Додатка Ж.4

33. Чи відчуваєте ви себе комфортно в незнайомій компанії?
 34. Чи охоче ви організовуєте вечірку для своїх товаришів?
 35. Чи правда, що ви губитеся, коли треба говорити перед великою кількістю людей?
 36. Чи часто ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
 37. У вас багато друзів?
 38. Чи часто ви буваєте в центрі уваги своїх друзів?
 39. Ви відчуваєте дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
 40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Коефіцієнт комунікативних або організаторських схильностей (К) – це відношення кількості відповідей, що збігаються з ключем, до числа 20: Показники, отримані за цією методикою, можуть коливатися від 0 до 1.

Інтерпретація результатів.

Комунікативні здібності: «так» – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 29, 33, 37; «ні» – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Організаторські здібності: «так» – 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38; «ні» – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Шкала оцінок комунікативних здібностей

Коефіцієнт К	0,10-0,45	0,46-0,55	0,56-0,65	0,66-0,75	0,76-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижчий від середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Шкала оцінок організаторських здібностей

Коефіцієнт К	0,20-0,55	0,56-0,65	0,66-0,70	0,71-0,80	0,81-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижчий від середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Показники, близькі до 1, свідчать про високий рівень комунікативних чи організаторських схильностей, близькі до 0 - про низький рівень. Оціночний коефіцієнт К – це первинна кількісна характеристика матеріалів дослідження. Для якісного оцінювання результатів дослідження використовуються шкали оцінок, у яких тому чи іншому діапазону К відповідає визначена оцінка.

Наприклад: кількість відповідей, що збіглися, виявилася рівною 19 за шкалою комунікативних схильностей і 16 – за шкалою організаторських схильностей. Користуючись формулою, вираховуємо:

Записуємо отримані результати в бланк відповідей і порівнюємо їх зі шкалами оцінок комунікативних та організаторських схильностей.

Додаток 3

Етнографічний складник навчальних дисциплін підготовки студентів спеціальності «Туризм»

Назва дисципліни	Теми, які вміщують етнографічний складник
<i>Основи туризмознавства</i>	Функції туризму, умови та чинники його розвитку Класифікації в туризмі Туристська політика України на сучасному етапі Механізм державного регулювання <u>Перспективні напрями розвитку туристичного потенціалу регіонів України</u>
<i>Туристичне краєзнавство</i>	Історія розвитку і становлення краєзнавства в Україні Туристичні ресурси Західної України Музеї як об'єкти краєзнавчо-туристичної діяльності <u>Етнографічний туризм у системі краєзнавчо-туристичної діяльності</u>
<i>Туристичне країнознавство</i>	Туристичне регіонаознавство Соціальна характеристика та культура Європейський туристичний макрорегіон Американський туристичний макрорегіон Азійсько-Тихоокеанський туристичний макрорегіон <u>Організація етнографічного туризму як засіб пізнання автентичної культури народів світу</u>
<i>Історія туризму</i>	Основні етапи розвитку туризму в Україні Діяльність краєзнавчо-туристських товариств «Плай» і «Чорногора» <u>Розвиток етнографічного туризму в Україні</u>
<i>Географія туризму</i>	Культурно-історичні ресурси туризму Географія культурно-пізнавального та подієвого туризму Географія міського, сільського та екологічного туризму <u>Географія етнографічного туризму</u> <u>Туристичний потенціал історико-етнографічних регіонів України</u>

Продовження Додатка 3

<i>Організація екскурсійної діяльності</i>	Технологія проектування та формування послуги «екскурсія» Методичне забезпечення надання екскурсійних послуг Організаційно-технологічні вимоги до проведення екскурсій Професійна майстерність та особистість екскурсовода Основні поняття музеєзнавства. Екскурсійна діяльність в музеях Сучасний стан та тенденції регіонального розвитку ринку екскурсійних послуг <u>Технологія проектування етнографічних екскурсій</u>
<i>Історико-культурна спадщина Карпатського регіону</i>	Туристична характеристика суспільної культури країни (регіону) Вивчення культурно-історичного спадку країни через призму її мовно-релігійних особливостей Мистецтво як компонент культури при його використанні у туристичній характеристиці регіону Використання традицій, народної творчості й масової культури в туристичній характеристиці регіону Характеристика історико-культурної спадщини Карпатського регіону України <u>Матеріальна та духовна культура регіону, як чинники розвитку етнографічного туризму</u>
<i>Організація анімаційної діяльності</i>	Індустрія розваг та відпочинку Сценарій як основний вид драматургії анімаційної діяльності Організація анімаційних послуг в засобах розміщення <u>Анімація в етнографічному туризмі</u> <u>Організація фестивалів народних промислів та ремесел</u>
<i>Організація туризму</i>	Класифікація та функції туризму Туристський продукт, створення, просування, реалізація в умовах ринку Туристські регіони світу та їх стисла характеристика Формування туристського ринку України <u>Місце етнографічного туризму в туристському ринку України</u>
<i>Менеджмент туризму</i>	Основи екскурсійного обслуговування. Анімаційні програми Умови якісного сервісу в Україні Проектування роботи на підприємствах туристичної індустрії Інформаційне забезпечення туристичної діяльності Програмне забезпечення організації туристичних подорожей <u>Менеджмент етнографічного туризму в Україні і в світі</u>

Додаток К

Типова програма спецкурсу

«Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика»

для студентів спеціальності «Туризм»

(3 курс)

Призначення (напрямок підготовки). Програма спецкурсу «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» варіативна зі спеціальності 6.140103 «Туризм», складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності «Туризм».

Предмет вивчення навчальної дисципліни: теоретичні основи та практичні аспекти організації етнографічного туризму в різних регіонах України.

Міждисциплінарні зв'язки. «Основи туризмознавства», «Туристичне краєзнавство», «Туристичне країнознавство», «Історія туризму», «Географія туризму», «Організація екскурсійної діяльності», «Історико-культурна спадщина Карпатського регіону», «Організація анімаційної діяльності», «Організація туризму», «Менеджмент туризму».

Структура курсу

Напрямок підготовки	Форма навчання	Курс	Семестр	Кількість годин			Вид контролю
				Лекції	Практичні	Самостійна робота	
Туризм 6.140103	денна	III	I	18	16	50	залік
Туризм 6.140103	заочна	III	II	10	10	64	залік

Мета навчальної дисципліни – сформувати у студентів систему знань про етнографічно-туристичні ресурси Прикарпаття, уміння організовувати етнографічний туризм у різних історико-етнографічних регіонах, здійснювати формування професійної компетентності майбутніх менеджерів.

Завдання дисципліни:

- обґрунтувати необхідність і перспективність розвитку етнографічно-туристичного потенціалу Івано-Франківської області;
- сприяти засвоєнню студентами знань про народні промисли, ремесла, традиції, обряди і звичаї історико-етнографічних регіонів Прикарпаття;
- ознайомити студентів з етнографічно-туристичними об'єктами кожного регіону, сучасним станом розвитку етнотуризму;
- розвивати мотиваційно-ціннісне ставлення до історико-культурної спадщини, сучасної духовної та матеріальної культури краю;
- сформувати у майбутніх менеджерів уміння використовувати оптимальні ресурси для організації етнографічного туризму відповідно до запитів споживачів турпослуг та рівня розвитку інфраструктури;
- спонукати студентів до креативності в процесі моделювання професійно-спрямованих навчальних ситуацій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- значення етнографічного туризму для розвитку туристичних ресурсів Івано-Франківщини;
- етнічний склад регіонів Прикарпаття, специфічні особливості їх духовної і матеріальної культури;
- етнографічні об'єкти, доступні для туристів, та рівень розвитку туристичної інфраструктури в кожному регіоні;
- своєрідність культурної спадщини, побутового й господарського устрою Гуцульщини, Бойківщини, Опілля та Покуття;
- перспективи розвитку й залучення нових етнографічних об'єктів для збільшення туристичних потоків;
- сучасні етнографічні атракції кожного регіону;
- календар проведення етнографічних свят, фестивалів, конкурсів, виставок, екскурсій, стежок тощо в різних історико-етнографічних регіонах Прикарпаття.

- Продовження Додатка К

Уміти:

- аналізувати стан розвитку туристичної галузі Івано-Франківщини та визначати місце етнографічного туризму в цій системі;
- характеризувати рівень розвитку етнографічного туризму у кожному історико-етнографічному регіоні;
- виокремлювати та порівнювати етнографічні ресурси Гуцульщини, Бойківщини, Покуття й Опілля;
- діагностувати рівень туристичної інфраструктури в кожному регіоні;
- складати етнотуристичні подорожі, екскурсії, походи для різних регіонів;
- здійснювати рекламно-інформаційну діяльність для популяризації етнографічних ресурсів регіонів.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

ЧАСТИНА 1. Етнографічний туризм: теоретичні аспекти організації

Тема 1. Поняття про етнографічний туризм.

Сутнісна характеристика основних категорій теми (етнографічний туризм, етнічна група, етнічна культура, етнографічний продукт, історико-етнографічний регіон). Взаємозв'язок етнографічного туризму з іншими видами туризму. Функції етнографічного туризму (пізнавальна, соціокультурна, економічна, розважальна, комунікативна). Класифікації етнотуризму за різними ознаками (за спрямованістю туристичних потоків, за соціодемографічними показниками, за формою організації, за мотивами, за терміном поїздки).

Тема 2. Передумови розвитку етнографічного туризму.

Етнографічний туризм у системі перспективних напрямів туристичної галузі. Мета і завдання організації етнографічного туризму. Світові тенденції розвитку етнографічного туризму. Особливості державної політики в туристичній галузі. Передумови розвитку етнографічного туризму в Україні. Етнографічна привабливість різних регіонів України. Вплив етнотуризму на економічний розвиток регіонів України.

Тема 3. Принципи і форми етнографічного туризму.

Форми організації етнографічного туризму (скансен, етнографічний музей, анімаційне шоу, етнографічний тур, етнографічний фестиваль). Принципи організації етнографічних турів (пріоритетність збереження культурних, історичних і природних ресурсів кожного регіону; визнання унікальності культури певної місцевості відносно інших територій, популяризація її самобутності; формування в місцевого населення почуття гордості й відповідальності за збереження культурної самобутності; розробка програми розвитку туризму в кожному регіоні з урахуванням культурної та етнографічної самобутності, рівня розвитку інфраструктури). Соціокультурний підхід у контексті організації етнографічного туризму.

Тема 4. Продукт етнографічного туризму.

Формування концепції продукту для етнографічного туризму. Мотиви споживання продуктів етнографічного туризму (пізнавальні, дослідницькі, сентиментальні, ностальгійні). Особливості виробництва і споживання етнографічно-туристичного продукту. Автентичність етнографічного продукту.

ЧАСТИНА 2. Розвиток етнотуристичної галузі Івано-Франківської області**Тема 5. Історико-етнографічні регіони Івано-Франківщини**

Загальна характеристика історико-етнографічних регіонів Прикарпаття. Історико-культурна спадщина Карпатського регіону. Унікальність етнографічних продуктів регіонів Івано-Франківщини. Вплив природного середовища на формування етнографічної самобутності регіонів.

Тема 6. Етнографічний туризм Бойківщини.

Особливості бойківського регіону (територія, населення, коротка історія). Етнотуристична діяльність краю. Давні й сучасні ресурси території (звичаї та традиції, центри народних промислів). Етнографічна привабливість краю (етнографічні музеї, ярмарки, фестивалі). Організація етнотуризму в регіоні.

Тема 7. Етнографічний туризм Гуцульщини.

Особливості гуцульської культури (територія, населення, коротка історія). Етнотуристична діяльність краю. Давні й сучасні ресурси території (звичаї та традиції, центри народних промислів). Етнографічна привабливість краю (етнографічні музеї, ярмарки, фестивалі). Організація етнотуризму в регіоні.

Тема 8. Етнографічний туризм Опілля.

Особливості опільського регіону (територія, населення, коротка історія). Етнотуристична діяльність краю. Давні й сучасні ресурси території (звичаї та традиції, центри народних промислів). Етнографічна привабливість краю (етнографічні музеї, ярмарки, фестивалі). Організація етнотуризму в регіоні.

Тема 9. Етнографічний туризм Покуття.

Особливості покутського регіону (територія, населення, коротка історія). Етнотуристична діяльність краю. Давні й сучасні ресурси території (звичаї та традиції, центри народних промислів). Етнографічна привабливість краю (етнографічні музеї, ярмарки, фестивалі). Організація етнотуризму в регіоні.

Завдання для самостійної роботи

1. Поєднання етнотуризму з іншими видами відпочинку.
2. Перспективні напрями розвитку етнографічного туризму в різних регіонах Івано-Франківщини (регіон за вибором студента).
3. Основні чинники розвитку етнотуризму.
4. Спланувати перелік етнографічних маршрутів залежно від мотивів споживачів.
5. Місце народного мистецтва в процесі організації етнографічного туризму.
6. Державне забезпечення етнографічного туризму на Прикарпатті.
7. Роль духовних святинь у розвитку етнотуризму.
8. Етнографія Бойківщини та її складники.
9. Схарактеризувати етнографічні музеї Гуцульщини.

10. Туристична інфраструктура Гуцульщини.
11. Народні етносвят та етнообряди бойків.
12. Створити календар проведення етнографічних свят та фестивалів на Гуцульщині.
13. Відтворення календарної обрядовості в народних святах та ярмарках Покуття.
14. Проектування етнографічного туризму Опілля.
15. Етнографічні музеї Покуття.

Засоби діагностики успішності навчання:

- перелік контрольних питань до дисципліни;
- банк тестових завдань;
- критерії оцінювання навчальних досягнень студентів за національною шкалою та шкалою ЄКТС.

Рекомендована література

1. Андрусак Т. Бойківщина / Т. Андрусак // Довідник з історії України. АЯ / [за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. – К., 2001. – С. 79.
2. Андрусак Т. Гуцульщина / Т. Андрусак // Довідник з історії України. АЯ / [за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. – К., 2001. – С. 192.
3. Антоник Л. Бойківська вишивка / Л. Антоник // Образотворче мистецтво. – 1999. – № 1/2. – С. 55–56.
4. Архітектурні пам'ятки Покуття // Покуття: історико-етнографічний нарис / гол. ред. А. Королько. – Львів: «Манускрипт», 2010. – С. 420 – 439.
5. Белень М. Символізм бойківської писанки / М. Белень // Народне мистецтво. – 2003. – № 3/4. – С. 60–62.
6. Бендюг В. Найдавніша згадка про гуцулів / В. Бендюг // Гражда. – 2009. – № 1 (23). – С. 22–26.
7. Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г.Г. Стельмах // Львів: Апріорі, 2011. – 314 с.
8. Блощицька В. Герменевтика (інтерпретація) гуцульського фестивалю / В. Блощицька // Карпати: Людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – Вип. 4. – С. 253 – 262.
9. Бордун О.Ю. Стратегія використання центрів народних ремесел як об'єктів пізнавального та культурного туризму Карпатського регіону України / О.Ю. Бордун // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – №2 (6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bordun.htm
10. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д.Г. Бучко. – Львів: Світ, 1990. – 142 с.

- 11.Великочий В.С. Бойківщина Сакральна. Історико-культурна спадщина: туристичний путівник. – Частина 1 / За ред. проф. В.С. Великочого. – Київ–Івано-Франківськ: Бланк-Прес, 2012. – 302 с.
- 12.Великочий В.С. Історико-культурна спадщина Карпатського регіону: Навчально-методичний посібник / В.С. Великочий, Н.М. Кіндрачук. – Івано-Франківськ: «НАІР», 2013. – 208 с.
- 13.Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / С. Витвицький. Коломия: Світ, 1993. – 96 с.
- 14.Габора М. Гуцульська топонімія в «Історичному нарисі про гуцулів» С. Витвицького / М. Габора // Вісник Прикарпатського університету.– Івано - Франківськ, 2008. – Вип. 19/20. – С. 46–52.
- 15.Габора М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля): історико-етимологічний словник / М. Габора. – Івано - Франківськ – Снятин, 2007. – 200 с.
- 16.Гембарська В. Церковна дерев'яна архітектура Опілля / В. Гембарська // Дністрова хвиля. – 2001. – 16 листопада. – С. 4.
- 17.Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний стан / М. Глушко // Карпати. Людина. Етнос. Цивілізація. – 2009. – № 1. – С. 8–17.
- 18.Дмитрушко В. Сучасні магічні обрядодії на Бойківщині, приурочені до різдвяного циклу свят / В. Дмитрушко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – Серія : Історія. – 2006. – № 82–84. – С. 19–20.
- 19.Етнографія України: навчальний посібник / [гол. ред. С. Макарчук]. – Львів: Світ, 1994. – 520 с.
- 20.Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С.А.Макарчука. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
- 21.Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / Р.Ф. Кайндль. – Чернівці: Молодий буковинець, 2000. – 208 с.
- 22.Карповець Н.В. Бойки / Н.В. Карповець // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2004. – Т. 3. – С. 178–179.
- 23.Килимистий С.М. Анімація в туризмі: Навчальний посібник. – К.: Вид-во ФПУ, 2007. – 188 с.
- 24.Кирчів Р.Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини / Р.Ф. Кирчів. – К.: Наук. думка, 1978. – 174 с.
- 25.Коломийки Прикарпаття / [збирач та впоряд. Я. Куняк]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 600 с.
- 26.Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини: альбом / [автор і упорядник О. А. Кратюк]. – К., 1991. – 208 с.
- 27.Космічна О.Ю. Традиційне вбрання українців / О.Ю. Космічна. – К.: Балтія-Друк, 2008. – Т. 1. Лісостеп. Степ. – 160 с.
- 28.Космічна О.Ю. Традиційне вбрання українців / О.Ю. Космічна. – К.: Балтія-Друк, 2011. – Т. 2. Полісся. Карпати. – 160 с.
- 29.Лесюк М. Основні риси покутського говору / М. Лесюк // Етнос і культура. – 2003. – № 1. – С. 71–78.

- 30.Лехман Т. Народнознавчі джерела про наше коріння. Етноси Галичини: бойки, гуцули, лемки / Т. Лехман // Гуцульський календар. Вип. 13. – Верховина, 2008. – С. 65–66.
- 31.Мальовнича Бойківщина // Михайлів Л. Рожнятів і околиці : історико-краєзнавча книга / Л. Михайлів. – Снятин, 2000. – С. 112–136.
- 32.Паньків М. Етнографічний територіальний поділ Івано-Франківщини: перехідні зони / М. Паньків // Етнос і культура. – 2008. – № 4/5. – С. 162–169.
- 33.Паньків М. Коляда на Покутті / М. Паньків // Берегиня. – 2002. – № 4. – С. 43–48.
- 34.Паньків М. Народна їжа на Покутті / М. Паньків // Берегиня. – 2006. – № 2. – С. 67–82.
- 35.Петранівський В. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика / В. Петранівський [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.krnytsya.pp.ua/2012/01/blog-post_9686.html
- 36.Пісні з Покуття: [пісні, записані у с. Вербівці Городенківського р-ну М. Андрусяком та М. Паньківим]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 280 с.
- 37.Попадюк М. Скарби покутської родини / М. Попадюк. – Снятин: Прут-Принт, 2000. – 96 с.
- 38.Прикарпаття: спадщина віків / [голов. ред. М. Кугутяк]. – Львів: Манускрипт-Львів, 2006. – 567 с.
- 39.Радевич-Винницький Я. Бойківський говір / Я. Радевич-Винницький // Енциклопедія сучасної України. – К., 2004. – Т. 3. – С. 180–181.
- 40.Русин Г. Формування духовних цінностей дітей засобами народних культур етнографічних груп Прикарпаття / Г. Русин // Джерела. – 2002. – № 3. – С. 107–112.
- 41.Слободян О. Гончарні осередки та майстри Гуцульщини і Покуття ХІХ–ХХ ст. / О. Слободян // Історія Гуцульщини / [голов. ред. М. Домашевський]. – Львів, 2001. – Т. 6. – С. 417–435.
- 42.Сохан М. Весняні свята на Опіллі / М. Сохан // Дністрова хвиля. – 2000. – 28 квітня. – С. 5.
- 43.Ткачук Я. Узорне ткацтво на Покутті / Я. Ткачук // Ямгорів : літ.-краєзн. і мистец. альм. – Городенка, 2005. – № 13/14. – С. 177–183.
- 44.Турковський М. Етнографічна виставка Покуття в Коломиї / М. Турковський / [пер. з пол. А.Б.Ємчук; вступ. ст. М.М.Васильчука]. – Коломия, 2004. – 40 с.
- 45.Українська старовина: мистецтво Гуцульщини та Покуття / [гол. ред. Т. Зарівна, О. Лоза]. – К. : Родовід, 2002. – 360 с.
- 46.Хай М. Музика Бойківщини / М. Хай. – К.: Центр дослідження сучасної історії та культури «Родовід», 2002. – 304 с.
- 47.Хоткевич Г. Гуцули й Гуцульщина / Г. Хоткевич. – Косів: Писаний камінь, 2008. – 39 с.
- 48.Якимович Г.І. Науково-експедиційні дослідження на Бойківщині / Г. І. Якимович // Берегиня. – 2008. – № 3. – С. 25–30.

Додаток Л.1

**Конспект лекції-візуалізації англійською мовою для студентів
3 курсу спеціальності «Туризм»
(Інститут туризму ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»)**

**SECTION II. Ethnographic tourism of Hutsulshchyna
THEORETICAL PART**

- 2.1. Features of Hutsul region.
- 2.2. Ethnotourist activity of the region.
- 2.3. Ethnographic appeal of the region.

2.1. Features of Hutsul region.

Hutsulshchyna - historical and ethnographic area of Ivano-Frankivsk district, which is considered the most attractive tourist region. It was settled in the late Paleolithic period, especially mass settlement arose after the Mongol invasion. Ukrainian population of lowlands fled from attackers into the Carpathians, thus saving many fragments of old Ukrainian pre-Mongol material culture.

Hutsul territory in Ivano-Frankivsk region covers 3291 km², population - 161.6 thousand people. The oldest are the following settlements: Utoropy (1367) Bytkiv (1390) Pystyn (1375), Verkhovyna (Zhab'ye, 1424), Babin (1498), Werhniy Bereziv (Bereziv, 1412). During the XIV - XVIII ct. there appeared 119 settlements on the Hutsul territory.

According to the present administrative-territorial division the Hutsul region includes the mountainous part of Kolomyia and Kosiv districts, most Nadvirna and all Verkhovyna areas. The issue on the origin of Hutsul name in the scientific literature has not been cleared today. The latter hypothesis is based on the fact that the word hutsul comes from the name Hutsul.

The ancient Hutsul photo

Hutsuls— mountain residents who inhabit both sides of the Carpathians valleys of the rivers and streams. In the north their settlements reach Chyvchyn backbone and Rakhiv Mountains; in the west - along the river of Mala Shopurky and further to the mountain of Syvulya and to the top of the mountain Limnytsya.

Hutsul clothes is rigor with straight lines of the silhouette, a relatively small differentiation between male and female top clothing, outerwear and footwear. Clothing is decorated with embroidery, weaving, weaving with wool and leather, metal ornaments. Som clothing items preserved archaic features of Kiev Rus.

Продовження Додатка Л.1

Hutsul food is reliant on products of agriculture and animal husbandry. Porridge made of corn flour, millet and barley and other grains are important; what about vegetables – it is potatoes. The widespread use of mushroom dishes and dairy products can be observed.

2.2. Ethnotourist activity of the region

Fabulous tourist attractions in Hutsul region are **examples of wooden folk architecture**– churches, chapels, service structures.

Продовження Додатка Л.1

Tourists are fascinated by trembita sounds over the meadows, folk dance (kolomyika) accompanied by flute or harp, dynamic Hutsul dances, Hutsul dwelling with embroidery, carving and other Hutsul works of art.

Ancient crafts, art and artistic features, which were lost by other Slavic people, remained in Hutsulshcyna . And today Huzulschyna is famous for its talented masters of artistic treatment of wood and metal, weavers and potters, egg-painters, creators of products from cheese, wool and leather. To support the development of crafts many artistic festivals take place every year in Ivano-Frankivsk. One of these tourist events is the project calle "Carpathian Opening Day" as a festival of arts and crafts for the masters of ancient crafts not only from Ivano-Frankivsk region, but from all regions of Ukraine.

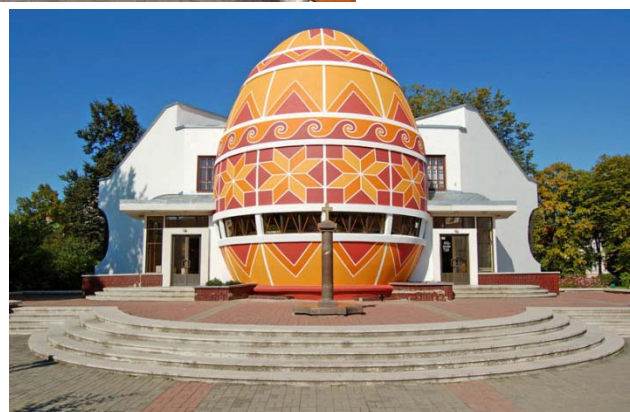
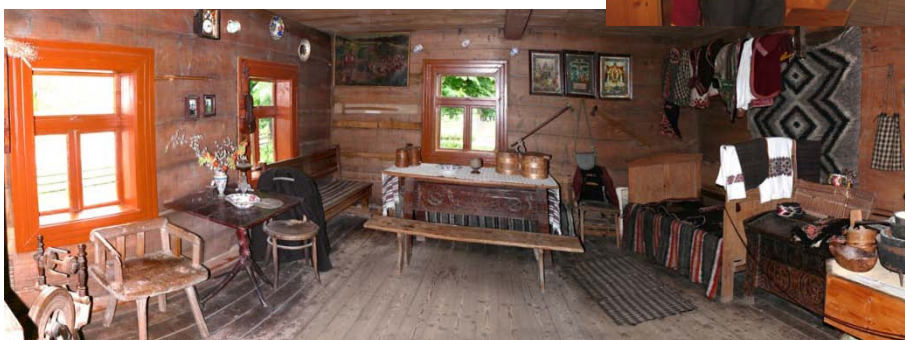
The feature of ethnotourism of Hutsulshchyna is visiting **festivals** that are held throughout the year: "Christmas in the Carpathians" (International artistic and tourist festival held in Yaremche, Kosiv, Verkhovyna, Coloma, Ivano-Frankivsk), ethnographic Festival "Easter egg", "Kolomyika" (in Kolomyia region), "Summer in Polonyna" (in Verkhovyna), the festival of children's folk ensembles (Kosiv) and the festival of adult folk ensembles named after Morura (Verkhovyna) and others. In winter, visiting festivals and all ethnotourism is combined with skiing.

2.3. Ethnographic appeal of the region.

Museum studying is an ethnographic component of spiritual culture of Hutsulshchyna. Museums and museum staff aim to revive the authentic culture of the region, for example, National Museum of Folk Art of the Hutsul and Pokuttia named after J. Kobrin in Kolomyia. To preserve the spiritual culture programs, which are aimed at reviving the ancient culture of the region, are implemented here: ethnology lessons, interactive classes and lectures with the participation of craftsmen, creative teams, well-known folk musicians and singers of folk songs.

Tourists have the opportunity to learn not only from expositions and exhibitions of works by folk artists, but also directly to meet them, interact and join the traditional Ukrainian folk crafts: weaving, pottery, Easter eggs painting, carvings, beadwork, basket weaving and straw weaving. Such attractions are very popular with tourists. In addition, the museum provides training calendar of traditional festivals, attracting famous artists and painters, priests and teachers, preparing the necessary materials with them and then conducting certain activities.

Продовження Додатка Л.1

To study the natural and geographical features of Hutsulshchyna tourists can be offered to visit the museum of Hutsul mistress "House-Grazhda", Regional Local History Museum in Verkhovyna, Museum of Hutsul Life, Ethnography and Musical Instruments of Roman Kumlyk in Verkhovyna; Historical Museum of Oleksa Dovbush in the village of Pechenizhyn Kolomyia district, Mykhailo Strutynskiy Museum of Folk Art in Kosiv, the museum in the village of Kutly Kosiv region.

Fans of literary, artistic and scientific heritage of outstanding Ukrainian poets, writers, philosophers, artists should visit the Ivan Franko Literary-Memorial Museum, Mykhailo Hrushevsky museum in the village of Krivorivnya; Gnat Khotkevych Folk Museum of Hutsul theater in the village of Krasnoyilov, the house-museum of the film "Shadows of Forgotten Ancestors" in the village of Verkhovyna. The displays help to reveal many interesting biographies of famous and prominent Ukrainians and experience the greatness of the spiritual treasures of the Ukrainian people. Among samples of material culture of Hutsushchynal most tourists will be attracted by wooden churches that have become masterpieces of Ukrainian folk architecture and construction. For Hutsul folk school were typical cruciform a one-layer, sometimes three- or five-layer wooden churches.

QUESTIONS FOR SELF-CONTROL AND SELF-TEST

1. Specificity of Hutsul region as a southern region.
2. The level of ethnic tourist activity in the region.
3. Historical heritage and contemporary heritage of Hutsulshchyna.
4. Ethnic tourist appeal of the Hutsul region.
5. The main ethnic centers, ethnic specialties and resources.
6. The revival of past traditions, customs and rituals.
7. Features of Hutsul ethnographic events.
8. Prospects of ethnographic tourism in the region.
9. Running advertising and information activities.
10. Organization of ethnographic tours and ethnographic events in the region.

INDEPENDENT WORK

(independent work, assignments, projects)

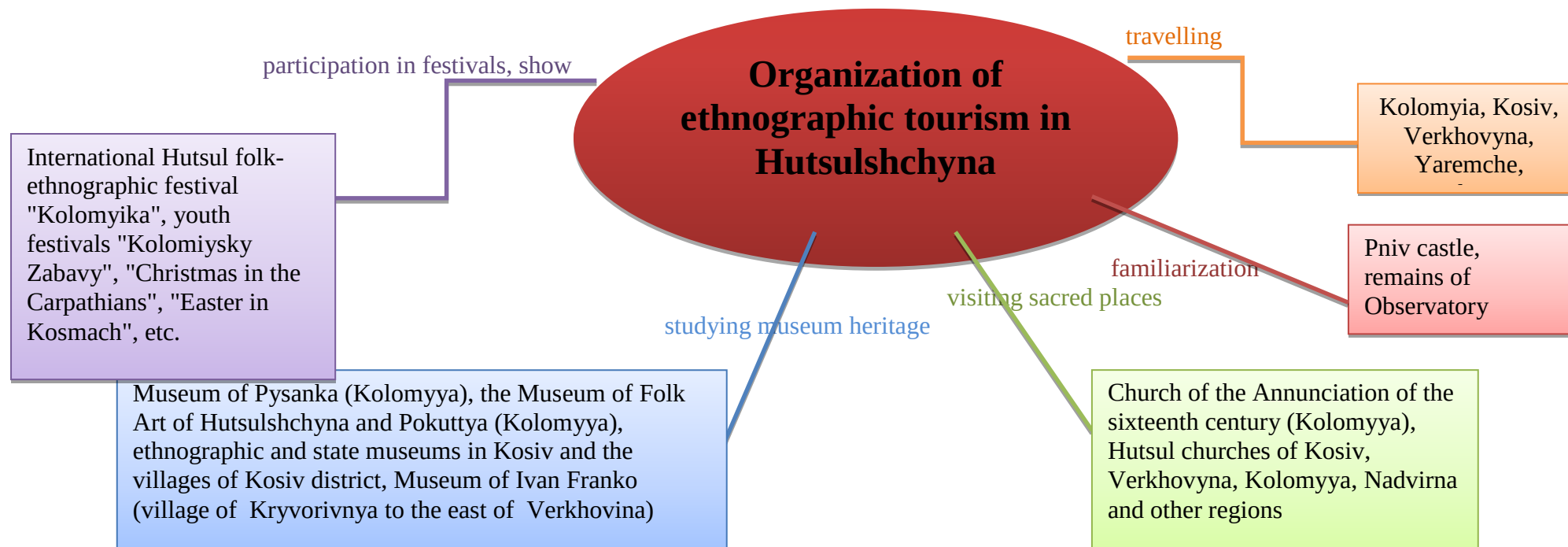
1. History of Hutsulshchyna in a chronological form.
2. Ethnic Hutsulshchyna with all component parts.
3. The effect of historical factors on the ethnography of Hutsulshchyna.
4. The influence of specificity of the region on the development of its tourism industry.
5. Ethnographic tourism as part of the tourism industry in Hutsulshchyna.
6. The set of ethnographic resources for tourism development.
7. Ethnographic tourism dependence on various factors and influences.
8. Combination of ethnographic tourism with other types of recreation.
9. State regulation of ethnographic tourism of Hutsulshchyna.
10. Identification of specificity of ethnographic tourism of Hutsulshchyna.
11. Regional introduction of ethnographic tourism in the district.
12. Plans for future development of ethnographic tourism.

LITERATURE

1. Velykochyy V. Ivano-Frankivsk tourism: study publication / V. Velykochyy. - Ivano-Frankivsk: Publisher Precarpathian National University named after Stefanik, 2011. - 120 p.
2. Hutsulshchyna: Historical and ethnographic research / [J. Hoshko G. (editor), P. Zholtovsky, RF Kyrchiv et al.]. - K.: Naukova Dumka, 1987. - 472 p.
3. Hutsulshchyna // Precarpathian: the heritage of ages / [author of the idea and main editor M. Kuhutyak]. - Lviv: "Manuscript", 2006. - P. 446-454.
4. Klapchuk V. Hutsulshchyna and hutsuls. Economy and crafts (second half of the XIX - early XX century.) / V. Klapchuk. - Lviv, Ivano-Frankivsk, 2009. - 406 p.
5. Verkhovyna - the capital of Hutsulshchyna // Ivano-Frankivsk – land of tourism / [compilers: T. Malanyuk, B. Mytskan, K. Obodynsky; editor -M. Volosatska]. - Lviv: "Manuscript", 2009. - P. 80-87.
6. Fedorak V. Features of ethnographic tourism of Hutsulshchyna / Ethnographer Vladimir Fedorak // Carpathians: Regional scientific and methodical almanac. - 2010. - № 16 (July). - P. 18-21.
7. Yaremche - the pearl of the Carpathians // Ivano-Frankivsk - land of tourism / [compilers: T. Malanyuk, B. Mytskan, K. Obodynsky; editor A.-M. Volosatska]. - Lviv: "Manuscript", 2009. - P. 100-106.

Додаток Л.2

Концепт-карта «Organization of ethnographic tourism in Hutsulshchyna»

Додаток М

Професійно-комунікативні завдання для майбутніх менеджерів туризму (за І.Писаревським, С.Александровою)

Тема: Комунікативні бар'єри

1. Користуючись досвідом професійного спілкування або додатковою літературою, визначте, які комунікативні бар'єри виникають найчастіше в процесі професійної діяльності в туристській індустрії. Схарактеризуйте причини виникнення бар'єрів у процесі організації етнографічного туризму. Класифікуйте їх відповідно до співрозмовника (партнер, персонал підприємства, представник фірми, що входить до туристичної інфраструктури).

2. Сформулюйте правила, які допоможуть запобігти виникненню комунікативних бар'єрів або усунути їх, якщо вони виникли у процесі спілкування з місцевим населенням, партнерами, співробітниками.

Тема: Прийоми налагодження успішних комунікацій та співробітництва

1. Складіть компліменти всіх видів товаришеві або вигаданому співрозмовникові, дотримуючись основних правил їх застосування.

2. Замініть категоричні твердження на більш «м'які» висловлювання:

Категоричні твердження	Некатегоричні твердження
Ви завжди спізнюєтеся	Мені здається, що ви не зовсім пунктуальні
Ви завжди суперечите мені	
Ти ніколи не доводиш свої плани до кінця	
Ти ніколи не дослуховуєш мене до кінця	
Ви завжди виправдовуєтеся	
Ти ніколи не робиш нічого вчасно	
Ви завжди на щось скаржитеся	

3. Користуючись наведеними прикладами замініть негативні запитання на позитивні, «я-підхід» на «ми-підхід» у запропонованих нижче таблицях:

Негативна постановка питання	Позитивна постановка питання
Чи не складно вам це зробити?	Я сподіваюся на Вашу допомогу
У вас немає такої послуги?	
Вам не здається, що це вигідна пропозиція?	
У вас не знайдеться для мене п'ять хвилин?	
Ви не зателефонуєте мені сьогодні ввечері?	

Я-підхід	Ви-підхід
Я вважаю, що ви неправі	Вам не здається, що в цьому питанні є певні проблеми?
Я стверджую, що цей проект недосконалий	
Я хочу бачити вас о 18 годині	
Я хочу, щоб ви виконали це завдання	
Я доведу вам зараз	
Я вважаю, що ви повинні вибачитися	

Продовження Додатка М

Тема: Мистецтво впливу на людей

1. Розробіть початок ділової зустрічі за такими варіантами:

- перед вами людина, яку ви добре знаєте. Це ваш постійний клієнт, партнер тощо. Запропонуйте йому новий контракт;

- перед вами невідома людина. Це, можливо, ваш майбутній колега, клієнт тощо. Ви вкрай зацікавлені в позитивному результаті цієї зустрічі. Покажіть себе гідним діловим партнером;

- перед вами керівник делегації фірми, з якою ви маєте намір розірвати всі ділові відносини, але фірма наполягає на виконанні раніше підписаного контракту. Знайдіть потрібні слова, аргументи для вирішення питання на свою користь. Розійтися ви повинні добрими друзями;

- перед вами керівник профспілкової організації, який вимагає значного підвищення заробітної плати працівникам фірми, яку ви очолюєте. Відмовте йому, але так, щоб працівники не звільнилися з вашої фірми й не перейшли до конкурентів.

2. Складіть тези (план, конспект) свого виступу перед аудиторією з метою переконання слухачів у тому, що людина, яку ви рекомендуєте як довірену особу, є найбільш гідним претендентом, наприклад, на звання «підприємець року», «кращий працівник» тощо. У тезах свого повідомлення бажано підкреслити ділові якості претендента на звання і його людські якості.

3. Згадайте приклади маніпуляцій, з якими, можливо, вам довелося зіштовхнутися. Чи вдалося вам уникнути долі жертви маніпулювання? Якщо так, то яким чином? Якщо ні, то як би ви вчинили зараз?

4. Підготуйте аргументи з метою переконання клієнта придбати турпродукт (етнографічний тур на Прикарпатті) саме у вас. Ви знаєте потреби клієнта, але є певні складності:

- послуги, які ви пропонуєте, є дорожчими, аніж у конкурентів;

- усе рівнозначно, але ім'я фірми-конкурента більш відоме.

Тема: Психоемоційна саморегуляція

1. З метою розвитку вміння керувати емоціями спробуйте позитивно інтерпретувати найпохмуріші почуття.

Негативне почуття	Позитивна інтерпретація
Страх	Ви передбачаєте те, до чого потрібно підготуватися
Неадекватність	
Дискомфорт	
Перевантаження	
Образа	
Розчарування	
Втрати	
Провина	
Самотність	

2. Назвіть п'ять інших негативних емоцій, властивих вам або вашим партнерам, і дайте їм позитивні інтерпретації.

Тема: Міжкультурна комунікація і продуктивне спілкування

1. Розробіть пропозицію нової послуги по телефону різним типам клієнтів.

2. Перегляньте наведені нижче риси характеру й оберіть із них по вісім характеристик, які притаманні представникам таких народів:

- німці,
- британці,
- італійці,
- фіни,
- шведи,
- американці,
- українці:

похмурий, з почуттям гумору, збудливий, чесний, готовий на ризик, чванливий, серйозний, дипломатичний, говіркий, повільний, слабовільний, позбавлений почуття гумору, спокійний, хитрий,

Продовження Додатка М

емоційний, надійний, вірний, орієнтований на гроші, колективіст, мудрий, що розуміє усе в буквальному значенні, відкритий, соромливий, добре вихований, безвідповідальний, правдивий, товариський, працьовитий, консервативний, індивідуаліст, галасливий, невихований, турботливий, екстраверт, умілий, пунктуальний, гнучкий, стриманий, моторний, увічливий, що заощаджує час, неуважний, нудний, вишуканий, вольовий, старомодний.

3. Складіть рекламне повідомлення, яке б відображало основні потреби аудиторії, на яку воно спрямоване. Серед мотивів можуть бути обрані:

- раціональні (мотив здоров'я, зручності, надійності тощо);
- емоційні (мотив радості, любові, гордості тощо);
- моральні (мотив обов'язку, справедливості, порядності тощо).

Додаток Н

Алгоритм проектування етнографічних туристичних маршрутів (за С.Кобзовою)

1. Вивчення матеріалів щодо специфіки етнографічних особливостей регіону:

- аналіз історичних джерел розвитку регіону;
- дослідження етнографічного потенціалу місцевості: вивчення та огляд етнографічних музеїв, центрів народних ремесел і промислів, установлення можливості їх використання з туристичною метою;
- визначення основних напрямів розвитку туризму в регіоні (архівні джерела, книги, газети та журнали, туристичні каталоги, туристичні програми, проспекти, буклети, книги-гіди, путівники).

2. Дослідження інфраструктури регіону:

- збір даних про стан транспортної мережі в регіоні (аеропорт, залізничні та автовокзали, дороги);
- дослідження переліку послуг основних готельних підприємств, ресторанів, оздоровчих комплексів, розважальних закладів (карти, довідники готелів, розклади рейсів).

3. Дослідження існуючих на туристичному ринку пропозицій:

- дослідження основних туристичних продуктів та ціни на них на ринку регіонального туризму.

4. Поява ідеї розробки нового туристично-етнографічного маршруту та доцільність його проектування:

- розробка анкет для оцінки маркетингового середовища на ринку турпослуг та проведення дослідження (з-поміж потенційних покупців);
- аналіз обсягів попиту на потенційний маршрут.

5. Проектування туристичного маршруту:

- визначення мети та змісту туристичного маршруту (визначення форми організації маршруту, клієнтури на цей маршрут, його типізація, визначення розміру груп, сезонності, тривалості);
- розробка траси маршруту та вибір варіанту його побудови;
- добір об'єктів для включення до програми перебування на маршруті;
- пошук партнерів та вибір оптимальних закладів розміщення та харчування на маршруті, транспортних перевізників, страховиків;
- добір переліку додаткових послуг на маршруті;
- повне комплектування пакету пропозицій за обраним маршрутом.

6. Складання технологічної документації:

- складання програми перебування на маршруті;
- складання технологічної карти маршруту;
- складання паспорту траси маршруту та іншої документації.

7. Складання кошторису туристичного маршруту:

- калькуляція вартості туристичного маршруту.

8. Пробний заїзд на маршрут та усунення виявлених недоліків:

- апробація туристичного маршруту та внесення коректив за необхідністю;
- усунення недоліків, виявлених при складанні маршруту.

9. Реклама нового туристичного маршруту

- оформлення інформаційного листа маршруту, проспектів, буклетів, включення інформації про новий маршрут до каталогу пропозицій;
- інші заходи щодо поширення нової пропозиції.

10. Реалізація нової туристичної пропозиції та контроль за обслуговуванням туристів

- обслуговування туристів на маршруті;
- розгляд рекламаций та внесення необхідних коректив;
- удосконалення маршруту.

Додаток П
Робочі таблиці для обчислення ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера за виокремленими компонентами готовності

Таблиця П.1

Розподіл прогнозів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за мотиваційно-цільовим критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)

Рівні готовності за мотиваційно-цільовим критерієм	Емпіричні частоти вибору		Суми
	ЕГ	КГ	
Високий і достатній	72	42	114
Середній і низький	30	62	92
Суми	102	104	206

Таблиця П.2

Чотириклітинна таблиця для обчислення ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера для виявлення відмінностей у готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за мотиваційно-цільовим критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)

Групи	«Є ефект»		«Відсутність ефекту»		Всього
	К-сть	%	К-сть	%	
ЕГ	72	70,6	30	29,4	102
КГ	42	40,4	62	59,6	104
Всього	114		92		206

Таблиця П.3

Розподіл прогнозів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за когнітивним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)

Рівні готовності за когнітивним критерієм	Емпіричні частоти вибору		Суми
	ЕГ	КГ	
Високий і достатній	71	31	102
Середній і низький	31	73	104
Суми	102	104	206

Таблиця П.4

Чотириклітинна таблиця для обчислення ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера для виявлення відмінностей у готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за когнітивним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)

Групи	«Є ефект»		«Відсутність ефекту»		Всього
	К-сть	%	К-сть	%	
ЕГ	71	69,7	31	30,3	102
КГ	31	29,8	73	70,2	104
Всього	102		104		206

Продовження Додатка П

Таблиця П.5

**Розподіл прогнозів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за комунікативним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)**

Рівні готовності за комунікативним критерієм	Емпіричні частоти вибору		Суми
	ЕГ	КГ	
Високий і достатній	75	41	116
Середній і низький	27	63	90
Суми	102	104	206

Таблиця П.6

**Чотириклітинна таблиця для обчислення ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера для виявлення відмінностей у готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за комунікативним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)**

Групи	«Є ефект»		«Відсутність ефекту»		Всього
	К-сть	%	К-сть	%	
ЕГ	75	73,5	27	26,5	102
КГ	41	39,4	63	60,6	104
Всього	102		104		206

Таблиця П.7

**Розподіл прогнозів готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за діяльнісним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)**

Рівні готовності за діяльнісним критерієм	Емпіричні частоти вибору		Суми
	ЕГ	КГ	
Високий і достатній	72	24	96
Середній і низький	30	80	110
Суми	102	104	206

Таблиця П.8

**Чотириклітинна таблиця для обчислення ϕ^* -критерію кутового перетворення Фішера для виявлення відмінностей у готовності майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму за діяльнісним критерієм
(ЕГ і КГ після формувального етапу експерименту)**

Групи	«Є ефект»		«Відсутність ефекту»		Всього
	К-сть	%	К-сть	%	
ЕГ	72	70,6	30	29,4	102
КГ	24	23,1	80	76,9	104
Всього	102		104		206

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kupa@ukr.net Код СДРПОУ 02138872

об.пр. 2015 р. № 243/1

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Вовчка Ярослава Васильовича
на тему: "Підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у
вищих навчальних закладах"
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04-теорія та методика професійної освіти

Модернізація змісту освіти в Україні в умовах політичних, соціально-економічних і культурних трансформацій, світових тенденцій глобалізації й інтеграції, зміни світоглядної парадигми вимагає висококваліфікованого, конкурентоспроможного менеджера. Пріоритетним напрямом реформування туристичної освіти дисертант розглядає підготовку саме таких менеджерів-майбутніх організаторів етнографічного туризму у вищих навчальних закладах.

Ознайомлення з теоретичними, науково-методичними та практичними результатами, які викладені в означеній дисертації, дозволяє дійти до висновку про те, що вони вирізняються практичною цінністю і раціональною значимістю.

Вважаємо, що результати доцільно використовувати викладачам вишів під час підготовки менеджерів етнографічного туризму і у тому числі менеджерів освіти. У процесі підготовки майбутніх кваліфікованих менеджерів освіти спецкурс «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» та його методичне портфоліо сприяють формуванню готовності студентів до організації етнографічного туризму в закладах освіти різних рівнів.

Апробація розроблених дисертантом матеріалів підтвердила їхню наукову значущість і доцільність введення у зміст підготовки менеджерів освіти окремих тем для організації в освітніх закладах етнографічного туризму.

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

О.М.Галус

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс: (0342) 3-15-74
e-mail inst@pu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

04.06.2015 № 01-15/03/8761
На № _____ від _____

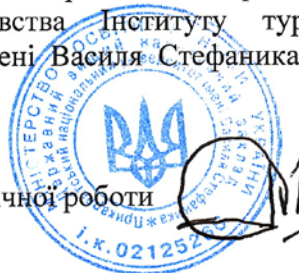
Акт
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Вовчка Ярослава Васильовича
на тему: «Підготовку майбутніх менеджерів до організації етнографічного
туризму у вищих навчальних закладах»
на здобуття наукового ступеня педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04- теорія та методика професійної освіти

Упродовж 2011-2015рр. Вовчок Я.В. проводив експериментальне дослідження проблеми професійної підготовки студентів у ланці вищої педагогічної освіти. Дисертантом було розроблено систему роботи з підготовки організації етнографічного туризму в студентів 1-4 курсів, що навчаються за спеціальністю «Туризм». Сутність апробованої роботи - в об'єднанні дисциплін гуманітарного та професійного циклів, а також навчальної практики та спецкурсу як коригувальної узагальнюючої ланки цієї системи на ґрунті міждисциплінарного підходу. У результаті організованого навчання в більшості студентів-випускників майбутніх менеджерів туризму було сформовано вміння організації етнографічного туризму.

Результати експериментальної роботи доповідалися на засіданнях кафедри та аспірантського об'єднання, висвітлювалися на щорічних загальноуніверситетських науково-практичних конференціях. Основні положення експериментального дослідження висвітлено в 7 публікаціях автора.

Акт про впровадження обговорено та затверджено на засіданні кафедри туризмознавства та краєзнавства Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «27» квітня 2015 року, протокол №7.

Проректор з науково-педагогічної роботи

С.В. Шарин

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Володимира Гнатюка

46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2 тел. (0352) 43-57-97, факс (0352) 43-59-22

№ 1455-33/03 від " 17 " 11 2015 р.
на № _____ від " _____ " _____ 201__ р.

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вовчка Ярослава Васильовича на тему: *"Підготовка майбутніх менеджерів
до організації етнографічного туризму у вищих навчальних закладах"*
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Модернізація системи освіти в Україні вимагає висококваліфікованого, конкурентоспроможного менеджера. Пріоритетним напрямом реформування туристичної освіти є якісна підготовка майбутніх менеджерів туризму у вищих навчальних закладах.

Дисертант Вовчок Я.В. окреслив пріоритетні напрями підвищення рівня готовності майбутніх менеджерів до організації етнотуризму, що має вагоме практичне значення для підготовки таких фахівців.

Апробація розроблених дисертантом матеріалів підтверджує їхнє наукове значення і доцільність внесення у зміст підготовки майбутніх менеджерів з туризму.

З 2013-2014 навчального року викладачами кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка впроваджено і використовуються до цього часу в навчальному процесі матеріали дослідження Вовчка Я.В., зокрема рекомендовані дисертантом практичні аспекти організації етнографічного туризму.

Матеріали дисертації Вовчка Я.В. використовуються у процесі викладання фахових дисциплін "Менеджмент туризму", "Етнокультурологія та антропологія", "Регіональний розвиток туризму", "Географія туризму в Україні", що сприяє формуванню та розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму.

Результати дисертаційного дослідження Вовчка Я.В. схвалено на засіданні кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 5 від 29 жовтня 2015 року)

Проректор з наукової роботи та
міжнародного співробітництва

Буяк Б. Б.

Завідувач кафедри географії України і туризму
доктор географічних наук, професор

Зар

Заставецька О. В.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«МИКОЛАЇВСЬКА ФІЛІЯ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ»

54017, м. Миколаїв, вул. Декабристів, 17.

тел. (0512) 47-00-11, факс (0512) 47-01-03
 direc@nfnuki.mk.ua

25.11.2015 № 64/20-244
 на № _____

Акт

про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Вовчка Ярослава Васильовича
 на тему: «Підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у
 вищих навчальних закладах»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Модернізація змісту освіти в Україні в умовах політичних, соціально-економічних і культурних трансформацій, світових тенденцій глобалізації й інтеграції, зміни світоглядної парадигми вимагає висококваліфікованого, конкурентоспроможного туристичного менеджера. Пріоритетним напрямом реформування туристичної освіти дисертант розглядає підготовку саме таких менеджерів-майбутніх організаторів етнографічного туризму у вищих навчальних закладах.

Ознайомлення з теоретичними, науково-методичними та практичними результатами, які викладені в означеній дисертації, дозволяє дійти до висновку про те, що вони вирізняються практичною цінністю і раціональною значимістю.

Вважаємо, що результати доцільно використовувати викладачам вишів під час підготовки менеджерів етнографічного туризму. У процесі підготовки майбутніх кваліфікованих менеджерів ВНЗ спецкурс «Організація етнографічного туризму в Івано-Франківській області: теорія і практика» та його методичне портфоліо сприяють формуванню готовності студентів до організації етнографічного туризму.

Апробація розроблених дисертантом матеріалів підтвердила їхню наукову значущість і доцільність введення у зміст підготовки менеджерів етнографічного туризму.

Директор
 ВП «МФ КНУКіМ»

Н.В.Федотова

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, 02156, тел.: (044) 513-23-09 Факс: (044) 544-39-74, 544-74-14 E-mail: knteu@knteu.kiev.ua Код ЄДРПОУ
01566117

24.12.2015 № 3345/22

На № _____

Акт

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Вовчка Ярослава Васильовича
на тему: «Підготовка майбутніх менеджерів до організації етнографічного туризму у
вищих навчальних закладах»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04-теорія та методика професійної освіти

Упродовж 2011-2015рр. у ДВНЗ «Київський національний торговельно-економічний університет» здійснено апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи Я.В.Вовчка.

Актуальність дослідження зумовлена недостатністю вивчення змісту підготовки менеджерів до організації етнографічного туризму, його науково-методичного структурного компоненту. Дисертантом було розроблено систему роботи з підготовки організації етнографічного туризму в студентів 1-4 курсів, що навчаються за спеціальністю «Туризм».

Результати роботи дисертанта були позитивно схвалені викладачами кафедри й використовуються у навчальному процесі при викладанні дисципліни «Організація туризму» для студентів факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу. Зокрема при розгляді тем, присвячених розробленню спеціалізованих видів туризму (етнотуристичний продукт, етапи створення, просування та реалізація). У результаті організованого навчання в більшості студентів-випускників майбутніх менеджерів туризму було сформовано вміння організації етнографічного туризму.

Досвід роботи Я.В. Вовчка з реалізації досліджуваної теми може бути рекомендований для впровадження у вищих навчальних закладах України за спеціальністю «Туризм».

Проректор з наукової роботи

С.В. Мельниченко

Виконавець:

Божко Т. В.